

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2016 1, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Sakarya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Muzaffer Elmas Adına Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Prof. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Doç.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Prof. Dr. M. Kemal Aydın

Prof. Dr. Fuat Sekmen

Doç. Dr. Mahmut Bilen

Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASI İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr.Erinç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaş - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Şimşek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoşkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barışık -Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoşkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunışık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Doğanoglu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdoğan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tevfik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi

Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi
Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Aydınlı - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Yüksel Birinci – Siirt Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Naci Tolga Saruç -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah Yılmaz - Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalm -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Nağihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi

Editorial

Adam Smith, Platon(Eflaton)'un aksine, bir toplulukta çeşitli meslekler bulunmasının, o toplumdaki kişilerin farklı yeteneklere sahip bulduklarından değil, değişik yeteneklerin meslekler çeşitliliğinden ortaya çıktıklarını belirtir.

Smith'e göre işte uzmanlaşmanın gerçek nedeninin, insanda bulunan takas ve ticaret güdüsüdür, diğer canlı varlıklar arasında bu önemli bir farklılıktır. Ona göre "Hiçbir kimse bir köpeğin bir kemik parçasını, başka bir kemik parçası için, bir diğer köpekle adilane ve biliçli bir şekilde mübadele ettiğini görmedi.

Smith'in piyasalara ayırdığı rol kendisini piyasaların nasıl çalıştıkları üzerinde spekülasyonlara götürdü. Herhangi bir metanın gerçek ve doğal değerinin bu metanın yapılmasında sarf edilen emekle ölçülebileceğini belirtti.

Bir değeri olacağını düşünmedikçe, hiçbir kimse hiçbir şey üretmez. Eğer arzu ettiğimiz bir eşyayı satın almak, bu eşyayı kendimizin yapmasından daha ucuza mal olacak ise, satın almayı tercih eder, ve karşılığında, bu değiş tokuşta yer alan diğer tarafın (emek olarak) kendisinin yapabileceğinden daha ucuza edeceği bir şey veririz. Bu durum ise uzmanlaşma ve ticaretin her iki taraf için kazançlı olduğunu gösterir. Bir eşyanın doğal değeri, sadece onu oluşturmak için gerekli zamana değil, emeğin yoğunluğunu işçinin ustalık kazanma yolunda geçtiği eğitim ve diğer faktörlerle bağlıdır.

İşte bu nedenle iktisat biliminin temel yapı taşlarıyla ilgili olan karşımızda bir boşluk olarak durmaktadır. Bilim olma iddiasını en çok hak eden iktisadın gelişimine katkıda bulunmak isteyen değerli akademisyenlerin çalışmalarını dergimize beklemekteyiz.

Saygılarımızla

Prof. Dr. Ekrem GÜL

Yrd. Doç. Dr. Adnan DOĞRUYOL

İÇİNDEKİLER

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİSEL GELİŞİM EĞİTİMLERİNE YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Özlem BALABAN/Dilek ÇAKMAK

1-17

AZERBAYCAN KAMU HASTANELERİNİN ETKİNLİĞİ DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ: MALMQUIST ENDEKSİ UYGULAMASI

Prof. Dr. Aziz KUTLAR/Fuad SALAMOV

18-33

AR-GE HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖZELİNDE NEDENSELLİK ANALİZİ

Arş. Gör. Veysel İNAL / Arş. Gör. Nurullah ALTINTAŞ / Arş. Gör. Mustafa ÇALIŞKAN

34-47

TÜRKİYE'DE SÜRGÜN BİR ALMAN NEOLİBERAL: WILHELM RÖPKE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin YARDIMCI/Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz GENÇ

48-58

FİNANSAL KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNİN ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Resül YAZICI

59-82

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİSEL GELİŞİM EĞİTİMLERİNE YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Özlem BALABAN, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, adiguzel@sakarya.edu.tr

Dilek ÇAKMAK, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon ABD., dilekcakmak91@hotmail.com

ÖZET

Kişisel gelişim bir birey için yeterli olunmayan alanlarda, yeterli olabilmek adına değişim süreci başlatılması olarak ifade edilmektedir. Bu değişim sürecinde kişisel gelişim eğitimleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu eğitimlerin değişen dünyaya ayak uydurmak, olumlu davranış geliştirmek, kişilere düşünce, davranış ve iç çatışmaları yönetme becerisi kazanmak gibi amaçları bulunmaktadır. Bu bağlamda öğrencilik döneminde alınan kişisel gelişim eğitimleri, bu becerilerin geliştirilmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimleri konusundaki algılarını tespit etmektir. Çalışma, Sakarya Üniversitesi İşletme, Teknoloji ve Eğitim Fakültelerinde eğitim gören 572 öğrenci üzerinde anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Veriler frekans analizi, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü ANOVA Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın genel sonucu olarak, öğrencilerin kişisel gelişim algısı ile kişisel gelişim eğitimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu, kişisel gelişim eğitimlerinin cinsiyet ve fakültele göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada öğrencilerin kişisel gelişim eğitimlerinin faydasına inandıkları ve bu eğitimlerin iş başvurularında etkili olacağını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Kişisel gelişim, kişisel gelişim eğitimleri, üniversite öğrencileri.*

EXAMINATION OF UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTION OF PERSONAL DEVELOPMENT TRAINING

ABSTRACT

Personal development is expressed as starting a process of change in order to be sufficient in insufficient areas for an individual. Personal development training plays an important role in this process of change. These trainings has purposes such as adapting to the changing world, developing positive attitudes, gaining the skills for people for thinking, behavior and managing the conflicts. In this context, personal

¹ Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. Özlem BALABAN danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

development trainings that are taken during the period of being student is seen an important factor for developing these skills.

The aim of this study is to determine perceptions of university students about the personal development trainings. The study was carried out by conducting questionnaire on 572 Sakarya University students studying at Business, Technology and Education faculties. Data were analyzed by using frequency analysis, independent sample T-Test and one-way ANOVA.

As a general result of the research, it was found that there is a positive relationship between the students' personal development perception and personal development trainings, personal development trainings have significant differences according to gender and faculty. At the same time it was concluded that students believe the benefits of personal developments trainings and they think that these trainings will be effective in the job applications.

Key words: *Personal Development, Personal Development Training, University Students.*

1. GİRİŞ

Kişisel gelişim; bireylerin kişisel hedeflerini gerçekleştirmek için kendini daha yeterli hale getirme sürecini ifade eder. Bu süreçte kişilerin mesleki gelişim ve mesleki gelişime yönelik olarak aldıkları eğitimlerin yanı sıra, özellikle iş hayatına hazır bireyler olma anlamında üniversite döneminde alınan eğitimler, kişisel gelişim ile birlikte iş ve kariyer ile ilgili unsurları da etkiler.

Ülkemizde birçok kitapçıda rafların önemli bir kısmının kişisel gelişim kitaplarına ayrıldığı görülmektedir. Bilgi toplumunun gereği olarak bu durum, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada giderek artan eğilimi göstermektedir. Bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde de birçok insan kaynakları ve eğitim danışmanlık şirketleri bu alanda çeşitli eğitim programları düzenlemektedir.

Kişisel gelişim ve bu gelişimin bir parçası olarak düşünülen kişisel gelişim eğitimleri iş hayatında olduğu kadar, öğrencilik döneminde de çeşitli kulüp ya da bölüm etkinliği olarak faaliyet göstermektedir. Öğrenciler bir şekilde bu eğitimlerden yararlanmakta ya da yararlanma isteğinde olmaktadır. Ancak bu eğitimlere yönelik olarak öğrenci algısını tespit eden teorik ve uygulamalı yeteri kadar araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim ve kişisel gelişim eğitimleri algısının tespit edilmesi, verilecek eğitimlerin içerik ve niteliklerini belirlemede akademisyen ve uygulayıcılara yol gösterici bir nitelik taşıyacağı düşünülmektedir.

2. Kişisel Gelişim Kavramı

Kişisel gelişim kendi içinde oldukça farklı ve çeşitli konuları bünyesinde toplayan bir alandır. Bu alanlar arasında genel olarak yönetim, motivasyon, sağlıklı yaşam ve

stres, öğrenme, hızlı okuma, iletişim, NLP (Beyin Dili Programlama), hafıza, düşünce, zeka ve muhtelif diğer konular sayılabilir (Ekşi, 2011:3).

Kişisel gelişim, yetişkin benliğine sahip birey olma yolunda kişinin sahip olduğu potansiyelini, yeteneklerini ve kaynaklarını etkili biçimde kullanarak yaşam boyu gelişimi olarak tanımlanabilir. Kişisel gelişimin ilk adımı ise kendini tanımadır. Birey inanç ve değerleri, kişilik yapısı ve sergilediği davranış tarzları, bilgi düzeyi, güçlü ve geliştirmesi gereken becerileri, zayıf yönler gibi kendisiyle ilgili konularda farkındalık kazanmalıdır (Özdemir, 2004).

İnsanın içindeki sınırsız gücün farkına varabilmesi, var olan potansiyelinin neler olduğunu bilmesi kişisel gelişimin içine girer. Daha sonra bu gücün bileşenlerini bulma ve kendi karakterinde nelerin yer aldığını tespit edip o yönde hareket etmek gerekir. Hedeflerin belirlenmesi, duyguların kontrol edilmesi davranışların kontrol edilmesi olumlu olma ve olumlu davranma düşünme öğrenme ve okuma güzel konuşma hafıza teknikleri vb. konuların hepsi kişisel gelişimin kapsamı içerisindedir. Genel itibariyle bütünü hakkında bilgi sahibi olmak, ama biri ya da bir kaçı üzerinde diğerlerine oranla daha fazla odaklanmak kişisel gelişimin kendisidir. Kişi bunlardan kendisi için hangisi önemli ise onu seçer, onda yoğunlaşır. Bu tercih herkes için farklıdır. Kişisel gelişimin diğer bir yönü kişinin hedeflerine ulaştıkça yenilerine yönelmesi yeni hedefler aramasıdır (Sezik, 2005: 11).

Kişisel gelişim, bir insanın kendisini yeterli görmediği alanda, yeterli olabilmek adına bir değişim süreci başlatması olarak da ifade edilmektedir. Kişisel gelişim sürecinde birey tüm evrenin bir değişim içerisinde olduğunu görür, bu sebeple kendisinin de bu değişime ayak uydurması ve her yönde kendisini geliştirmesi gerektiğinin farkındadır (Özkan, 2003: 46-47).

Kişisel ve mesleki gelişim kişisel yaşam tecrübelerinin kritik analizinin yanı sıra kendilerine karşı ve danışanlara karşı sorumluluklarını tecrübe etmek için bir tarafsızlığı da içeren tekrarlanan bir entegrasyon sürecidir (Nastasa ve Cazan, 2013:781).

Kişisel gelişim planları geçmiş, şu an ve gelecek arasında bir süreklilik sağlar. Bir kişisel gelişim planı geniş çaplı amaçları ve görevleri kapsamına alır. Sürekli mesleki gelişim etkinlikleri genellikle kişisel gelişim planının ana bileşenidir. Bir kişisel gelişim planının başarısını sınırlayan engeller bireysel olarak, bölümle ilgili, örgütsel düzeyde ya da örgütün kendi politikasından kaynaklanabilir (Patel and vd ,2013: 220).

Kişisel gelişim planı sürecinde deneyimsizlik, bilgi eksikliği, işyerinin sınırlı kaynakları, seyrek gözetim ve yansıtma eksikliği kişisel gelişim planının verimsiz olması ile sonuçlanabilir (Patel ve vd, 2013: 221).

Kişisel gelişimin temeli insanın kendisini tanımasıdır, tanımak öğrenme gereksinimini doğurur, öğrenme ve düşünce gücü ile farkında olmadığınız yetenek ve yaratıcılığınız ortaya çıkar, ne olduğunuz ortaya çıkar, neler yapabileceğiniz ortaya çıkar (Değirmenci, 2004: 27).

Kişisel gelişim de, bütün gelişim türlerinde olduğu gibi iş dünyası içinde verimlilik ve etkinliği arttırmanın yollarından bir tanesidir. Bireylerin gelişimi için gerçekleştirilen eğitim veya diğer harcamalar da aynı amacı hedeflemektedir (Köktürk, 2002: 17).

Yaşamdaki yerimizi kişisel gelişimimiz belirler. Doğru zamanda doğru düşünüp doğru karar vermeniz kişisel gelişim için önemlidir. Kişisel gelişime kapalı insanların yaşamlarındaki bazı önemli şeyleri ya fark etmedikleri ya da ilgi duymadıkları ifade edilmektedir (Değirmenci, 2004:25).

3. Kişisel Gelişim Eğitimleri

Ülkemizde özellikle 90'lı yıllardan sonra ciddi bir artış gösteren çeviri ve yerli kişisel gelişim kitapları henüz akademik bir ilgi uyandıramamış ve incelemeye değer bulunmamıştır. Oysa kitapçılarda ciddi bir bölümün kendilerine tahsis edildiği bu tür zengin çeşitleri ile çok satanlar listelerinde daha fazla yer alarak giderek popülerliğini arttırmaktadır. İnsanların yaşamlarında karşılaştığı sorunları aşarken danışma ihtiyacını karşılayan ve ihtiyaç duydukları konularda kendi kendilerini eğitmede yararlandıkları kişisel gelişim literatürü formel eğitimin dışındaki güncel ve önemli kaynaklardandır (Ekşi, 2011). Ve bu alanda eğitim veren çeşitli insan kaynakları ve eğitim danışmanlık şirketleri mevcuttur.

Eğitimin temel amacı, bireylerin öğrenme kapasitelerini arttırmak, diğer bir deyişle onların kendi yeteneklerini arttırmalarını sağlamak ve farklı düşünmeye teşvik etmektir (Muter, 2000).

Kişisel gelişim eğitimleri kişilerin hayatla ilgili olarak bilgi ve becerilerinin arttırılmasını sağlamak amacıyla düzenlenmektedir. Bu eğitimlerin diğer bir amacı da, kişinin gücünü ve sahip olmak istediği hayata ulaşabilmek için neler yapabileceğini fark etmesine yöneliktir. Bütün bunlar ele alındığında kişisel gelişim eğitimleri, kişinin hem iş hayatında hem özel hayatında etkinliğini ve doyumunu arttırmayı amaçlamaktadır.

Öğrenciler için verilen kişisel gelişim aktivitelerinin ana amaçları; sosyal-duygusal yeterlik geliştirme, duyguları yönetme, özerklik ve bağımsızlık kazanma, kimlik kurma ve amaç geliştirme olarak karşımıza çıkmaktadır (Iulia, 2015:558).

4. YÖNTEM

4.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimleri konusundaki farkındalıklarını ve algılarını tespit etmek amacıyla kurgulandığından tanımlayıcı araştırma tasarımını temel almaktadır.

Bu bağlamda araştırmada sorular aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- 1- Öğrencilerin kişisel gelişim algısı ile kişisel gelişim eğitimleri algısı arasında bir ilişki var mıdır?
- 2- Öğrencilerin kişisel gelişim eğitimleri algısı cinsiyet ve fakültelere göre farklılık göstermekte midir?

Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Öğrencilerin kişisel gelişim eğitimlerini, “farkındalık yaratan eğitimler” olarak algılamaları cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.

H2: Öğrencilerin kişisel gelişim eğitimlerini, “farkındalık yaratan eğitimler” olarak algılamaları fakültelere göre anlamlı farklılık gösterir.

H3: Öğrencilerin kişisel gelişim eğitimlerini, “kendini geliştirmeye yönelik eğitimler” olarak algılamaları cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.

H4: Öğrencilerin kişisel gelişim eğitimlerini, “kendini geliştirmeye yönelik eğitimler” olarak algılamaları fakültelere göre anlamlı farklılık gösterir.

4.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini Sakarya Üniversitesi son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Ancak zaman kısıtı söz konusu olduğundan yargısal örnekleme yöntemiyle İşletme, Teknoloji ve Eğitim Fakültesi son sınıf öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir. Bu üç fakültenin örneklem olarak seçilmesinin nedeni, İşletme Fakültesi öğrencilerinin kariyer kulüplerindeki kişisel gelişim eğitimi etkinliklerinde bulunuyor olması, Eğitim fakültesi öğrencilerinin mesleki anlamda kişisel gelişim eğitimleri ile ilgili alanda bulunuyor olmaları ve Teknoloji Fakültesi öğrencilerinin sosyal bilimler öğrencilerine göre daha az sayıda bu eğitimleri almaları ve bu nedenle gruplar arasında algısal bir farklılık olabileceği beklentisidir. Örneklemin son sınıf öğrencilerinden seçilmesinin nedenini, son sınıf öğrencilerinin iş hayatına atılmak konusunda belli bir bilgi birikimi ve farkındalık potansiyeline diğer sınıflara göre daha fazla sahip oldukları düşüncesidir.

4.3. Veri Toplama Aracı ve Analiz

Çalışmada kullanılan veri toplama aracı ankettir. Anket uygulaması sonucu elde edilen verilere yönelik yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin ardından araştırma sorusu kapsamında geliştirilen hipotezleri test etmeye yönelik analizler yapılmıştır.

Elde edilen veriler SPSS 22,0 for Windows programında tanımlı istatistik yöntemlerinden frekans analizi, bağımsız örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Anova testi kullanılarak analiz edilmiştir. “Kişisel Gelişim” ve “Kişisel Gelişim Eğitimleri” tanımlarına öncelikle faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda bir faktöre anlamlı dağılmayan ve faktör yükleri. 30’den küçük ifadeler ayıklanmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre alt ölçekler oluşturulmuş ve faktörlere isimler verilmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre oluşturulan kişisel gelişim ve kişisel gelişim eğitimi alt ölçeklerine cinsiyet değişkeni ile bağımsız örnek T-Test’i uygulanarak test edilmiştir. Yine alt ölçeklerle fakülte değişkenine Tek Yönlü Anova testi uygulanmıştır.

4.4. Ölçme Aracı

Çalışmada “Kişisel Gelişim” ve “Kişisel Gelişim Eğitimleri” algısını ölçmeye yönelik Kırıl (2006) tarafından geliştirilen ve uygulanan ölçekten, araştırmacının izni alınarak yararlanılmıştır.

Kişisel Gelişim algısını ölçen 34, Kişisel Gelişim Eğitimi algısını ölçen 21 ifade;1: “Hiç katılmıyorum”, 2: “ Katılmıyorum”, 3:“Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”, 4:“Katılıyorum”, 5:“Tamamen Katılıyorum” ve 6: “Fikrim Yok” biçiminde görüş içeren 6 seçenekle verilmiştir.

Kişisel gelişim eğitimleri algısı ile ilgili olarak 8, demografik özelliklerle ilgili 3 soru oluşturularak anket formu tamamlanmıştır.

4.5. Araştırma Bulguları

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	273	47,7
	Erkek	299	52,3
Yaş	18-21	157	27,4
	22-25	407	71,2
	26-29	8	1,4
Fakülte	İşletme Fakültesi	260	45,5
	Teknoloji Fakültesi	199	34,8
	Eğitim Fakültesi	113	19,8
Toplam		572	100

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %47,7'si kadın , %52,3'ü erkek olup, % 27,4'ü 18-21; %71,2'si 22-25 ve %1,4 'ü de 26-29 yaş aralığındadır. Yine katılımcıların % 45,5'ini İşletme Fakültesi , %34,8'ini Teknoloji Fakültesi , %19,8'ini Eğitim Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Kişisel Gelişim Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Görüşleri

Kişisel Gelişim Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Görüşleri		Frekans	Yüzde
Bugüne kadar kişisel gelişim eğitimi aldınız mı?	Evet	254	44,4
	Hayır	318	55,6
Kişisel gelişim eğitimlerinin faydasına inanıyor musunuz?	Evet	342	59,8
	Hayır	50	8,7
	Kısmen	180	31,5
Kişisel gelişim eğitimi sertifika ya da katılım belgelerinin CV'ye yazıldığında iş başvurularında etkili olacağını düşünüyor musunuz?	Evet	288	50,3
	Hayır	114	19,9
	Kısmen	170	29,7
<i>Toplam</i>		572	100

Katılımcıların %44,4'ü bugüne kadar bir kişisel gelişim eğitimi almış olup, %55,6'sı herhangi bir kişisel gelişim eğitimi almamıştır. Katılımcıların çoğunluğu (%59,8'i) kişisel gelişim eğitimlerinin faydasına inanmakta olup, %8,7'si bu eğitimlerin faydasına inanmamaktadır.

Katılımcıların %50,3'ü Kişisel gelişim eğitimi sertifika ya da katılım belgelerinin CV'ye yazıldığında iş başvurularında etkili olacağını düşünmekte iken, %29,7'si kısmen etkili olacağını düşünmekte, %19,9'u ise bu eğitimlerin etkili olmayacağını düşünmektedir.

Katılımcılara, çalışmanın amacı doğrultusunda birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri, bugüne kadar almış oldukları kişisel gelişim eğitimlerine yönelik olarak vermiş oldukları değerlendirmeleri içeren sonuçlar Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Almış Oldukları Kişisel Gelişim Eğitimleri

Kişisel Gelişim Eğitimleri	Frekans	Cevaplar içindeki % payı	Cevaplayıcıların %'si
Beden dili	164	15,2%	63,8%
Sunum teknikleri	82	7,6%	31,9%
Çatışma yönetimi	32	3,0%	12,5%
Etkili iletişim	136	12,6%	52,9%
Takım çalışması	59	5,5%	23,0%
Zaman Yönetimi	80	7,4%	31,1%
Kişisel imaj yönetimi	25	2,3%	9,7%
Stres yönetimi	78	7,2%	30,4%
Diksiyon ve güzel konuşma	87	8,1%	33,9%
Yaratıcı düşünme teknikleri	34	3,2%	13,2%
Motivasyon	85	7,9%	33,1%
Öfke kontrolü	28	2,6%	10,9%
Problem çözme teknikleri	34	3,2%	13,2%
Hızlı okuma teknikleri	36	3,3%	14,0%
Liderlik	81	7,5%	31,5%
NLP(Beyin Dili Programlama)	35	3,3%	13,6%
Toplam	1076	100%	418,7%

Katılımcıların birden fazla seçenek işaretleyebileceği, en çok tercih edilen üç eğitim arasında, %15,2 ile ‘‘beden dili’’ eğitimi yer almaktadır. Katılımcıların % 63,8’si bu seçeneği tercih etmiştir. İkinci sırada cevapların içinde %12,6 ile ‘‘etkili iletişim’’ seçeneği yer almakta olup, katılımcıların %52,9’u bu seçeneği tercih etmiştir. Üçüncü sırada %8,1 ile ‘‘diksiyon ve güzel konuşma’’ eğitimi yer almakta olup, katılımcıların %33,9’u bu seçeneği tercih etmiştir. Verilen cevapların içinde en düşük paya sahip olan eğitim %2,3 ile ‘‘kişisel imaj yönetimi’’ eğitimidir. Katılımcıların sadece %9,7’u bu seçeneği tercih etmiştir.

Katılımcılara, çalışmanın amacı doğrultusunda birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri ‘‘İyi ve başarılı bir çalışan olabilmek için , hangi eğitimlerin alınması gerektiği ile ilgili soruya verilen cevaplar Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: İyi ve Başarılı Bir Çalışan Olabilmek İçin Alınması Gereken Kişisel Gelişim Eğitimleri

Kişisel Gelişim Eğitimleri	Frekans	Cevaplar içindeki % payı	Cevaplayıcıların %'si
Beden dili	367	9,9%	64,2%
Sunum teknikleri	260	7,0%	45,5%
Çatışma yönetimi	137	3,7%	24,0%
Etkili iletişim	306	8,3%	53,5%
Takım çalışması	266	7,2%	46,5%
Zaman yönetimi	267	7,2%	46,7%
Kişisel imaj yönetimi	139	3,8%	24,3%
Stres yönetimi	274	7,4%	47,9%
Diksiyon ve güzel konuşma	278	7,5%	48,6%
Yaratıcı düşünme teknikleri	244	6,6%	42,7%
Motivasyon	257	7,0%	44,9%
Öfke kontrolü	199	5,4%	34,8%
Problem çözme teknikleri	262	7,1%	45,8%
Hızlı okuma teknikleri	104	2,8%	18,2%
Liderlik	244	6,6%	42,7%
NLP(Beyin Dili Programlama)	93	2,5%	16,3%
Toplam	3697	100%	646,3%

Bulgular incelendiğinde, en çok tercih edilen üç eğitim arasında, verilen cevapların içinde en yüksek paya %9,9 ile “beden dili” eğitiminin sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 64,2’si bu seçeneği tercih etmiştir. İkinci sırada verilen cevaplar içinde %8,3 ile “etkili iletişim” eğitimi yer almakta olup, cevaplayıcıların %53,5’u bu seçeneği tercih etmiştir. Üçüncü sırada %7,5 ile “diksiyon ve güzel konuşma” seçeneği tercih edilmiştir. Katılımcıların %48,6’sı bu seçeneği tercih etmiştir. Verilen cevapların içinde en düşük paya sahip %2,5 ile “NLP ” seçeneği olmuştur. Cevaplayıcıların %16,3’ü bu seçeneği tercih etmiştir. Bulgular Tablo3’te elde edilen bulguları desteklemektedir.

Kişisel Gelişim Algısı ve Kişisel Gelişim Eğitimi Algısı Ölçeklerine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Tablo 5: Kişisel Gelişim Algısı ve Kişisel Gelişim Eğitimi Algısı Ölçeklerinin İç Tutarlılık Analiz Sonuçları

Değişkenler	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Kişisel Gelişim	,965	34
Kişisel Gelişim Eğitimi	,957	21

Kişisel gelişim algısı ve kişisel gelişim eğitimi algısını ölçmeye yönelik oluşturulmuş olan ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 5’ de yer almaktadır. Alfa değeri

0 ile 1 arası değerler alır ve kabul edilebilir bir alfa değerinin en az 0.70 olması arzu edilmektedir (Altunışık ve diğ., 2012: 126). Her iki ölçeğin iç tutarlılık sonuçlarına ait Cronbach's Alpha değerleri 0.70 den büyük olduğu için ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Kişisel gelişim algısı ölçeğini oluşturan iki alt boyut olan Farkındalık Yaratan Eğitimler ve Kendini Geliştirmeye Yönelik Eğitimlere ait faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. Her iki ölçeğin iç tutarlılık sonuçlarına ait Cronbach's Alpha değerleri 0.70 den büyük olduğu için ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6 : Kişisel Gelişim Eğitimi Değişkeninin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	Faktör Ağırlığı	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Cronbach Alpha
Faktör 1:Farkındalık Yaratan Eğitimler		32,326	,930
Kişinin kendisini geliştirmesi için belli destekler almasıdır.	,598		
Kişinin hedeflerini belirlemesi ve aksiyon planı çerçevesinde uygulamaya geçmesine yardımcı olan eğitimleridir.	,623		
Bireyin hayata olumlu bakması, kişiler hedefler belirlemesi ve bu hedeflere ulaşabilmesi için bilgi ve beceri edinme konularında yardım sağlayan bir araçtır.	,633		
Bireylerin bakış açılarının ve yaşam felsefelerinin geliştirilmesidir.	,694		
Bireylerin kendilerini tanımaları, potansiyellerini keşfetmeleri ve kapasitelerini yükselterek verimliliklerinin değerlerinin arttırılmasına yönelik aktivitelerdir.	,700		
Davranış ve düşünce değişimine yönelik eğitimlerdir.	,711		
Kişinin bedensel, zihinsel ve ruhsal anlamda dayanıklılığını arttıracak ve olumlu etkilerinin tek tek değil bir bütün olarak ele alınabileceği bilgi , beceri donanımı eğitimlerinin tümüdür.	,742		
Hedefler doğrultusunda eksik yada gelişmeye açık alanları tamamlayacak tüm eğitimleridir	,753		

Bireyin gelişime açık tüm yönleri için planlanmış olan eğitimlerdir.	,782		
Bireylere kendilerini geliştirmeye yönelik olarak kendi analizini yapma yeteneğinin kazandırılmasıdır.	,803		
Faktör 2: Kendini Geliştirmeye Yönelik Eğitimler		28,314	,904
Kişisel gelişimi destekleyen farklı araçların var olduğunu benimsemektir.	,575		
Kişiyi becerileri ve yeterlilikleri doğrultusunda bir şeyler daha katmak amacı ile verilen eğitimlerdir.	,603		
Bireyin bilişsel ve fiziksel yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunan, aynı zamanda gelişime daha açık olan vasıflarının farkına varmasına yardımcı olan eğitimdir.	,635		
İçinde bulunduğu çevreye uyum sağlama, etkileme ve geliştirme yönünde kişinin kendisine katkıda bulunacak her türlü çalışma ve çabadır.	,663		
Kişisel gelişim araçlarının sistemlerinin neler olduğu ve uygulanma yöntemlerinin tanıtımıdır.	,692		
Birçok konuda kişilere verilen eğitimdir.	,705		
Hayatın her anında ve her yerde , özel olarak planlanmış yada plansız , kişiye değer katacak her şeyi ifade etmektedir.	,725		
Profesyonel veya daha tecrübeli kişilerden alınan bilgilerdir	,737		
İhtiyaç duyulan gelişim alanlarına yönelik verilen eğitimlerdir	,776		

KMO: ,957 ; Bartlett Test=5706,598 (P<,001)

Bu durum çalışmanın “Öğrencilerin kişisel gelişim algısı ile kişisel gelişim eğitimleri algısı arasında bir ilişkinin olup olmadığına yönelik araştırma sorusuna cevap bulmak üzere söz konusu iki değişken üzerinde korelasyon analizi yapılarak Tablo 7’deki sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuca ulaşmak için söz konusu iki ölçeğe ait ortalama değerlerden yararlanılmıştır.

Tablo 7: Kişisel Gelişim Algısı İle Kişisel Gelişim Eğitimi Algısına Yönelik Korelasyon Analizi

Ölçekler		Kişisel Gelişim Eğitimi
Kişisel Gelişim	Pearson Correlation	,714**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	405

** p<0.01

Korelasyon katsayısı 0’a yakın değerde ise iki değişken arasında doğrusal ve zayıf bir ilişkinin olduğunu, -1/+1’e yakın değerler ise iki değişken arasında doğrusal ve güçlü bir ilişki olduğunu gösterir (Kayış, 2010). Tablo 7 değerlendirildiğinde

üniversite öğrencilerinin kişisel gelişime yönelik algıları ile kişisel gelişim eğitimine yönelik algıları arasında ($r=,714$ $p<0.01$) pozitif düzeyde yüksek bir ilişki vardır.

Öğrencilerin kişisel gelişim eğitimlerine yönelik algılarının cinsiyet ve fakülte bazında farklılık gösterip göstermediği test edilerek Tablo 8 ve 9 'daki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 8: Kişisel Gelişim Eğitim Algısının Cinsiyete Göre Farklılıklarının İncelenmesi

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ort.	Standart Sapma	S.d.	t değeri	p değeri
Kişisel Gelişim Eğitimi & Cinsiyet	Kadın	231	4,13	,49	458	3,803	,000
	Erkek	229	3,91	,69			

Tablo 8 değerlendirildiğinde, p değeri 0.05 ten küçük olduğu için ($,000 < 0,05$) üniversite öğrencilerinin 'kişisel gelişim eğitimlerine yönelik algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 9: Kişisel Gelişim Eğitiminin Fakülteleere Göre Değerlendirilmesi

Değişkenler	N	Ort.	F değeri	P	
Kişisel Gelişim Eğitimi & Fakülte	İşletme Fakültesi	223	4,10	5,131	,006
	Teknoloji Fakültesi	148	3,90		
	Eğitim Fakültesi	89	4,00		

Tablo 9 incelendiğinde, p değeri 0.05 ten küçük olduğu için ($,006 < 0,05$) kişisel gelişim eğitimi algısı, öğrencilerin eğitim gördükleri fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığı Scheffe analizi ile araştırılmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 10: Scheffe Analiz Sonuçları

Fakülteler	Ortalamalar Arası fark	P
İşletme-Teknoloji Fakültesi	,20288	,006
İşletme-Eğitim Fakültesi	,09629	,440
Teknoloji- Eğitim Fakültesi	-,10659	,415

Bulgular farklılığın kaynağının İşletme Fakültesi ve Teknoloji fakültesindeki öğrencilerin algılarından olduğunu göstermektedir.

Kişisel Gelişim Eğitimi Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Aşağıdaki tablolarda, kişisel gelişim eğitimine yönelik iki alt boyuttaki farklılıkların testleri yer almaktadır.

Tablo 11: Farkındalık Yaratan Eğitimlerin Cinsiyete Göre Farklılıklarının Değerlendirilmesi*

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ort.	Standart Sapma	S.d.	t değeri	p değeri
Farkındalık Yaratan Eğitimler & Cinsiyet	Kadın	231	,18	,87	458	3,977	,000
	Erkek	229	-,18	1,09			

*Faktörler dikkate alınarak ortalama değerler oluşturulmuştur.

Tablo 11’de de görüldüğü üzere p değeri 0.05 ten küçük olduğu için ($,000 < 0,05$) ; üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimlerini, farkındalık yaratan eğitimler” olarak algılamaları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 12: Farkındalık Yaratan Eğitimlerin Fakülteleere Göre Karşılaştırılması*

Değişkenler	Fakülte	N	Ort.	F değeri	P Değeri
Farkındalık Yaratan Eğitimler & Fakülte	İşletme Fakültesi	223	,15	6,464	,002
	Teknoloji Fakültesi	148	-,23		
	Eğitim Fakültesi	89	,01		

*Faktörler dikkate alınarak ortalama değerler oluşturulmuştur.

Tablo 12 değerlendirildiğinde, p değeri 0.05 ten küçük olduğu için ($,002 < 0,05$) üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimlerini farkındalık yaratan eğitimler olarak algılamaları ile eğitim gördükleri fakülte arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 13 : Scheffe Analiz Sonuçları

Fakülteler	Ortalamalar Arası Fark	P
İşletme-Teknoloji Fakültesi	,37666043*	,002
İşletme-Eğitim Fakültesi	,14139013	,522
Teknoloji- Eğitim Fakültesi	-,23527030	,208

Tablo 13 değerlendirildiğinde, üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimlerine yönelik algıları, eğitim gördükleri İşletme Fakültesi ve Teknoloji fakültesinde verilen eğitimlerin farklılığından kaynaklanmaktadır.

Tablo 14: Kendini Geliştirmeye Yönelik Eğitimlerin Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi*

Cinsiyet		N	Ort.	Standart Sapma	S.d.	t değeri	p değeri
Kendini Geliştirmeye Yönelik Eğitimler & Cinsiyet	Kadın	231	,057	,91	458	1,237	,217
	Erkek	229	-,058	1,09			

*Faktörler dikkate alınarak ortalama değerler oluşturulmuştur.

Tablo 14 değerlendirildiğinde, p değeri 0.05 ten büyük olduğu için (,217 > 0,05) katılımcıların, “kişisel gelişim eğitimlerini, kendini geliştirmeye yönelik eğitimler olarak algılamaları, cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 15: Kendini Geliştirmeye Yönelik Eğitimlerin Fakülteye Göre Değerlendirilmesi *

Değişkenler	Fakülte	N	Ort.	F değeri	P değeri
Kendini Geliştirmeye Yönelik Eğitimler & Fakülte	İşletme Fakültesi	22	,05	,513	,599
	Teknoloji Fakültesi	3	-,04		
	Eğitim Fakültesi	14	-,05		
		8			
		89			

*Faktörler dikkate alınarak ortalama değerler oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, p değeri 0.05 ten büyük olduğu için (,599 > 0,05) üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimlerini kendini geliştirmeye yönelik eğitimler olarak algılamaları fakülteye göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde ve dünyada eğitim düzeyinin giderek artması, sürekli gelişme ve değişim kavramlarına vurgu yapılması, eğitilmiş ve nitelikli işgören ihtiyacını her geçen gün arttırmaktadır. Değişime ayak uydurmak ve nitelikli işgören olmak, eğitim ile birlikte öğrenmenin de sürekli olarak devam etmesini gerektirir. Bu noktada kişisel gelişim ve bu gelişimi sağlamayı hedefleyen kişisel gelişim eğitimleri son yıllarda önemi artan bir kavramdır.

Kişisel gelişim, temelde sosyal bir varlık olan insanın, sahip olduğu bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi ve bunlara her geçen gün yenilerinin eklenmesi sürecidir. Bu nedenle kişisel gelişim kavramı bilinçli bir değişimi kapsamaktadır. Kişisel gelişim kavramının içerdiği ve ilgili olduğu konulara genel olarak bakıldığında, kişisel gelişimin, kendini gerçekleştirmeden farklı olarak insanın sürekli olarak gelişme içinde olmasını sağlayan en önemli bir süreç olmasıdır. Özellikle üniversite dönemleri kişilerin mesleki gelişimlerinin yanı sıra, kişisel gelişim anlamında da birçok katma değer oluşturulduğu bilinçli bir dönemi ifade eder ki, bu dönemlerde kişiler gerek okulda sağlanan imkanlar, gerekse okul dışı faaliyetlerle çeşitli eğitimlere katılmaktadırlar.

Üniversite öğrencilerinin kişisel gelişim eğitimlerine yönelik algılarının incelendiği bu çalışmanın genel sonuçları şu şekildedir:

Öğrencilerin önemli bir bölümü üniversite döneminde herhangi bir kişisel gelişim eğitimi programına katılmamıştır. Ancak katılımcıların çoğunluğu kişisel gelişim eğitimlerinin faydasına inanmakta olup, alınan sertifika ve katılım belgelerinin CV'ye yazılması durumunda iş başvurularında etkili olacağını düşünmektedir. Bu durumda üniversite kulüp etkinlikleri anlamında konuya yönelik olarak daha fazla eğitim programı düzenlenmesi ve bu konuda farkındalık oluşturulması gereği ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların bugüne kadar almış oldukları kişisel gelişim eğitimleri sırasıyla beden dili, etkili iletişim, diksiyon ve güzel konuşma eğitimleridir. İş hayatına atılmış, iyi ve başarılı bir çalışan olmak için alınması gereken eğitimler sırasıyla yine beden dili, etkili iletişim, diksiyon ve güzel konuşma eğitimlerinden oluşmaktadır. Öğrencileri hayata ve iş dünyasına hazırlamak anlamında bu eğitimler ile ilgili faaliyetlerin artırılması önemlidir.

Kişisel gelişim algısı ile kişisel gelişim eğitimi algısına yönelik korelasyon analizi sonuçları, üniversite öğrencilerinin kişisel gelişime yönelik algıları ile kişisel gelişim eğitimine yönelik algıları arasında ($r=,714$ $p<0.01$) pozitif düzeyde yüksek bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durumda kişisel gelişimde, kişisel gelişim eğitimlerinin rolü ve önemi ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin kişisel gelişim algısı ile kişisel gelişim eğitimleri algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, kişisel gelişim eğitimlerinin demografik faktörlerden olan cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Fakat kişisel gelişim eğitimlerini alt faktörler bağlamında değerlendirdiğimizde, farkındalık yaratan eğitimler bağlamında anlamlı bir farklılık gözlemlenirken, kendini geliştirmeye yönelik eğitimler bağlamında bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Öğrencilerin eğitim gördükleri fakültelere göre incelendiğinde ise kişisel gelişim eğitimleri ve fakülte arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak yaşa göre bir farklılık oluşmamıştır. Katılımcılar benzer yaş guruplarında oldukları için farklılık olmaması normal bir sonuçtur. Fakültelere göre farklılık göstermesi ise, işletme ve eğitim fakültesi eğitimi sosyal ve iletişim yönü güçlü, teknoloji fakültesi eğitimlerinin teknik ve mesleki eğitim ağırlıklı bir formasyondan kaynaklandığıdır. Bu farklılık işletme ve teknoloji fakültelerinde ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi farklı fakültelerdeki öğrencilerin aldıkları eğitimler farklı olduğundan bakış açılarının da farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.

Bu araştırma sonucunda, üniversitede döneminde gerek üniversite içinde, gerekse üniversite harici diğer kurumlarda kişisel gelişim eğitimlerinin önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki konu ile ilgili çalışmalarda tüm fakülteler bazında, daha geniş bir örnekleme ve her bir fakülte bazında alınan ve alınması gereken eğitimlerin ayrı ayrı tespit edildiği araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Bununla birlikte, konu ile ilgili pratik hayatta bu eğitimler ile ilgili pek çok çalışma ve araştırma olmasına rağmen, akademik olarak “kişisel gelişim eğitimleri” kavramına yönelik net bir kavramsal çerçeve yeteri kadar bulunmamaktadır. Örneğin etkili iletişim, beden dili, stres yönetimi gibi tek tek bu alanlarda çalışmalara çok sayıda rastlanmakta iken, daha bütüncül bir perspektifte “Kişisel gelişim eğitimi nedir? Hangi eğitimler kişisel gelişim eğitimi kapsamında ele alınmaktadır?” sorusuna cevap veren çalışmalara hemen hemen hiç rastlanılmamaktadır. Bundan sonraki araştırmalar için bu durumun göz önüne alınıp, konuya yönelik teorik çalışmaların artırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

ALTUNIŞIK, Remzi, R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım (2012), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 7. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

DEĞİRMENCİ, Hikmet (2004), Kişisel gelişim ve Pozitif Enerji, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.

EKŞİ, Füsün (2011), Kişisel Gelişim Literatürünün Eğitim ve Danışma İhtiyacı Açısından İncelenmesi: Kuramsal Analitik Bir Yaklaşım, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

IULIA, Ramona Herman,(2015), “The İmpotance of The Personal Development Activities in School”, Prodecia – Social and Behavioral Sciences 209, 558-564.

KAYIŞ, Aliye (2010): Güvenirlilik Analizi ; içinde SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Editör, Şeref Kalaycı, 5. Baskı, Asil Yayınları ve Dağıtım, Ankara

KIRAL, Tuğba (2006), Kişisel Gelişim Eğitimlerine Yöneticilerin Tutumları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KÖKTÜRK, Mehtap , (2002) Kişisel Gelişim Yaklaşımına Üç Farklı Yaklaşım, Örgütte Kişisel Gelişim, Edit. A. E. Arslan, Nobel Yayınları, Ankara.

MUTER, Ş. (2000) “Endüstri İlişkileri Açısından İnsan Kaynaklarının Önemi”, İşveren Dergisi, Temmuz Sayısı.

NASTASA, Elena Laura and Ana- Maria Cazan, (2013) : Personal and Professional Development of Beginner Psychologist, Procedia – Soscial and Behavioral Sciences 84 , 781-785.

ÖZDEMİR, G. (2004), “Kişisel Gelişim ve Kurumsal Diyalog Yönetiminde İletişim Eğitiminin Rolü”, 2nd International Symposium Communication in The Millennium A Dialogue Between Turkish and American Scholars, İstanbul, Vol.1.

ÖZKAN, Zülfikar, (2003): Bilgelige Yöneliş Kişisel Gelişim Dinamikleri, 4. Basım Hayat Yayıncılık, İstanbul.

PATEL, Santosh., Gareth Kitchen. ,Janet Barrie (2013): Personal Development Plans- Practical Pitfalls, Trends in Anaesthesia and Critical Care 3 , 220-223.

SEZİK, Nejat . (2005) : Kişisel Gelişim El Kitabı, Hayat Yayıncılık, İstanbul.

AZERBAIJAN KAMU HASTANELERİNİN ETKİNLİĞİ DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ: MALMQUIST ENDEKSİ UYGULAMASI

Prof. Dr. Aziz KUTLAR

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü,
akutlar@sakarya.edu.tr

Fuad SALAMOV

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Doktora Öğrencisi
fuad_salamov@hotmail.com

ÖZET

Azerbaycan Cumhuriyetinde sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığına bağlı olan kamusal ve özel kurumlar tarafından sunularak, hastaneler, poliklinikler, dispanserler, sağlık ocakları, rehabilitasyon merkezleri gibi farklı birimler tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda kaynakların etkin kullanımı sağlık politikasını oluşturan ve yürüten bir üst kurum gibi, Sağlık Bakanlığını yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmada 55 ilde Azerbaycan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerinin 2009 - 2013 yılları verileri ile etkinlik değişiminin ölçümü parametrik olmayan Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi olan girdi yönelimli sabit getirili Malmquist Endeksi Toplam Faktör Verimliliği modeli kullanılarak yapılmıştır. Analiz sonrasında etkin olan ve olmayan hastaneler tespit edilerek, bazıları karşılaştırılmış, etkin olmayanların etkinliği için potansiyel iyileştirme önerileri geliştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda sağlık hizmetlerinin, bütün bölgelere neredeyse aynı dağıtıldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, Sağlık, VZA, Malmquist Endeksi.

INVESTIGATION OF EFFICIENCY CHANGE IN AZERBAIJANI PUBLIC HOSPITALS: MALMQUIST INDEX APPROACH

ABSTRACT

Healthcare services in Azerbaijan are provided by both public and private establishments. Hospitals, polyclinics, dispensaries, rehabilitation centers, and community health centers are all part of these establishments. Efficient usage of resources is an important task for the ministry of health as a higher authority which proposes and implements healthcare policies. At this study, efficiency changes for the hospitals in 55 provinces of Azerbaijan serving under the authority of the ministry of health between the years 2009 to 2013 via non parametric input oriented fixed return to scale data envelopment analysis and Malmquist index total factor productivity models. Efficient as well as non-efficient hospitals are determined and comparisons are made and possible suggestions are provided for the non-efficient ones as results of analyses. It has also been observed that healthcare services are provided to all the provinces equally as a result of this study.

Key Words: Azerbaijan, health, DEA, Malmquist Index

JEL Codes: D24

1. GİRİŞ

Sağlık, bir hizmet alanı olarak, bir yandan insan ve toplum yaşamını doğrudan ilgilendirmekte; öte yandan emek faktörünün kalitesine katkıları yanında yatırım, istihdam ve üretim yoluyla bir bütün olarak ekonomik performansı etkilemektedir. Doğrudan ve dolaylı etkileri, ayrı ayrı analize değer konular oluşturan sağlık sektörünün işletmeleri olan hastanelerin verimlilik düzeylerinin bilinmesi önem taşımaktadır. Zira devlet hastaneleri, kamu kaynağı kullanmaktadır. Bu kaynağı ne kadar verimli kullandıklarının ve sayıları artan özel sağlık kuruluşlarına nispeten verimliliklerinin bilinmesi, politikaların değerlendirilmesine katkı sağlayabilecektir.

Bu çalışmada Azerbaycan`ın sağlık hizmetlerindeki kalite ve verimliliği ele alınacaktır. Sağlık sektörünün tarihsel gelişimi ele alındığında görülüyor ki, 1918 yılında kurulan ve Azerbaycan`da ilk üniversite olan Azerbaycan Devlet Üniversitesinin bünyesinde Tıp Fakültesi faaliyette olmuştur. 1928 yılında ise tıp fakültesi temel alınarak, Azerbaycan Tıp Enstitüsü (şimdiki Azerbaycan Devlet Tıp Üniversitesi) oluşturuldu (Əliyev, 2008: 270). Azerbaycan`da SSCB`nin sosyalist sağlık politikası uygulanarak, diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi sağlık hizmetlerinin devlet tarafından karşılanması politikası yürütüldü. Politikaların sonucu olarak, 1932`yılında ortalama olarak her on bin kişiye 6,2 doktor düşüyor idise 1937`yılında 10 doktor, 1932 yılında her on bin kişiye 22,1 hastane yatağı düşüyordusa, 1937`de 57,8 hastane yatağı düşüyordu. (Əliyev, 2008: 275). Birinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemleri karşılaştırdığımızda, 1940`larda 222 hastane ve 12.600 yatak bulunuyordusa, 1970`lerde 779 hastane, yatakların sayısı ise 48.800 olmuştu. Doktor ve orta tıp çalışanlarının sayısında da artım görülüyordu. Nitekim, 1940 yılında Azerbaycan`da 3.300 doktor var iken, bu sayı 1970`de 13.100`e ulaşmıştı. Dönem incelendiği zaman orta tıp çalışanları sayısının 7,5 bin kişiden 39,7 bin kişiye kadar arttığı görülüyor. 1980`lerde ise her onbin kişiye düşen doktor sayısı 95,8`e ulaşmıştı. (Петровский, 1974: 576).

Bağımsızlığın ilk yıllarında Sovyetlerden kalan ve verimsiz olarak kullanılan hastanelerin sayısı 731`di se 2010 yılından başlayarak yapılan reformlar ile aynı profilli hastaneler birleştirilmiş ve merkezleştirilmiş, illerde büyük sağlık merkezlerinin kurulması ve küçük çaplı hastanelerin kaldırılması sonucu 2014`de bu sayı 553 olmuştur. Hastane sayının, buna bağlı olarak yatak sayılarında olan düşmeye neden, bazı özel hastanelerin kapatılması, sağlıkta yapılan reformlar olmuştur. Aynı dönemde hastane yataklarının sayısı 70,9 binden 44,1 bine düşmüştür. Bu da hastanelerin daha verimli çalışmasına ve halkın daha kaliteli sağlık hizmetlerinden yararlanmasına neden olmuştur. Sağlık sektöründe yapılan reformlar doktorların sayısının artmasına katkı sağlamıştır. 1992`de 27,5 bin olan doktor sayısı 2014`te 32,4 bin kişiye çıkmıştır. Orta tıp çalışanları olan hemşire, ebe, ve diğer tıp

çalışanları hastanelerde çalışabilmeleri için sınavlara tabi tutulmuş, daha deneyimli ve bilgili orta tıp çalışanlarına Sağlık Bakanlığınca sertifikalar verilmiştir. Bunun sonucunda da 1992 de 68,8 bin kişi olan orta tıp çalışanı sayısı 2014`de 56,9 bin kişiye düşürülmüştür (ACDİK, 2014).

Günümüzde Azerbaycan`da sağlığın korunması ve geliştirilmesindeki politikaları ülkede olduğu gibi devlet üstlenmektedir. Sağlık hizmetleri kamu kuruluşlarından alınabildiği gibi özel sağlık kurumlarından da temin edilebilmektedir. Azerbaycan`da sağlık sektörünü Sağlık Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, İçişler Bakanlığı gibi diğer devlet kurumları ile özel sağlık kuruluşlarından oluşturmaktadır. Sektördeki aktörlerden bazıları kamu, yarı-kamu ve özel kurumlar ile dernek vakıfların açtığı kurumlardır.

Veri zarflama analizi (VZA) birden fazla maliyet, ağırlık, hacim gibi birbirinden çok farklı olan girdi ve çıktı ile etkinliğin parametrik olmayan ölçüm yöntemi olarak kullanılmaktadır. En çok kullanılan etkinlik ölçüm yöntemlerinden biri haline gelmesinin esas nedenlerinden biri de hastane gibi karar verici birimlerde yatak sayısı, uzman ve pratisyen doktor sayısı, ölüm oranı, döner sermaye gibi birbirinden farklı çok sayıda girdi ve çıktı değişkenleri kullanılabilmesidir

Azerbaycan`da 55 büyük şehir ve ildeki Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerin göreceli hizmet performanslarının incelendiği bu çalışmada kullanılan veriler, 2009-2013 dönemi verilerinden oluşmaktadır. Çalışma kapsamına Ermenistan tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ ve komşu illeri alınmamıştır. Hastanelerin kaynak kullanım etkinliğine dayalı performans ölçümü Veri Zarflama Analizi (VZA) yaklaşımına göre yapılmıştır. Performans ölçümü yapılırken VZA'nın sunduğu imkanlar dahilinde Malmquist Endeksi Toplam Faktör Verimliliği modeli kullanılarak ölçeğe göre sabit getiri durumlarına göre hastaneler değerlendirilmiştir. Çalışmada genel olarak beş girdi ve üç çıktı değişkeni kullanılmaktadır. Bu değişkenlerden; Uzman Doktor Sayısı (UDS), Pratisyen Doktor Sayısı (PDS), Yardımcı Sağlık Personeli Sayısı (YSS), Toplam Yatak Sayısı (TYS), İşgal Edilen Yatak Sayısı (IYS) girdi, Muayene Olan Hasta Sayısı (MH), Toplam Ameliyat Sayısı (TAS), Taburcu Olan Hasta Sayısı (THS) çıktı olarak listelenmektedir. Bu analizle, hastane düzeyinde kaynak kullanım etkinliği, teknik etkinlik değişimi, saf etkinlik ve ölçek etkinliği değişimleri. Toplam faktör verimliliği ölçümü yapılarak Karar Verici Birimlerin (KVB) sağlık hizmeti sunma etkinliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bulgu ve sonuçların politika tasarımına ışık tutması beklenmektedir. Çalışmanın organizasyonu, giriş, literatür ve Malmquist İndeksi tanınmasından sonra analiz ve sonuç gelmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Verimliliğin ölçülmesi konusunda Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Malmquist endeksi (Toplam Faktör Verimliliği) kullanılarak farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmalar için çeşitli dönemlerde araştırmalar yapılmıştır.

Chowdhury, Zelenyukve Wodchis (2010), “Efficiency and Technological Change in Health Care Services in Ontario” adlı çalışmada 2003-2006 yıllarını kapsayan dönemde Kanada'nın Ontario eyaletinde bulunan hastanelerin etkinliği Malmquist Etkinlik Endeksi kullanılarak araştırılmıştır. Araştırma yapılırken 6 girdi (personel çalışma saatleri, Hemşire çalışma saatleri, kullanılan yatak sayısı, tıbbi maliyetler, tıbbi olmayan maliyetler, toplam ekipman giderleri) ve 2 çıktı (ayakta tedavi olunan hastaların sayısı ve yatarak tedavi gün sayısı) değişkeni kullanılmıştır.

Roos (1997), “Measurement of Productivity in Hospital Services using Malmquist Index Approaches: A Discussion of Methods and Illustration to Eye Surgery” çalışmasında İsveç'te 1980-1996 yılları arasında katarakta ameliyatlarının etkinliğini 1 girdi (tedavi için gereken toplam maliyet (yıllara göre sabit fiyatlarla)) ve 2 çıktı (hasta sayısı ve günlük yaşam aktivitelerinde ortalama değişim) verileri kullanarak Malmquist Endeksi metodu ile araştırmıştır. Araştırma sonucunda 1980-1996 yılları arasında %425 lik bir artış olduğu gözlemlenmiştir ki, bu da her yıl için %25 artış olarak bulunmuştur.

Moreno-Serra ve Smith (2012), “An Exploratory Application of Data Envelopment Analysis to the Efficiency of Health Service Coverage and Access” çalışmasında 2000-2006 yıllarında 79 ülkenin sağlık hizmetleri sisteminin etkinliği VZA ve Malmquist Endeksi ile araştırılmıştır. Toplam Faktör Verimliliğinin ortalaması 0,961, Etkinlik değişimi 0,941, Teknolojik Değişim ise 1,021 olarak elde edilmiştir. Etkinlik puanlarını açıklamak için - Hükümet sağlık yüzdesi olarak sosyal güvenlik harcamaları, Doktorlar (1000 kişi başına), Hemşireler ve ebeler (1000 kişi başına), Hastane yatakları (1000 kişi başına), Dünya Yönetişim Göstergeleri (DYG) yönetim endeksi altı boyutları ortalama (yüksek = daha iyi), DYG Bozulması endeksi kontrolü, Hükümet Etkinliği DYG endeksi, Siyasi İstikrar ve Şiddetin olmaması / Terörizm DYG endeksi, Düzenleyici Kalite DYG endeksi, DYG Hukuk Endeksi Üstünlüğü, Oy ve Hesap Verebilirlik DYG endeksi - değişkenler kullanılmıştır.

Spinks ve Hollingsworth (2009), çalışmalarında 28 OECD ülkesinin ve aynı ülkelerin Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) verileri ile yalnız sağlık politikaları değil, aynı zamanda tüm sosyal politikalar ile ilgili sağlığın sosyo ekonomik belirleyicilerinin ölçümleri Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi metodu kullanılarak araştırılmıştır. OECD verileri ile 1995 ve 2000 yılları, DSÖ verileri ile

ise 1993 ve 1997 yılları karşılaştırılmıştır. Model değişkenleri olarak; OESD verileri için Yaşam süresi, Kişi Başına Düşen GSYİH, Okul Beklentisi, Toplam İşsizlik Oranı, Kişi Başına Toplam Sağlık Harcaması, DSÖ verileri için ise Yaşam Süresi Arındırılmış Engellilik, Kişi Başına Düşen GSYİH, Okullaşma (Yetişkin Nüfusun Ortalaması), Toplam İşsizlik Oranı, Kişi Başına Toplam Sağlık Harcaması ele alınmıştır. OECD verilerine göre tüm ülkelerin endeks ortalamaları Teknik efektiflik Değişimi (0,961), Teknoloji Değişimi (0,995) ve Toplam Faktör Verimliliğinde (0,956) 1'in altında olmuş, DSÖ verileri ile ise ortalamalar Teknik efektiflik Değişimi (1,041), Teknoloji Değişimi (0,974) ve Toplam Faktör Verimliliğinde (1,014) değerlerini almıştır.

Literatürde bulunan ve Türkiye’de gerçekleştirilmiş olan bazı çalışmalar aşağıda belirtilmiştir.

“Türkiye’de Sağlık ve Verimlilik Arasındaki İlişki: Nedensellik Analizi” adlı çalışmada Genç (2015), Türkiye’de sağlık, işgücü verimliliği ve TFV arasındaki nedensellik ilişkisi Toda ve Yamamoto nedensellik sınaması ile 1980-2013 dönemi için araştırmıştır. Nedensellik sınamasında verimlilik göstergeleri olarak; Toplam Faktör Verimliliği (TFV) ve işgücü verimliliği sağlık göstergeleri olarak; doğuştan yaşam beklentisi, sağlık personeli başına düşen kişi sayısı ve kamu ve özel yataklı sağlık kurumları yatak sayıları kullanılmıştır.

Sülkü (2011) “Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Kamu Hastanelerinin Verimliliği Üzerine Etkileri” adlı çalışmasında “Sağlıkta Dönüşüm Programı” reformlarının ve performansa dayalı ek ödeme sisteminin kamu hastanelerinin verimlilik ve üretkenliği üzerine etkilerini Veri Zarflama Metodu ve Malmquist Endeks analizleri ile 2001-2006 dönemlerinde karşılaştırmalı olarak araştırmıştır. iller bazında değerlendirilen hastane performanslarında girdi verileri olarak; hastanelerin yatak sayısı, pratisyen hekim ve uzman hekim sayıları, çıktı verileri olarak ise yatan hasta sayısı, ayakta hasta sayısı ve ameliyat sayıları alınmıştır. Ayrıca kalite indikatörleri olarak hastane ölüm oranı, yatak doluluk oranı ve ortalama kalış süresi değerlendirilmiştir.

Bayraktutan, Arslan ve Bal (2010), “Sağlık Sistemlerinin Hastane Perogrmanlarına Etkisinin Veri Zarflama Analizi ile İncelenmesi: Türkiye’deki Göğüs Hastalıkları Hastanelerinde Bir Uygulama” araştırmasında Türkiye’deki Göğüs Hastalıkları Hastanelerinden 21 tanesinin verileri değerlendirilerek teknik ve ölçek etkinlikleri hesaplanmış, bilişim sistemlerinin niteliği ile kurumsal performans arasındaki ilişki tespit edilmiştir.

Türkiye’de VZA ile kamu kesiminin etkinliği üzerine yapılmış çalışmalarından en kapsamlılardan biri ise Kutlar, Yüksel ve Bakırcı’nın (2011) “Türkiye’de

Belediyelerin Ekonomik Etkinliği ve Etkinliğe etki eden Faktörler Üzerine Bir Araştırma” çalışmasıdır. Çalışmada etkinlik ve onun bileşenleri olan; teknik, tahsis ve ölçek etkinliği ve toplam faktör verimliliği gibi çeşitli etkinlik analizleri, Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Endeks teknikleri kullanılarak yapılmış, parametrik bir yaklaşım olan Tobit modeli ile etkinliğe etkin eden faktörler ve etkileşim dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada girdi olarak: personel giderleri, sosyal güvelik giderleri, mal ve hizmet giderleri, cari transfer giderleri, sermaye giderleri, sermaye transferi, toplam giderler, çıktı olarak ise, toplam nüfus, altmış beş yaş üstü nüfus oranı, öğrenci sayısı, belediyelerin turizm işletmelerindeki yatak sayısı, hastanelerdeki toplam yatak sayısı, ziyaretçi sayısı kullanılmıştır.

Azerbaycan`da ise benzeri çalışmalar yapılmamıştır. Bu makaledeki araştırma Azerbaycan`da yalnız sağlık değil, diğer alanlarda da yapılmış ilk çalışma niteliğindedir. Çalışmanın organizasyonu, giriş, literatür ve metodolojiden sonra analiz ve sonuç gelmektedir.

3. METODOLOJİ

Etkinlik ölçümü, temellerini mal ve hizmet üretimi ve maliyet minimizasyon fonksiyonlarının analizinden almaktadır. Farrell (1957) tarafından geliştirildiği için “Farrell Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı” da denilen etkinlik analizlerinin ilk ampirik çalışmaları, Debreu ve Koopmans tarafından yapılmıştır (Murillo-Zamorano vd., 2000:1). Sonraki yaklaşımların geliştirilmesi için bir dönüm noktası olan Farrell’in yaklaşımı, tek çıktılı üretim teknolojisiyle ve bazı sınırlayıcı varsayımlarla yapılmış ve yapısal etkinsizliği dikkate almamıştır. Bu yorum aynı zamanda sınır yaklaşımı olarak ifade edilebilmekte, üretim fonksiyonunun ve tüm girdi bileşiminin ve çıktı kombinasyonlarının oluşturduğu üretim kümesinin üst sınırı olarak benimsenmesi anlamına gelmektedir (Kutlar vd., 2011: 85).

Son dönemlerin en popüler yöntemlerinden biri olan VZA, özellikle kamu sektöründe, sağlık, eğitim, finans alanlarında ve departmanlı üretim ve hizmet birimlerinin ve mağazaların etkinliğinin belirlenmesinde parametrik olmayan bir analiz tekniğidir. Bu tekniğe ilaveten Karar Veren Birimlerin (KVB'lerin) etkinliğini belirleyen girdi ve çıktılarla ilgili ekonometrik tahmin analizleri yapılmıştır (Kutlar ve Kartal, 2004:52).

Etkinliklerin değerlendirilmesi sürecinde zaman içinde etkinliğin nasıl değiştiiğinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle 1953 yılındaki çalışmasıyla Malmquist tarafından “Malmquist Toplam Faktor Verimliliği Endeksi” (Malmquist TFV) geliştirilmiştir. Bu indeks, ortak teknoloji kullanımıyla her bir veri noktasının farklarının oranlarını hesaplayarak iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ölçmektedir. Bu ölçüm, çoklu girdi ve çıktıya sahip

üretim teknolojilerini maliyet minimizasyonu veya kar maksimizasyonu gibi hedefleri belirtmeden tanımlamak için kullanılan uzaklık fonksiyonu ile yapılmaktadır. Girdi uzaklık fonksiyonuyla çıktı vektörü verildiğinde oransal olarak en çok daralan girdi vektörüne bağlı olarak üretim teknolojisi, çıktı uzaklık fonksiyonuyla genişleğen girdi vektörü verildiğinde ise oransal olarak genişleğen girdi vektörüne bağlı olarak üretim teknolojisi tanımlanmaktadır (Dinçer, 2008: 835).

Bir teknoloji t dönemini referans teknoloji olarak ele alındığında, çıktı yönelimli Malmquist TFV değişim endeksini s (baz dönemi) ve t dönemleri için aşağıdaki şekilde yazabiliriz (Coelli vd., 2004: 291):

$$m_0^t(y_s, x_s, y_t, x_t) = \frac{d_0^t(y_t, x_t)}{d_0^t(y_s, x_s)} \quad (1)$$

Buna alternatif olarak, s dönemini referans olarak ele aldığımızda hesaplama aşağıdaki gibi değişir:

$$m_0^s(y_s, x_s, y_t, x_t) = \frac{d_0^s(y_t, x_t)}{d_0^s(y_s, x_s)} \quad (2)$$

Yukarıdaki denklemlerden de görüldüğü gibi, $d_0^s(y_t, x_t)$ notasyonu, t döneminden s dönemine kadar olan üretim unsurunu göstermektedir.

Malmquist TFV Endeksi farklı fonksiyonların geometrik ortalaması olarak aşağıdaki şekilde gösterilebilir (Kutlar vd., 2011: 139):

$$d_0^s(y_0^t, x_0^t) = [top. \{ \varphi = (\varphi y_0^t, x_0^t) \in S(s) \}]^{-1} \quad (3)$$

t dönemindeki çıktıyı (girdiler sabit) vermektedir. Bu üretimin s dönemindeki teknoloji sınırına uzaklığı,

$$S(p) = \{y_h^s, x_h^s\}; x_h^s \geq 0, y_h^s \geq 0, \forall h = 1 \dots n \quad (4)$$

şeklinde ulaşmaktadır. Bu şekilde oluşturulan TFV gösterimi eğer s ve t dönemi birden büyük (küçük) ise; Malmquist Endeksi pozitifdir (negatifdir).

Bu verimlilik endeksindeki uzaklık fonksiyonları, teknik etkinlik değişimi indeksi ürününe ve teknik değişim endeksine eşdeğer olduğunu göstermek için yeniden düzenlenebilir (Coelli vd, 2004: 292).

$$m_0^t(y_s, x_s, y_t, x_t) = \frac{d_0^t(y_t, x_t)}{d_0^s(y_s, x_s)} \times \left[\frac{d_0^s(y_t, x_t)}{d_0^t(y_t, x_t)} \times \frac{d_0^s(y_s, x_s)}{d_0^t(y_s, x_s)} \right]^{1/2} \quad (5)$$

(5) Denklemi s ve t dönemlerindeki çıktı yönelimli teknik etkinlikteki değişimi ve iki dönem arasında teknolojide meydana gelen değişimleri ölçen “Etkinlik Değişimi” ve “Teknolojik Değişim” çarpımından oluşmaktadır. Etkinlikteki değişim, t önemindeki teknik etkinliğin, s dönemindeki teknik etkinliğe olan oranını ifade eder (Candemir ve Deliktaş, 2006: 4).

$$\text{Etkinlikteki Değişme (ED)} = \frac{d_0^t(y_t, x_t)}{d_0^s(y_s, x_s)} \quad (6)$$

$$\text{Teknolojik Değişme (TED)} = \left[\frac{d_0^s(y_t, x_t)}{d_0^t(y_t, x_t)} \times \frac{d_0^s(y_s, x_s)}{d_0^t(y_s, x_s)} \right]^{1/2} \quad (7)$$

Burada Etkinlikteki Değişme ölçeğe göre sabit getiri altında teknik etkinlikteki değişme endeksidir. Bu endeks s ve t dönemleri arasında her bir gözlem için en iyi üretim sınırını yakalama etkisi olarak ifade edilirken, Teknolojik Değişme endeksi teknik etkinlik sınırındaki değişmeyi ifade edilmektedir. Toplam Faktör Verimliliğindeki değişme ise teknik etkinlikteki değişme ile teknolojik değişimin çarpımı olarak ifade edilmektedir (Sarıkaya, 2012: 140).

$$M_{TFV}^{s,t} = ED \times TED \quad (8)$$

Malmquist TFV'deki değişme endeksinin 1'den büyük olması, toplam faktör verimliliğinin s döneminden t dönemine arttığını veya iyileştiğini, bu değer 1'den küçük olması ise toplam faktör verimliliğinin azaldığını gösterir.

4. VERİ TOPLAMA VE DEĞİŞKENLER

Model oluştururken çalışmanın amacına uygun olarak, aynı girdilerle aynı çıktıları üreten ve dışsal faktörlerden çok farklı şekilde etkilenmeyen homojen sistemler olmasına dikkat edilmiştir. Bu nedenle veriler Azerbaycan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığında temin edilmiş, etkinlik ölçümü için Sağlık Bakanlığına bağlı Devlet Hastaneleri seçilmiş, bulunduğu büyük şehirler ve iller Karar Verici Birim (KVB) olarak kabul edilmiştir. Analizlerin yapımında büyük şehir ve iller arasında bir ayrıma gidilmemiş, KVB'lerin etkinlik skorları sıralanmıştır.

2009 - 2013 yılları ele alınarak toplamda 55 büyük şehir ve il hastaneleri ile ilgili etkinlik analizleri VZA ile parametrik olmayan, girdi yönelimli bir yaklaşımla yapılmıştır. Bu modelde analizler ölçeğe göre sabit getiri varsayımı ile Malmquist Endeksi Toplam Faktör Verimliliği modeli kullanılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. KVB'ler seçilirken Dağlık Karabağ ve çevre illerinin işgal altında olması dikkate alınarak verileri kullanılmamış, ayrıca Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin verileri bir bütün olarak kullanılmıştır.

Model tahmininde girdi olarak 2009 - 2013 yıllarında KVB'lerde bulunan Uzman Doktor Sayısı, Pratisyen Doktor Sayısı, Yardımcı Sağlık Personeli Sayısı, Toplam Yatak Sayısı, İşgal Edilen Yatak Sayısı, çıktı olarak ise Muayene Olan Hasta Sayısı, Toplam Ameliyat Sayısı, Taburcu Olan Hasta Sayısı veri olarak kullanılmıştır. Tablo 1'de veri olarak kullanılan değişkenler ve programda yapılan kodlamaları verilmiştir. Çalışmada modeller DEAP VERSION 2.1 programında analiz edilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kodlaması
Girdiler	
Uzman Doktor Sayısı	UDS
Pratisyen Doktor Sayısı	PDS
Yardımcı Sağlık Personeli Sayısı	YSS
Toplam Yatak Sayısı	TYS
İşgal Edilen Yatak Sayısı	IYS
Çıktılar	
Muayene Olan Hasta Sayısı	MH
Toplam Ameliyat Sayısı	TAS
Taburcu Olan Hasta Sayısı	THS

KVB'lerin verimlilik skorları ve ortalamaları, girdi yönelimli Malmquist endeksi Toplam Faktör Verimliliği ile ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu analizde KVB'lere ait tahmin edilecek etkinlik değerleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

Tablo 2. Malmquist Endeksi Etkinlik Değerleri

Kod	Etkinlik değerleri	Kodun açılımı
tfpch	Malmquist Index Toplam Faktör Verimliliği	Total Factor Productivity (TFP)
techch	Teknik Etkinlik Değişimi	Technical Change
effch	Etkinlik Değişimi	Efficiency Change
pech	Saf Etkinlik Değişimi	Pure Efficiency Change
sech	Ölçek Etkinliği Değişimi	Scale Change

Tablo 3'te 2009-2013 yılları arasında KVB'lerin tüm değişkenlerle etkinlikleri ele alınmıştır. Tablonun ilk kısmı söz konusu yıllarda bütün KVB'ler için etkinlik değerlerini göstermektedir. Etkinlik skorlarında tahmin edilen etkinlik değeri 1 ise etkinlikte değişikliğin olmadığı, 1'in altında ise etkinliğin azaldığı ve 1'in üzerinde ise etkinliğin arttığı anlamı taşımaktadır. Etkinlikteki değişme endeksi 1'den büyük olduğu durumlarda hizmet üretimi sınırının yukarı kayması veya yeni yeniliklerin uygulandığı anlamına gelmektedir. Analizde hesaplanan ölçek etkinliği (Saf Etkinlik Değişimi ve Ölçek Etkinliği Değişimi) işletmenin uygun ölçekte hizmet verdiğini göstermektedir.

Tablo 3. KVB'lerin Yıllar üzere Malmquist Endeksi Ortalamaları

Yıllar	effch	techch	pech	sech	tfpch
2009/2010	1,136	1,710	1,035	1,097	1,943
2010/2011	0,979	0,833	1,034	0,947	0,815
2011/2012	0,923	1,090	1,009	0,915	1,006
2012/2013	1,102	0,855	0,991	1,112	0,942
Ortalama	1,031	1,073	1,017	1,014	1,107

2009-2010 döneminde tüm KVB'lerin etkinlik değerleri birin üstündedir. 2010-11 yıllarında ise tüm değerlerde düşme gözlemlenmiştir. Bunun nedenlerinin başında Azerbaycan'da 2011 yılında yapılmış sağlık reformları gelmektedir. Bu reformlar sonucunda birçok kamu hastanelerinde çarpayı sayısında, hekim ve hemşire sayılarında kısıtlamalar yapılmıştır.

Tabloda beş yılın ortalamasına bakıldığında, etkinliğin tüm değerlerinde artış olduğu görülmektedir. Etkinliğin değişim değeri değeri (effch) %3,1, teknik etkinlik değişimi %7,3, Saf etkinlik değişimi %1,7, ölçek etkinliği değişimi %1,4, Toplam Faktör Verimliliği ise %10,7 oranında arttığı görülmektedir. Etkinlik değişimi içerisinde sadece Saf etkinlik değişimi yıldan yıla azalmış, tüm yıllarda artım göstermiş etkinlik bulunmamaktadır. 1012/2013 yılı etkinlik değişimine bakıldığında 2011/2012 yıllarında 1'in üzerinde olan etkinlik değişimlerinde düşme, 1'in altında olan etkinlik değişimlerinde ise artış gözlemlenmiştir.

Tüm KVB'lerin ortalamalarına bakmadan önce, KVB'ler bazında etkinlik skorları ayrıca ele alınmıştır.

Tablo 4'deki değerlere göre 55 ilden 30'unda tüm etkinlik değişim skorları 1'in üzerinde olmuştur. Tüm etkinlik değişim skorları 1'in altında olan il bulunmamaktadır. Fakat tek Kuba ilinde bir etkinlik değeri (Teknik Etkinlik Değişimi – 1.081) 1'in üzerinde olmuş, diğerleri ise 1'in altında olmuştur.

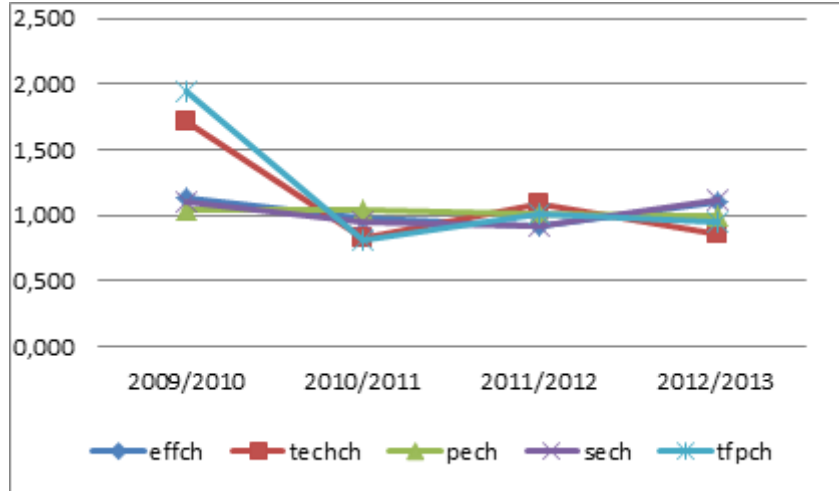
Toplam Faktör Verimliliği en fazla yükselen 8 KVB var ki, bunların değişimi %20-%27,8 arasında olmuştur. Bu iller, Beylekan (%20,3), Kazah (%20,3), Saatlı (%20,6), Tovuz (%21,1), Ağstafa (%24,0), Neftçala (%25,8), Oğuz (% 26,1) ve Astaradır (27,8). TFV' en çok düşen il ise Hızı (-%16.4) ilidir. Bu ilin Etkinlik Değişimi, Saf Etkinlik Değişimi ve Ölçek Etkinliği Değişimi hiç değişmediği halde Teknik Etkinlik Değişimi 0,836 olmuştur. Bu da TFV'ini aynı düzeyde etkilemiştir.

KVB'lerin hemen hepsinin – Hızı ilinin teknik etkinlik ve toplam faktör verimliliği hariç- etkinlik değerlerinin 1 civarında ve 1'in üzerinde olduğu söylenebilir. Bu

toplam etkinlik, ölçek etkinliği ve etkinlik değişimi endekslerinin çok az değiştiği anlamına gelmektedir. 55 KVB'den sadece beşinde Toplam Faktör Verimliliği 1'in altından olmuştur ki, bu iller Hızı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Abşeron, Kuba ve Sumkayıt olmuştur.

Azerbaycan'ın büyük sanayi şehirleri olan Bakü, Sumkayıt, Gence, Şamahı ve Lenkeran şehirlerini karşılaştırdıkta Sumkayıt hariç (0.997) bu KVB'lerin hepsinin etkinliklerinde bir artma olduğu göze çarpmaktadır. Sumgayıt'ın TFV değerinin 1'e çok yakın olması nedeniyle hiç değişimin olmadığı varsayılabilir.

İlginç olan sonuçlardan birisi de Toplam Faktör Verimliliğindeki değişimin Teknik Etkinlik Değişiminden etkilendiğinin gözlemlenmesidir. Teknik Etkinlik Değişimi Abşeron, Bakü ve Hızı illeri hariç diğer tüm KVB'ler için bir değerinin üstündedir. Tüm illerin ortalama değişim değerleri ise birin üzerinde olmaktadır.

Grafik 1. KVB'lerin Malmquist Endeksi Ortalamaları

Grafik 1'den de görüldüğü gibi, Etkinlik Değişimi hariç diğer tüm değişimlerde 2010-2011 ve takip eden yıllarda 2009-2010 yıllarındaki değişime göre keskin düşüş olmuştur. Takip eden yıllarda ise bu değişim 1'in civarında olmuştur.

Tablo 4. 2009-2013 yılları için Malmquist Endeksi Ortalamaları (Ortalamalar Geometrik Ortalama Şeklinde)

KVB	effch	techch	pech	sech	tfpch	KVB	effch	techch	pech	sech	tfpch
Abşeron	1.000	0.968	1.000	1.000	0.968	Kusar	0.935	1.132	0.952	0.982	1.058
Ağcabedi	1.027	1.086	1.006	1.020	1.115	Kürdemir	1.056	1.102	1.029	1.026	1.163
Ağdaş	0.981	1.114	0.969	1.012	1.093	Lenkeran	1.066	1.080	1.015	1.051	1.151
Ağstafa	1.097	1.130	1.063	1.032	1.240	Lerik	0.989	1.119	0.986	1.003	1.107
Ağsu	0.965	1.118	0.964	1.001	1.079	Masallı	0.987	1.067	0.984	1.004	1.054
Astara	1.134	1.127	1.058	1.072	1.278	Mingeçevir	1.010	1.012	1.025	0.985	1.022
Bakü	1.082	0.975	1.000	1.082	1.055	Naftalan	1.000	1.017	1.000	1.000	1.017
Balaken	1.014	1.115	1.005	1.009	1.130	Nağçıvan	0.930	1.004	1.000	0.930	0.934
Berde	1.014	1.084	1.000	1.014	1.099	Nefçala	1.174	1.072	1.118	1.050	1.258
Beylekan	1.133	1.062	1.106	1.024	1.203	Oğuz	1.129	1.117	1.126	1.002	1.261
Biləsuvar	1.044	1.061	1.018	1.025	1.108	Saatlı	1.127	1.070	1.154	0.977	1.206
Celilabad	1.039	1.093	0.991	1.048	1.136	Sabirabad	1.012	1.121	0.988	1.024	1.134
Daşkəsen	1.078	1.036	1.000	1.078	1.117	Salyan	1.033	1.056	1.000	1.033	1.091
Gebele	0.977	1.099	1.016	0.962	1.074	Samuh	1.000	1.117	1.000	1.000	1.117
Gedebey	0.962	1.117	1.010	0.952	1.075	Siyəzen	1.123	1.052	1.116	1.007	1.181
Gence	1.006	1.057	1.018	0.988	1.063	Sumkayıt	0.957	1.043	1.000	0.957	0.997
Goranboy	1.000	1.068	1.000	1.000	1.068	Şabran	1.034	1.086	1.034	1.000	1.123
Goycay	1.104	1.024	1.049	1.053	1.131	Şamahı	1.049	1.037	1.046	1.003	1.089
Göygöl	0.981	1.113	1.011	0.971	1.092	Şeki	1.009	1.082	0.990	1.018	1.092
Hacıkabul	0.977	1.109	0.976	1.001	1.084	Şemkir	1.081	1.100	1.018	1.061	1.188
Haçmaz	1.004	1.075	0.991	1.013	1.079	Şirvan	0.942	1.106	0.966	0.975	1.041
Hızı	1.000	0.836	1.000	1.000	0.836	Tovuz	1.086	1.115	1.000	1.086	1.211
İmişli	0.965	1.139	0.963	1.002	1.099	Ucar	1.059	1.100	1.021	1.037	1.164
İsmayılı	1.095	1.075	1.064	1.029	1.178	Yardımlı	1.126	1.009	1.133	0.994	1.135
Kah	1.039	1.056	1.009	1.029	1.096	Yevlah	1.047	1.129	1.000	1.047	1.182
Kazah	1.101	1.093	1.017	1.083	1.203	Zakatala	1.115	1.044	1.070	1.042	1.163
Kobustan	0.971	1.125	0.972	0.999	1.092	Zerdab	1.061	1.079	1.058	1.003	1.145
Kuba	0.907	1.081	0.911	0.996	0.980	Ortalama	1.031	1.073	1.017	1.014	1.107

Yine Tablo 4'ten de görüldüğü üzere 2009-2013 yıllarının iller üzre ortalamasına bakıldığında Etkinlik Değişimi 55 KVB'den 13'de 1'in altında olmaktadır ki, bu skorların en düşüğü Kuba (0,907) en yükseği ise Lerik (0,989) ilinde gözlemlenmektedir. Neftçala ili ise %17,4 ile en yüksek Etkinlik Değişimine sahip olmuştur.

Teknik Etkinlik Değişiminde ise 3 KVB 1'in altında değerlere sahip olmuştur ki, bunlar 0,836 ile Hızı, 0,968 ile Abşeron, 0,975 ile Bakü'dür. Teknik Etkinlik değişimi %13,2 ile en yüksek olan KVB ise Kuzar ilidir. Ortalama olarak %7,3 Teknik Etkinlik Değişiminde artım olmuştur.

Saf Etkinlik Değişimi 1'in altında olan 14 KVB mevcuttur ki, bunlardan Haçmaz ve Celilabad illeri 0,991 etkinlik skorları ile 1'e en yakın olan illerdir. Saatlı ili ise %15,4'lük bir artışla Saf Etkinlik Değişiminde tüm KVB'lerden üstün olmuştur. Saf Etkinlik Değişiminde ortalama değişim %1,7 olarak artım göstermiştir.

Ölçek Etkinliği Değişimi verileri incelendiğinde 13 KVB'nin etkinliğinde düşme olduğu gözlemlense de, bunlardan 3'ünü hiç değişmemiş gibi de Kabul etmek mümkündür. Bu iller 0,994 skoru ile Yardımlı, 0,996 skoru ile Kuba, 0,999 skoru ile Kobustan illeridir. Araştırmada ilginç olan bulgulardan biri de şudur ki, Ölçek Etkinliği Değişiminde %10 ve üzeri değişim sağlamış hiç bir KVB mevcut değildir. En yüksek artım değişimi %8,2 ile Bakü, %8,3 ile Kazah ve %8,6 ile Tovuz'da olmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde 55 KVB'den 29'da tüm Etkinlik Değerleri 1 ve 1'in üzerinde olduğu görülmektedir ki, bu da toplam KVB'lerin %52,73'ne tekabül etmektedir.

5. SONUÇ

Çalışma verileri birincil kaynaktan alınmış, Azerbaycan Cumhuriyetinin 54 ili ve Nahçıvan Özerk Cümhuriyetinde Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerinin 2009-2013 yıllarına ait Toplam Faktör Verimlilikleri Malmquist Endeksi kullanılarak ölçülmüştür. Analizde 5 girdi ve 3 çıktı ile girdi yönelimli sabit getirili model kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına bakıldığında 2010 yılında 2009 yılına göre tüm KVB'lerde Toplam Faktör Verimliliği skoru 1'in üzerinde olmuş, hatta Kazah (3,332), Celilabad (3,221) ve Tovuz'da (3,009) skorlar 3'ün üzerinde seyretmiştir. Ortalama skor ise 1,943 olmuştur. 2010-2011 yıllarının verileri ile TFV incelendiğinde Siyezen (1,619) ve Kobustan (1,234) dışındaki tüm KVB'lerde etkinlik skoru 1'in altında olmuştur. Bunun nedeni 2011 yılında sağlık sektöründe yapılan reformlar ve Sağlık Bakanlığınca teste tabi tutulan sağlık çalışanlarının test sonuçlarına göre işten

çıkarılması olmuştur. 2010-2011 yılının karşılaştırılması zamanı ortalama skor 0,815 olmuştur.

2011-2012 yıllarının ortalama TFV skoru 1,006 olmuştur ki, 2012-2013 yılında bu skor 0,942 olmuştur.

TFV skorlarının 1'in altında olması hastanelerin başarısızlığı anlamına gelmemektedir. Çalışma onu da gösterdi ki, hastaneler potansiyellerini tam kullanarak etkin çalışanlar sağlık sektöründe teknik etkinliklerini en üst düzeye taşıyabilirler.

Azerbaycan'daki illerin sağlık verileri ayrı ayrı ele alındığında sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan illerin ortalama olarak daha yüksek hizmet performansının olduğu görülmektedir. Tam etkinliğe sahip hastanelerin faaliyetleri referans olarak diğer illerin de hastanelerinin performanslarının yüksek düzeye çıkarılması için politikalar geliştirilmesi mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

ACDİK, Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet İstatistik Kurumu, "Sağlık, Sosyal Güvenlik, Spor" <http://www.stat.gov.az/source/healthcare/>, (16 Kasım 2014)

BAKIRCI, F. (2006). Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü, Veri Zarflama Analizi: Teori ve Uygulama. Ankara, Atlas yayınevi.

BAYRAKTUTAN, Y.; ARSLAN, İ. ve BAL, V.(2010), "Sağlık Sistemlerinin Hastane Performanslarına Etkisinin Veri Zarflama Analizi ile İncelenmesi: Türkiye'deki Göğüs Hastalıkları Hastanelerinde Bir Uygulama", Gaziantep Tıp Dergisi, 16/3, ss. 13-18.

CANDEMİR, M. ve DELİKTAŞ, E. (2006), "Tigem İşletmelerinde Teknik Etkinlik, Ölçek Etkinliği, Teknik İlerleme, Etkinlikteki Değişme ve Verimlilik Analizi:1999-2003", Ankara: Ocak, Yayın No: 141, s. 4

CHOWDHURY, H., vd. (2010), "Efficiency and Technological Change in Health Care Services in Ontario", Centre for Efficiency and Productivity Analysis, No.

WP08/2010, <http://www.uq.edu.au/economics/cepa/docs/WP/WP082010.pdf>
(06.02.2016)

COELLI, T., vd. (2004), *An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis*, Second Edition, Boston: Kluwer Academic Publishers,

DİNÇER, E. S. (2008). “Veri Zarflama Analizinde Malmquist Endeksiyle Toplam Faktör Verimliliği Değişiminin İncelenmesi ve İMKB Üzerine bir Uygulama”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt 25, Sayı 2, ss. 825-846.

ƏLİYEV, İ. (Ed.). (2008). *Azərbaycan Tarixi*. VI cild. (Aprel 1920 - İyun 1941). Bakı, Elm nəşriyyatı.

FARREL M. J. (1957). “The Measurement of Productive Efficiency”, *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*, Vol. 120, No. 3: 253-290.

GENÇ, M. C. (2015), “Türkiye’de Sağlık ve Verimlilik Arasındaki İlişki: Nedensellik Analizi”, *Kastamonu Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Ekim 2015, Sayı:10, ss. 56-67

GRIFFEL-TATJE, E. and LOVELL, C.A., “A Note on the Malmquist Productivity Index”, *Economics Letters*, 47, (1995), ss. 169-175, Aktaran: S. Erdal DİNÇER (2008), “Veri Zarflama Analizinde Malmquist Endeksiyle Toplam Faktör Verimliliği Değişiminin İncelenmesi ve İMKB Üzerine bir Uygulama”, *Marmara Üniversitesi İİBF dergisi*, Cilt XXV, Sayı2, ss. 825-846.

KUTLAR, A. ve KARTAL, M. (2004). “Cumhuriyet Üniversitesinin Verimlilik Analizi: Fakülteler Düzeyinde Veri Zarflama Yöntemiyle bir Uygulama”. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi* Cilt.8. No. 2004/2: 49-79.

KUTLAR, A.; YÜKSEL, F. ve BAKIRCI, F. (2011). *Türkiye’de Belediyelerin Ekonomik Etkinliği ve Etkinliğe Etki Eden Faktörler Üzerine bir Araştırma*. Ankara, Korza Yayımcılık.

MORENO-SERRA, R. ve SMITH, P. (2012), “An exploratory application of data envelopment analysis to the efficiency of health service coverage and access”, <http://resultsfordevelopment.org/sites/resultsfordevelopment.org/files/THF%20-%20Efficiency%20of%20health%20service%20coverage%20and%20access.pdf>, (04.02.2016)

MURILLO-ZAMORANO, L. R. ve VEGA-CERVERA, J. (2000). “The Use of Parametric and Non Parametric Frontier Methods to Measure the Productive

Efficiency in the Industrial Sector. A Comparative Study”, Department of Economics and Related Studies University of York. Discussion Papers in Economics. Sayı 2000/17.

<http://www.york.ac.uk/media/economics/documents/discussionpapers/2000/0017.pdf>
(18.08.2014)

ROOS, P. (1997), “Measurement of Productivity in Hospital Services using Malmquist Index Approaches: A discussion of methods and illustration to eye surgery”, CSLS Conference on Service Sector Productivity and the Productivity Paradox, April 11 - 12, 1997 Chateau Laurier Hotel Ottawa, <http://www.csls.ca/events/confers/roos.pdf>, (22.01.2016)

SARIKAYA, M.; KABASAKAL, A. ve Kutlar, A. (2012). “Türkiye’de Bölgesel Olarak Devlet Demiryollarının 2000-2010 Döneminde VZA ile Etkinliğinin ve Malmquist Endeksi ile Toplam Faktör Verimliliğinin Belirlenmesi”. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, (Bahar). Cilt: 8. Yıl: 8. Sayı: 1.8, 133-155.

SPINKS, J. ve HOLLINGSWORTH, B. (2009), “Cross-Country Comparisons of Technical Efficiency of Health Production: A Demonstration of Pitfalls”, Applied Economics, 41:4, ss. 417-427, DOI: 10.1080/00036840701604354, <http://dx.doi.org/10.1080/00036840701604354> (04.02.2016)

SÜLKÜ, S. N. (2011), “Performansa Dayalı Ek Ödeme Sisteminin Kamu Hastanelerinin Verimliliği Üzerine Etkileri”, Maliye Dergisi, Sayı 160, Ocak – Haziran, ss. 242-268.

ПЕТРОВСКИЙ Б. В. (Ed.) (1974), “Азербайджан”, Большая медицинская энциклопедия. Том 1, Москва, Издательство “Советская энциклопедия”.

AR-GE HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖZELİNDE NEDENSELLİK ANALİZİ

Arş. Gör. Veysel İNAL, Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü,
veyselinal@sakarya.edu.tr

Arş. Gör. Nurullah ALTINTAŞ, Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü,
naltintas@sakarya.edu.tr

Arş. Gör. Mustafa ÇALIŞKAN, Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü,
mcaliskan@sakarya.edu.tr

ÖZET

Uluslararası piyasaların her geçen gün artan entegrasyonu ve serbest ticaret anlaşmalarının kapsam ve mahiyetlerinin genişlemesi ile rekabet edebilme daha önemli hale gelmiştir. Sürekli ve uluslararası boyutta rekabet gerektiren bu durum; üretim ve pazarlamanın her aşamasında araştırma ve geliştirmeyi önemli hale getirmiştir. Nihai olarak; AR-GE birimlerine ve harcamalarına verilen önem, rekabet düzeyine ve ekonomik büyümeye olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı Türkiye için AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda 1990-2013 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Toda-Yamamoto Nedensellik Testi uygulanmış ve Türkiye ekonomisinde kişi başı GSYH' dan ARGE' ye doğru bir nedensellik tespit edilirken, ARGE'den GSYH'ya doğru bir nedenselliğe ulaşılamamıştır.

Anahtar kelimeler: ARGE , ekonomik büyüme , Toda-yamamoto

THE IMPACT OF R&D EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH: A CAUSALITY ANALYSIS FOR TURKEY

ABSTRACT

Competition has become more important day by day because of increasing integration of international markets and expansion of scope and nature of free trade agreements. These conditions require continuous competition at international scale; for this reason, research and development expenditure has become more important at each stage of production and marketing. Finally; importance given to R&D units and expenditures will provide a positive contribution to the competitiveness and economic growth. Aim of this study is to examine relationship between R&D expenditure and economic growth for Turkey. For this purpose Toda-Yamamoto causality test applied for the period of 1990-2013 with annual data. Finally, causality found from GDP per capita to R&D expenditure however there is no causality from R&D expenditure to GDP for Turkey.

Keywords: Research and Development, economic development , Toda-Yamamoto Causality Test

1.GİRİŞ

Ülkeler açısından istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması hem iç piyasa açısından hem de dış dünya ile rekabet edebilmek açısından son derece önem arz etmektedir. Ekonomik büyümede istikrarın sağlanması açısından yenilik önemli bir faktör olmuştur. Durum böyle olunca ekonomi ile ilgili karar birimlerinin Ar-Ge ve yenilik gibi kavramların üzerinde daha fazla durması gerçeği ortaya çıkmıştır. “*Ar-Ge harcamaları bir ülkenin veya firmanın teknoloji yeteneğini tanımlamakta kullanılan önemli değişkenlerden biridir. AR-GE aracılığıyla yeni bir ürün ve/veya üretim yöntemi geliştirilmesi, mevcut ve/veya ithal edilen teknolojinin etkin kullanılması, uyarlanması veya değiştirilmesi gibi süreçler teknolojik faaliyetlerin her aşamasında büyük bir önem arz eder. Dolayısıyla teknoloji ithal eden veya bu teknolojiden en yüksek verimi elde etmek isteyen firmaların AR-GE’ye öncelik vermeleri gerekmektedir*” (Saygılı:2003). Yenilik, ülkenin ekonomik karar birimleri için önemli olmanın yanı sıra iktisat politikalarına da yön vermektedir. Yenilik yapabilmenin ve bu yeniliklerin üretim sürecine dahil edilebilmesinin yolu ulusal araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetleri yapmaktan geçmektedir.

AR-GE faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bu yenilikler ülke ekonomilerine çok büyük katkılar sağlamaktadırlar. Ortaya çıkan yenilikler genelde teknolojik ilerlemeler şeklinde olmaktadır. Firmalar tarafından yapılan AR-GE faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan teknolojik yenilikler, firmaların rekabet gücüne katkı sağlayıp pazarının büyümesini sağlamasının yanında karlılık düzeyinin de artmasına sebep olmaktadır. Teknolojik ilerlemeler kaynakların etkin kullanımını sağlayarak üretimde uzmanlaşmaya neden olacaktır. Bu durum ülke ekonomilerinin büyümesini hızlandırarak refah seviyesinin artmasında önemli rol oynayacaktır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin var olup olmadığını Toda-Yamamoto Nedensellik testi ile analiz etmektir. Çalışmanın ikinci bölümünde literatür özeti ortaya konulacaktır. Üçüncü bölümde Türkiye’de yapılan AR-GE faaliyetlerine yönelik bilgiler ortaya konulacaktır. Dördüncü bölümde, analizde kullanacağımız verilere ve metodolojiye ilişkin birtakım bilgiler aktarıldıktan sonra AR-GE ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini gözlemeyi mümkün kılacak ampirik bir model kurulmuştur ve bu modelin ortaya koyduğu sonuçlar değerlendirilmiştir. Son bölümde ise elde ettiğimiz bulgulardan hareketle birtakım öneriler sunulmuştur.

2.AMPİRİK LİTERATÜR

Çalışmanın bu kısmında Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar ve elde edilen sonuçlar özetlenecektir. Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümedeki öneminin ülkeler tarafından fark edilmesinden sonra bu konuda önemli adımların atılmasına neden olmuş bu durumda konu ile ilgili pek çok çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Özellikle son zamanlarda data kaynaklarının çoğalmasıyla bu alandaki çalışmalar çeşitlenmiştir. Tek ülke için yapılan çalışmaların yanı sıra birden fazla ülke için yapılan çalışmalarda (panel veri çalışmaları) çok sayıda mevcuttur. Bu çalışmalardan özetler :

Sylwester (2001), çalışmasında 20 OECD ülkesi için AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çok değişkenli regresyon analizi yöntemiyle araştırmıştır. Bu çalışmada; 20 OECD ülkesine yönelik AR-GE harcamaları ile büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığı ancak G-7 ülkeleri göz önüne alındığında sanayi Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Ülkü (2004), çalışmasında 20 OECD ülkesi ve 10 OECD üyesi olmayan ülke için ve 1981-1997 arası döneme ait yıllık verilerle yaptığı analizde, AR-GE, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Tüm ülkelerde AR-GE sektörünce oluşturulan inovasyon (patent sayısı) ile kişi başına düşen GSYH arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fakat bu pozitif ilişkinin istikrarlı olmadığını belirtmiştir.

Falk (2007), çalışmasında 15 OECD ülkesinin 1970-2004 yıllarına ait verilerle analiz yaparak Ar-Ge harcamalarının ve yüksek teknolojiye yönelik AR-GE yatırımlarının kişi başına düşen geliri ne yönde etkilediğini incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda AR-GE harcamalarının ve yüksek teknolojiye yönelik AR-GE yatırımlarındaki artışın hem kişi başına düşen GSYH'ya hem de işçi başına düşen GSYH'ya güçlü ve pozitif bir etki yaptığı sonucuna ulaşmıştır.

Goel ve diğ. (2008), çalışmalarında A.B.D. için 1953-2000 dönemine ait verilerle federal ve federal olmayan AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Araştırmacılara göre ekonomik büyüme ile federal AR-GE harcamaları arasındaki ilişki, büyüme ile federal olmayan Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkiden çok daha güçlüdür. Aynı zamanda savunmaya yönelik olan AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin savunmaya yönelik olmayan AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğunu belirtmişlerdir.

Samimi ve Alerasoul (2009), çalışmalarında 2000-2006 yılları için 30 gelişmekte olan ülke ekonomisini göz önüne alarak AR-GE harcamalarının ekonomik büyümeye katkısını panel veriler kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir pozitif ilişki ortaya çıkmamıştır. Bu durumun sebebi olarak da gelişmekte olan ülkelerin AR-GE yatırımlarına gerektiği kadar harcama yapmamalarını göstermişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin özellikle Türkiye gibi gelişime açık olan ülkelerin ekonomik olarak daha fazla büyüebilmeleri için AR-GE harcamalarına daha fazla önem vermeleri gerektiğini belirtmişlerdir. AR-GE harcamalarına daha fazla önem veren ve bu konuda ilk sıralarda yer alan ülkelerin çok daha yüksek büyüme rakamlarına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Saraç (2009), 10 OECD ülkesinin 1983-2004 dönemini kapsayan verilerle panel veri analizi yapmıştır. AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmada AR-GE harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif katkı sunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Altın ve Kaya (2009), 1990-2005 dönemine ait yıllık verileri kullanarak yaptıkları çalışmalarında Türkiye ekonomisi için AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini nedensellik bağlamında analiz etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre Türkiye için AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken, kısa dönemde ne AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye ne de ekonomik büyümeden AR-GE harcamalarına bir nedenselliğin söz konusu olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yaylalı ve diğerleri (2010), AR-GE ve ekonomik büyümeye ilişkisini, 1990 – 2009 dönemi verilerini kullanarak ADF, eş-bütünleşme ve nedensellik testleri ile araştırmışlardır. Yaptıkları analiz sonucunda, uzun dönemde AR-GE yatırım harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu ilişkinin yönünün AR-GE’ den ekonomik büyümeye doğru olduğunu gözlemlemişlerdir.

Genç ve Atasoy (2010) çalışmalarında AR-GE ve büyüme arasındaki ilişkiler 1997-2008 dönemi için panel nedensellik testiyle sınımlanmıştır. 34 ülkenin dahil olduğu gruba yapılan nedensellik sınamasında elde ettikleri bulgu, AR-GE harcamalarının ekonomik büyümeye neden olduğu şeklindedir.

Korkmaz (2010) , çalışmasında AR-GE ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkinin söz konusu olup olmadığını Johansen eşbütünleşme testi ile araştırmıştır. Test sonuçları her iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymuş ve söz konusu iki değişkenin uzun dönemde birbirlerini etkiledikleri

sonucuna varmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi bulunmasına bağlı olarak hata düzeltme modeli kurarak kısa dönemli ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Granger nedensellik testi sonuçları, kısa dönemde AR-GE harcamalarının GSYİH'yi etkilediğini ortaya koymuştur. AR-GE harcamaları GSYİH etkilediğine göre AR-GE faaliyetleri daha fazla önem verilmeli ve genişletilmeli önerisinde bulunmuşlardır.

Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012), yaptıkları çalışmada 21 OECD ülkesine ait veriler kullanılarak 1990-2010 dönemi için AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiş ve panelin (21 OECD ülkesi) genelinde AR-GE harcamalarındaki %1'lik bir artışın ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde yaklaşık olarak %0,77'lik bir artış meydana getirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Eid (2012), 17 yüksek gelirli OECD ülkesinin 1981-2006 dönemini kapsayan çalışmasında yüksek öğretim aracılığı ile yapılan AR-GE harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin varlığını araştırmıştır. Çalışmaya göre, AR-GE harcamalarının yapıldığı yıldan sonraki yıllarda büyümedeki artış üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olmaktadır.

Kırankabeş ve Erçakar (2012) 31 AB ülkesinin 1997-2007 yıllarını içeren çalışmalarında kişisel AR-GE harcamaları, patent başvuruları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda AR-GE harcamaları ile patent başvuruları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Güloğlu ve Tekin (2012), 1991-2007 dönemini ve 13 OECD ülkesini kapsayan çalışmalarında, AR-GE harcamaları, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemişlerdir. Araştırmacılar AR-GE harcamaları ve inovasyon arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu belirtmişler aynı zamanda teknolojik inovasyon ile ekonomik büyüme arasında da çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gülmez ve Akpolat (2014), yaptıkları çalışmalarında Türkiye ve 15 AB ülkesinde yapılan AR-GE harcamaları, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmışlardır. AR-GE faaliyetlerini temsilen kişi başı AR-GE harcamaları, inovasyonu temsilen patent sayıları ve ekonomik büyüme içinse kişi başına gelir verileri analizde kullanılmıştır. Yaptıkları panel veri analizi sonucunda AR-GE harcamalarının patentlere nazaran ekonomik büyümeyi 4 kat daha fazla etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Sonuç olarak uzun dönemde hem AR-GE harcamalarından hem de patent sayılarından ekonomik büyümeye doğru pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

3.TÜRKİYE'DE ARGE

5746 sayılı Kanun'da AR-GE; “*Araştırma ve geliştirme, kültür, insan ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ve bunun yeni süreç, sistem ve uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmaları, çevre uyumlu ürün tasarımı veya yazılım faaliyetleriyle alanında bilimsel ve teknolojik gelişme sağlayan, bilimsel ve teknolojik bir belirsizliğe odaklanan, çıktuları özgün, deneysel, bilimsel ve teknik içerik taşıyan faaliyetler*” olarak tanımlanmıştır. AR-GE yatırımları pek çok yeniliğin alt yapısını hazırlamakta ve uluslararası arenada rekabet gücünün kaynağını da yenilikler oluşturmaktadır. Yeniliklerin yetersiz olması yani AR-GE'ye gereken önemin gösterilmemesi firmanın performansını düşürerek piyasadaki rekabet gücünü kaybetmesine neden olur (Auken vd., 2008: 51). AR-GE sadece yeni teknolojilerin kaynağı olarak görülmemeli aynı zamanda günümüz modern dünyasında endüstriyel ekonomilerde yaparak öğrenme ya da tasarım gibi yeni teknolojilerin oluşumunda önemli bir yeri olan faaliyetlere katkısı da bir hayli fazladır (Kılınç, 2011: 37).

Türkiye'de AR-GE ile ilgili rakamlar incelendiğinde istenilen seviyelere gelinemediği görülmektedir ve bu durum tablo.1'den görülebilmektedir. Ülkemizde AR-GE faaliyetleri ile ilgilenen kuruluşlar; “*Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, TÜBİTAK, KOSGEB ve kanunla kurulan vakıflar, Üniversiteler, destek sağlayan kurum ve kuruluşlar ile destek sağlayan uluslararası fonlardır*” (Bıyık, 2008). Ayrıca Türkiye'de araştırma ve geliştirme desteklerine ilişkin çerçeveyi; “*Ar-Ge Kanunu, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'ne (TGB) yönelik destekler, TÜBİTAK teşvikleri, sanayi tezi (SANTEZ) programı, teknoloji geliştirme projelerine yönelik krediler, KOBİ Desteği, KOBİ'lere KOSGEB Desteği ve eğitim desteği çizmektedir*” (Erkiletlioğlu:2013).

Türkiye için AR-GE faaliyetleri gelişmiş ülkelerin nazaran önemi tam olarak kavranamayan ve niceliksel ve niteliksel olarak gelişmiş ülkelere göre geride kalan bir kavramdır (Ünal ve Seçilmiş:2014). Türkiye'deki AR-GE harcamalarının ne durumda olduğunu daha iyi anlayabilmek için öncelikle diğer ülkelerdeki özellikle de OECD ülkelerindeki Ar-Ge harcamalarına göz atmak yerinde olacaktır.

Tablo.1 OECD verilerinden derlenerek hazırlanmıştır. OECD ülkelerinin 2005-2013 dönemine ait AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payını oransal olarak gösteren tablo incelendiğinde Türkiye'nin durumu daha iyi anlaşılacaktır. Türkiye AR-GE harcamalarının GSYH içindeki oran anlamında tabloda yer alan OECD ülkeleri içerisinde yıllar itibariyle sürekli olarak sadece Arjantin, Meksika ve Romanya'nın önünde yer almıştır. Türkiye 2000-2013 dönemi içerisinde Yunanistan ve Slovaka

ile aynı seviyelerde AR-GE harcaması yapmış fakat son yıllarda bu iki ülkeden daha fazla AR-GE harcaması yaparak önlere geçmiştir. Fakat AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payı açısından ülkemiz için daha kötü senaryo ise geriye kalan tüm OECD ülkelerinin tamamının gerisinde kalmasıdır. OECD ülkelerinin ortalama olarak 2013 yılı itibariyle GSYH'lerinden AR-GE için ayırdıkları pay yüzde 2.362 iken ülkemizde bu oran sadece yüzde 0.945 dir.

Tablo.1: AR-GE 'nin GSYH İçindeki Payı

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ARJANTİN	0.379	0.4	0.402	0.421	0.483	0.492	0.515	0.579	0.585
BELÇİKA	1.784	1.81	1.842	1.919	1.98	2.047	2.151	2.243	2.281
PORTEKİZ	0.757	0.955	1.124	1.445	1.58	1.533	1.457	1.378	1.371
YUNANİSTAN	0.579	0.561	0.576	0.662	0.626	0.598	0.67	0.689	0.803
FRANSA	2.044	2.045	2.02	2.058	2.209	2.175	2.191	2.23	2.228
POLONYA	0.566	0.553	0.562	0.603	0.666	0.725	0.752	0.888	0.868
İTALYA	1.047	1.086	1.132	1.163	1.221	1.222	1.209	1.269	1.255
ALMANYA	2.426	2.459	2.449	2.601	2.728	2.715	2.797	2.877	2.853
MEKSİKA	0.404	0.373	0.368	0.404	0.431	0.455	0.426	0.432	0.501
HOLLANDA	1.807	1.774	1.699	1.652	1.685	1.725	1.903	1.953	1.982
NORVEÇ	1.483	1.456	1.565	1.556	1.724	1.651	1.628	1.62	1.654
RUSYA	1.068	1.073	1.116	1.044	1.252	1.13	1.091	1.125	1.123
ÇİN	1.325	1.388	1.396	1.47	1.702	1.759	1.836	1.982	2.083
ROMANYA	0.407	0.451	0.521	0.568	0.462	0.452	0.493	0.481	0.387
SLOVAKYA	0.494	0.477	0.45	0.464	0.475	0.62	0.668	0.811	0.83
TÜRKİYE	0.591	0.58	0.722	0.725	0.849	0.843	0.86	0.922	0.945
OECD ORTALAMA	2.157	2.188	2.219	2.292	2.336	2.3	2.33	2.334	2.362

OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ülkemiz açısından pek parlak bir durum karşımıza çıkmasa da Türkiye OECD ülkeleri içerisinde AR-GE çalışmalarına verdiği önemi yıllar itibariyle arttırmak suretiyle uluslararası arenada diğer ülkeleri

yakalamak istemektedir. Gerek özel sektör gerek üniversiteler gerekse de kamu tarafından yapılan AR-GE faaliyetleri gün geçtikte artmaktadır. Tablo.2’de yer alan Türkiye’de sektöre ve harcama grubuna göre AR-GE harcama verileri incelendiğinde bir önceki dönemlere karşılaştırıldığında sürekli bir artış gerçekleşmiştir. 2012 yılında 2011 yılına göre %17’lik bir artış olmakla birlikte 2013 yılında 2012 yılına göre %12 artış yaşandığı görülmektedir. AR-GE harcamalarında görülen artışlar AR-GE’ye verilen önemin arttığını göstermektedir. Türkiye’de özel sektörün AR-GE harcamaları dikkat çekmektedir. AR-GE personeline yapılan harcamalar Türkiye’nin bu konuya verdiği önemin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Türkiye dönemi içinde kalifiye işgücü sayısını artırma yönünde önemli adımlar atmıştır (Kocamış ve Güngör:2014).

Tablo.2: Sektör ve Harcama Grubuna Göre AR-GE Harcaması

YILLAR	TİCARİ	KAMU	YÜKSEKÖĞRETİM	Toplam ARGE Harcamaları	Personel Harcaması	Diğer Harcamalar
2009	3.235.272.345	1.016.522.342	3.835.657.913	8.087.452.600	4.004.846.364	4.082.606.236
2010	3.942.908.434	1.060.683.036	4.263.998.147	9.267.589.617	4.756.600.202	4.510.989.415
2011	4.817.272.485	1.263.503.530	5.073.373.782	11.154.149.797	5.726.332.115	5.427.817.683
2012	5.891.214.749	1.436.923.417	5.734.125.228	13.062.263.394	6.892.626.906	6.169.636.489
2013	7 031 518 974	1 543 493 558	6 232 309 394	14 807 321 926	7 996 726 569	7 996 726 569

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) verilerine göre Türkiye, “son 10 yılda Türkiye'nin, AR-GE çalışmalarını en hızlı artıran ülkelerden biri haline gelmiş ve geçen yıl AR-GE harcamaları 14,5 milyar lirayı bulmuştur. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından ülkelerin bilimsel araştırma, yenilik ve yükseköğrenimine ilişkin gelişme ve eğilimlerini inceleyen Bilim Raporu'nda Türkiye'ye özel bir bölüm ayrılmıştır. Raporla özellikle en gelişmiş OECD üye ülkelerinin yanı sıra Brezilya, Hindistan, Çin ve Türkiye gibi bilim ve teknoloji alanında yükselen ülkelere yer verilerek gelişmekte olan ülkelerin AR-GE alanında Avrupa ve ABD'ye meydan okumaya başladığı yorumu yapılmıştır. Raporla, bu atılımın arkasında Türkiye Araştırma Alanı'nın (TARAL) tanımlanması, “Vizyon 2023”, “Bilim ve Teknoloji Politikaları Uygulama Planı (BTP-UP) 2005-2010” ve “Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın (2007-2013)” gibi politika belgeleri ve bu belgelerin hayata geçirilmesi için bilim, teknoloji ve yenilik alanında çeşitli politika araçlarının uygulanmasının olduğu ifade edilmiştir”. Son 10 yılda Türkiye'nin AR-GE çalışmaları iyiye doğru gitmesine rağmen, hala olması gereken seviyelere ulaşamadığı bir gerçek olarak karşımızdadır (Gerçek:2011)

4. Veri Seti ve Yöntem

Türkiye’de 1990-2013 dönemi verileri kullanılarak AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payı ile GSYH arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye dönük ampirik bir analiz yapılacaktır. Bu bağlamda sırası ile önce değişkenler ile ilgili bilgi verilecek, her değişken için birim kök testleri yapılacak ve birim kök analizi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki ilişkinin Toda ve Yamamoto’nun Granger nedensellik testleri ile sınanması yapılacaktır. Uygulamada ele alınan değişkenlere ait verilerin logaritması alınarak analize uygun hale getirildikten sonra kullanılmıştır. Ayrıca veriler Dünya Bankası veri tabanı ile OECD veri tabanından alınmıştır.

4.1 Değişkenlerin Tanımlanması

Sylwester’a göre AR-GE, teknolojide öncü ülkeler için büyümeyi açıklayan önemli bir değişkendir (2001). OECD, AR-GE’nin diğer faaliyetlerden ayırt edilmesinde şu tanımı getirmektedir; “*AR-GE faaliyetleri bilimsel veya teknolojik belirsizliğin olduğu durumlarda ilgili faaliyetlerdir*”. Bazı AR-GE faaliyetlerinde hedef yeni bir ürün geliştirmek veya geliştirilmesine bilimsel altyapı sağlamaktır. AR-GE, mevcut bir ürünün daha etkin ve ucuz üretilmesi ya da hiç üretilmemiş ama ileride üretilmesi planlanan, pazarda öncü olmak amacıyla herhangi bir alanda araştırmaya kaynak ayırmaktır. AR-GE, özel çalışma gerektiren, kamu, özel sektör ve üniversitelerde yapılabilen yine özel bir faaliyettir. AR-GE, adından da tam olarak anlaşıldığı gibi önce bir araştırma, henüz bulunmamış bulma ve sonra da bilgiyi veya bir ürünü geliştirme veya yenilemeyi içerir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP) , bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değerini ifade eder. GSYH ‘daki değişim, ülke ekonomisindeki büyümeyi ya da daralmayı en açık şekilde gösteren makroekonomik verilerden biridir.

4.2 Analiz Sonuçları

Zaman serisi analizlerinde verilerin durağan olması gerekmektedir. Zaman serilerinin durağan hale getirilmeden model tahmin edildiğinde sahte regresyona sebebiyet vermektedir. Bu sebeple serilerin durağanlaştırılması gerekmektedir.

Çalışmada, *Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)* ve *Phillips-Perron (PP)* birim kök testleri uygulanarak verilerin durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Tabloda birim kök testlerine ait sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo.3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzyey		Birinci Fark	
	Sabit terim	Sabit terim ve Trend	Sabit terim	Sabit terim ve Trend
LGDP	-0.163397 [0,0305]	-2.617968 [0,2762]	-5.081423 [0,0005]	-4.968338 [0,0033]
LARGE	0.254166 [0,9698]	-2.617968 [0,2762]	-6.582995 [0,0002]	-6.596366 [0,0001]

Not: ADF testinin uygun gecikme uzunluğunun tahmini için Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmıştır.

Tablo.4: Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzyey		Birinci Fark	
	Sabit terim	Sabit terim ve Trend	Sabit terim	Sabit terim ve Trend
LGDP	-0.045569 [0,9445]	-2.617968 [0,2762]	-5.083308 [0,0005]	-4.985137 [0,0032]
LARGE	-1.089426 [0,7019]	-2.617968 [0,2762]	-6.397761 [0,0000]	-6.487784 [0,0001]

Not: PP testinin uygun gecikme uzunluğunun tahmini için Barlett-Kernel ve Newey-West Bilgi Kriteri kullanılmıştır.

Tablolar incelendiğinde analizde kullanılan iki değişken de birinci seviyede durağan olmaktadır. Toda-Yamamoto testinin uygulanabilmesi için değişkenlerin düzey değerleri kullanılarak VAR modeli kurulacak ve uygun gecikme sayısı belirlenecektir. Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modeli içsel-dışsal değişken ayırımını ortadan kaldırırken; bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin açıklayıcı değişken olarak kullanılması geleceğe dönük güçlü tahminlerin yapılmasını sağlamaktadır. (Kumar, Leona ve Gasking,1995:365; Göçer: 2013).

Uygun gecikme sayısının saptanması için öncelikle larg ve lgdp değişkenlerinden müteşekkil VAR modeli oluşturulmuştur. Akaike (AIC), FBE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri yardımıyla gecikme uzunluğu bir olarak belirlenmiştir.

Tablo.5: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı	LL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	18.75415	NA	0.000748	-1.52310	-1.42391	1.49973
1	60.50253	72.11085*	2.42e-05*	4.95477*	4.65721*	4.88468*
2	61.66672	1.799201	3.18e-05	-4.69697	-4.20104	-4.58014

Notlar: LR=Logaritmik Olasılık Oranı/The Likelihood Ratio,
FBE= Son Tahmin Hatası/Final Prediction Error,
AIC=Akaike Bilgi Kriteri/Akaike Information Criterion,
SC: Schwartz Kriteri, HQ= Hannan-Quinn Kriteri.
* ilgili test için uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir

Bir sonraki aşamada, bu ‘*gecikme uzunluğu*’na (p), en yüksek bütünleşmeye sahip değişkenin ‘*maksimum bütünleşme derecesi*’ (d_{max}) ilave edilmektedir. Gecikme uzunluğu (p), maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) olan bir VAR ($p+d_{max}$) modelinin tahmin edilmesini gerektirmektedir (Toda ve Yamamoto, 1995: 230).

Bu sonuçlar doğrultusunda Toda-Yamamoto testini kullanarak ekonomik büyüme ile AR-GE arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye dönük bir analiz yapabiliriz. Serilerdeki maksimum bütünleşme derecesi bir olduğu için, tahmin edilecek VAR ($p+d_{max}$) modelinde kullanılacak gecikme uzunlukları iki [$(p=1)+(d_{max}=1)=2$] olacaktır.

Büyüme ile AR-GE arasındaki ilişkiyi tespit etmek için kullandığımız Toda-Yamamoto testinin sonuçları, aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo.6: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	p + 1	Wald İstatistiği	P- değeri	Nedenselliğin Yönü
LGDP=f(LARG)	2	0.878098	06446	YOK
LARG=f(LGDP)	2	11.92122	0.0026	LGDP → LARG

Toda-Yamamoto testi sonucuna göre Türkiye ekonomisinde kişi başı GSYH’dan ARGE’ye doğru bir nedensellik tespit edilirken, ARGE’den GSYH’ya doğru bir nedenselliğe ulaşılamamıştır.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada AR-GE ve ekonomik büyümeye ilişkin 1990 – 2013 dönemini kapsayan analizlerde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. AR-GE ve ekonomik büyüme rakamlarından derlenen veri

setinin analiz edilmesi sonucunda, uzun dönemde AR-GE yatırım harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkinin yönü GSYH 'dan AR-GE 'ye doğru olduğu gözlemlenmiştir. Denilebilir ki Türkiye'de GSYH arttıkça AR-GE harcamaları da artmaktadır. Yapılan çalışmalardaki nedenselliğin yönü genelde AR-GE'den GSYH'a doğru çıkarken Türkiye özelinde 1990-2013 yıllık verileri kullanılarak yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucunda GSYH'dan AR-GE'ye doğru bir nedensellik çıkmıştır. Türkiye 'nin AR-GE faaliyetlerinde istediği seviyeye ulaşamaması bu testin sonucunu doğrular niteliktedir. Yapılan AR-GE faaliyetleri GSYH'ya olumlu bir katkıda bulunacak düzeye ulaşamamıştır.

AR-GE'ye verilen önemle beraber teknolojinin etkin kullanımı yüksek teknoloji üretebilen yeni firmaları ortaya çıkarır. AR-GE faaliyetlerinin ve AR-GE geri dönüş oranının artması, teknoloji ihracat oranı üzerinde olumlu bir etki yaratır. Bu da dışa bağımlılığımızı azaltmış olur. Dışarıya bağımlılık oranının azalması beraberinde GSYH'dan AR-GE'ye daha fazla pay ayrılmasına olanak yaratacaktır. AR-GE ağırlıklı faaliyetler sayesinde bölgesel ve yerel ekonomi yeniden yapılanarak ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve ekonomik verimliliğin artırılmasına yol açar. AR-GE çalışmalarının ekonomik değere dönüşüp yenilikçi firmaların faaliyet göstermesi, yeni girişimcilerin yetişmesine ve istihdam olanaklarının artmasına yardımcı olur. Yeni istihdam alanlarının ortaya çıkması beyin göçünün önlenmesini sağlar ki, bu durum ekonominin sahip olduğu kaynakların daha verimli kullanılmasını ve refah düzeyinin yükselmesine vesile olur. Bununla beraber tüm bu faktörler, ülkenin rekabet düzeyini artırır ve büyüme rakamlarını üst seviyelere çeker. Zaten AR-GE harcamalarıyla hedeflenen de budur. Bu önerilerin politikalara yansıtılması ile birlikte artık AR-GE faaliyetleri GSYH 'ya olumlu katkılar sağlamaya başlayacaktır.

KAYNAKÇA

BIYIK, Recep (2008). “**Ar&Ge Konusunda Son Gelişmeler**”, VII. Çözüm Ortaklığı Platformu, 25.12.

EID, Ashraf (2012). “**Higher education R&D and productivity growth: an empirical study on high-income OECD countries**”. Education Economics, 20.1: 53-68.

FALK, Martin (2007). “**R&D spending in the high-tech sector and economic growth**”. Research in Economics, 61.3: 140-147.

GENÇ, Murat Can; ATASOY, Yeşim (2010). “**AR&GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi**”. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 5.2.

GÜLMEZ, Ahmet; YARDIMCIOĞLU, Fatih (2012). “**OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010)**”. Maliye Dergisi, 163: 335-353.

GÜLMEZ, Ahmet; Ahmet Gökçe AKPOLAT (2014). “**AR-GE, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme: Türkiye ve AB Örneği İçin Dinamik Panel Veri Analizi**”. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

GÜLOĞLU, Bülent; TEKİN, Barış (2012). “**A panel causality analysis of the relationship among research and development, innovation, and economic growth in high-income OECD countries**”. Eurasian economic review, 2:1,32-47

GOEL, Rajeev K.; PAYNE, James E.; RAM, Rati (2008). “**R&D expenditures and US economic growth: A disaggregated approach**”. Journal of policy modeling, 30.2: 237-250.

<https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm> erişim tarihi:30.10.2015

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082 erişim tarihi:30.10.2015

<http://www.bursa-smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/132AGE.pdf> erişim tarihi 25.10.2015

IŞIK Nihat.; KILIÇ, Efe Can (2013). “**Knowledge Economy and Economic Growth: An Application on OECD Countries**” Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (26) , 21-54

KORKMAZ, Suna (2010). “**Türkiye’de AR-GE Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi**”. Journal of Yaşar University, 5.20: 3320–3330.

KOCAMIŞ, U. T.; GÜNGÖR, Ayşegül (2014). “**Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Teknoloji Sektöründe Ar-Ge Giderlerinin Karlılık Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması**”. Maliye Dergisi, 166: 127-138.

KIRANKABEŞ, Mustafa Cem; ERÇAKAR, Mehmet Emin (2012). “**Importance of Relationship between R&D Personnel and Patent Applications on Economics Growth: A Panel Data Analysis**”. International Research Journal of Finance and Economics, 92: 72-81.

SAMIMI, Ahmad Jafari; ALERASOUL, Seyede Monireh (2009). “**R&D and economic growth: New evidence from some developing countries**”. Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 3.4: 3464-3469.

SARAÇ, Taha Bahadır (2009). “**Araştırma-Geliştirme Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi**”. In: Econ Anadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics.

SAYGILI, Şeref (2003). “**Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu**”. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Stratejik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Yayın No. DPT, 2675.

SYLWESTER, Kevin (2001). “**R&D and economic growth. Knowledge, Technology & Policy**”, 13.4: 71-84.

Resmi Gazete, 12.03.2008 Tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren **Ar&Ge Kanunu** 31.07.2008 tarihinde yayınlanarak 01.08.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

TARGAN, Ünal.; SEÇİLMİŞ, Nisa (2014). “**Satış Hasılatı Artışında Ar-Ge'nin Rolü ve Karlılığın Ar-Ge Harcamalarına Etkisi: Gaziantep Örneği**”. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2014, 12.22: 202-210.

ÜLKÜ, Hülya (2004). “**RandD, innovation, and Economic Growth: An Empirical Analysis**”. International Monetary Fund.

VAN AUKEN, Howard; MADRID-GUIJARRO, Antonia; GARCIA-PEREZ-DE-LEMA, Domingo (2008). “**Innovation and performance in Spanish manufacturing SMES**”.International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 8.1: 36-56.

YAYLALI, Muammer; Yusuf, AKAN; Cem, IŞIK (2010). “**Türkiye de Ar&Ge Yatırım Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-Bütünleşme Ve Nedensellik İlişkisi: 1990–2009**”. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 2010, 5.2.

Türkiye’de Sürgün Bir Alman Neoliberal: Wilhelm Röpke

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin YARDIMCI, Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, emin.yardimci@kocaeli.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz GENÇ, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Meslek Yüksekokulu, semayilmazgenc@kocaeli.edu.tr

Özet

Bu makalenin amacı ekonomik hayatta insan faktörünün ve iktisat sosyolojisinin önemini gündeme getirmektir. Günümüzde ülkelerin yaşadığı iktisadi krizler alışlagelmiş yöntemlerle çözülememektedir. Üçüncü bir yol arayışının yeniden gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Adolf Hitler’in baskı rejimine dönüşen, Milliyetçi Sosyalizm akımının en önemli muhaliflerinden, Prof. Dr. Wilhelm Röpke ülkesini terk etmek zorunda kaldı. 1933-1937 yıllarında İstanbul Üniversitesi’nde akademik çalışmalarına devam etti. Türkiye’de iktisadi gelişimin sağlanması için “Devletçilik” ilkesinin benimsenmesini desteklemiştir. Ekonomik ve Sosyal Hümanizm” anlayışı ile Alman Neoliberalizmine önemli katkılar sağladı. Sosyal piyasa ekonomisinde ideal toplum anlayışının etkisini vurguladı. Devlet piyasa düzeninde etkin olması gerekmektedir. Özel sektör, monopollerin ve kamu iktisadi kurumlarının rekabetine karşı yasalar yardımı ile korunmalıdır. Liberal ekonomilerin varlığını sürdürebilmesi için sosyal politikaların geliştirilmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Wilhelm Röpke, Neoliberalizm, Sosyal Piyasa Ekonomisi, Sosyal Politika, Devletçilik

A German Neoliberal Exile in Turkey: Wilhelm Röpke

Abstract

The purpose of this paper is was to bring forward the importance of human factor and economic sociology in economic life. Prof. Dr. Wilhelm Röpke, one of the most important dissidents of Nationalist Socialism policies implemented in Adolf Hitler’s management, was obliged to leave his country. He continued his academic studies at İstanbul University in from 1933 to 1937. He supported to adopt the principle of “Etatism” in order to ensure economic development in Turkey. He made substantial contributions to German Neoliberalism with an approach to Economic and Social Humanism. He stressed the influence of ideal society understanding in the social market economy. The state must be effective in market organization. The private sector must be protected by law against competition between public economic enterprises and monopolies. It is essential to develop social policies so as to continue liberal economies’ existence. Nowadays, economic crises faced by the countries cannot be solved by conventional methods. It is inevitable that a third way of searching brings up again.

Key Words: Wilhelm Röpke, Neoliberalism, Social Market Economy, Social Policy, Etatism

JEL Classification Codes: B2, P1, P19.

Giriş

Wilhelm Röpke, 12 Şubat 1966 tarihinde vefat etmiştir. Böylece Savaş sonrası Almanya’da ekonomi politika tartışmasını önemli ölçüde etkileyen bir bilim adamının, siyasi danışmanın ve gazetecinin 66 yıldan fazla süren zenginliklerle hayatı sona ermiştir. Hedefi: “Ekonomik denge, sosyal adalet yasaları ve çıkarların dengesi ile bağlantılı olan ve toplumsal ekonomik hayatın içerisinde bulunan ahlaki değerlerin farkında olan bir yönetim şeklini oluşturur” düşüncesi ile yeni bir ekonomik ve sosyal düzen oluşturmaktı.

Röpke 1924 yılında Thüringen şehrine, Jena üniversitesine seçkin bir profesör olarak atanmıştır. Mutlulukları üç evladın doğumu ile taçlanan aile, 1928 yılına kadar Jena şehrinde kaldı. Graz (1928-1929), Marburg (1929-1933) ve İstanbul (1933-1937) üzerinden Röpke, 1937 yılında Genf şehrine geldi ve 1966 yılında vefat edene kadar Universitaire de Hautes Etudes Internationales kurumunda uluslararası ekonomi bölümünde profesör olarak görevini sürdürdü. Federal yapıya sahip küçük ölçekli, yönetilebilir İsviçre, özerk kantonları ve belediyeleri ile Röpke tarafından aranan, ademi merkezîyetçiliği ile organize edilmiş ticari ve güçlü tarım gelenekleri olan basit, doğal yaşam tarzına sahip bu toplum, üçüncü yol anlayışı ile örtüşüyordu. Röpke’nin ideali, aşağı yukarı 3000 insandan oluşan bir İsviçre köyü şeklindedir.

Savaş sonrası neoliberalizmin en önemli öncülerindendir. Alexander Rüstow ile birlikte sosyal piyasa ekonomisinin sosyal ve felsefi yerleşimini sağlamıştır. Walter Eucken ve Freiburg Ekolü, Ordoliberalizm akımı ile daha fazla piyasa ve rekabete ağırlık veren bir anlayış geliştirdi. Ortak görüş dizginlenmemiş bir radikal ekonomik liberalizmden uzaklaşmaktır. Her ikisi de, ekonomik güce karşı bireyi koruyan güçlü bir devlet arzu etmektedir. Güçlü devlet, ekonomi politikasında etkin olmalıdır. İşleyebilir bir rekabet sağlanmalıdır. Neticede güçlü devlet, tüm vazgeçilmez temel hakları korumak ile yükümlüdür. Bu haklara; insan onurunu, kişiliğini özgürce geliştirme hakkını ve mülkiyet özgürlüğü muhafaza etmek de dâhildir. Kuvvet ve şiddetten de feragat edilmesi gerekir, “Tarihin ve toplumun en az zorlayıcı ve şiddette maruz kalması” amaçlanmalıdır. Güçlü bir devlet olmadan serbest piyasalar da olmayacaktır. Bireysel temel hak ve özgürlüklerin teminatı ancak güçlü bir devlet tarafından sağlanabilir. Serbest piyasaların mülkiyet ve davranış hakları ve işleyişleri, ancak bu şekilde sağlanabilmektedir.

1. Alman Neoliberalizmi

Röpke, Laissez-Faire-Kapitalizmi ve bir totaliter komuta ekonomisine alternatif arayış içerisindeydi. Bu üçüncü alternatif arayışı Alfred Müller ve Armack gibi iktisatçıları da etkilemiştir. Sosyal piyasa ekonomisi, ekonomik verimlilik ve sosyal adalet ile uyumlu bir şekilde birbirine bağdaştırılmalıdır. Röpke ve Müller-Armack

zamanından bu yana üçüncü yol arayışları günümüze kadar devam etmektedir. Seçkin aydınların, bireysel özgürlük ve totaliter zorlamalar arasında bulunan zıt kutupları rahatlatma arayışları devamlı sürmektedir. Soğuk savaş döneminde, başlangıçta Prag şehrinde daha sonra St. Gallen şehrinde verdiği eğitimlerde, Çekoslovak kapitalizmi ve komünizm arasında bir sentez aramıştır. Serbest piyasa ve merkezi bir şekilde yönetilen planlı ekonominin beraberliği sağlanmalı idi. Ancak ordu tarafından, Prag Baharı acımasız bir şekilde sonlandırılmıştı. Günümüzde soğuk globalleşmeye insani bir suret verilmesi için adil bir alternatif talep edilmektedir. Röpke'nin uygulanabilir üçüncü yol arayışı her zaman olduğundan daha günceldir. (Straubhaar, 2007:5)

Röpke'nin hayat felsefesi “Akıntıya karşı” mücadele etmektir. Max Weber ile bir ruh bağılılığı bulunmaktadır. Röpke'nin “Akıntıya karşı yüzmeye” ne kadar hazır olduğu, Almanya üzerinden geçen milliyetçi sosyalizm dalgasına karşı direnme cesaretinde görülmüştür. 14 Eylül 1930 tarihinde Reichstag seçiminden birkaç gün önce “Çiftçilerin düşmanı milliyetçi sosyalizm” çağrısı hala son derece etkileyicidir. İçerisinde şu uyarı bulunmaktadır: “14 Eylülde seçimini milliyetçi sosyalizm yönünde yapan hiç kimse daha sonra oluşabileceklerden haberim yoktu dememelidir. Düzen yerine kaosu, yeni oluşum yerine yıkımı tercih ettiğinin bilincinde olmak zorundadır. İç ve dış savaşa, gereksiz tahribata oy verdiğini bilmeli. Seçin, ancak seçiminizi yaparken, büyük bir ihtimal ile üzerimize çökecek olan felakete suç ortağı olmayın. Eğer seçiminizi milliyetçi sosyalizmden yana ya da milliyetçi sosyalistler ile bir hükümet kurmaktan çekinmeyen bir partiden yana yaparsanız, suç ortağı olacaksınız”. (Straubhaar, 2007:6)

Almanya'nın endüstrileşme süreci, 1834 Yılında Alman Gümrük Birliği'nin ve 1871'de İmparatorluğun kurulması ile başladı. Sanayileşme, iktisadi kalkınmanın yanı sıra sosyal devrimi de beraberinde getirdi. Otto von Bismarc iç siyaseti kısa sürede değiştirerek yasal tedbirler geliştirdi. Alman İşgücü piyasasında sosyal reform politikaları uyguladı. 1893'te Sağlık Sigortası sistemi kuruldu. (Petersen, 2008:3)

Sosyal politikalar, 1911 yılında Emeklilik sigortasının, 1927 yılında İşsizlik sigortasının uygulanmaya başlaması ile devam etti. İşçi sınıfı, refah artışından aldığı payı arttırdı. Sosyal haklar daha da genişletildi. Haftalık tatil günlerinin düzenlenmesi, Hastalık ve kaza sigortaları, çalışma saatlerinin azaltılması gibi sosyal güvenlik reformları hayata geçirildi. Alman ekonomisi bu gelişmeler sonucunda; İngiltere gibi bir sanayi devini geride bırakarak, 1. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'nın en önemli ekonomik gücü haline geldi. (Aslan,2010:17)

Alman Neoliberalizmin savunucuları, Freiburg okulu ve göçmen liberaller Alexander Rüstov ve Wilhelm Röpke'dir. Rüstov ve Röpke İstanbul'da beraber çalıştıkları dönemde sosyal felsefe ve kamu politikası fikirlerini geliştirdi. Röpke, “Ekonomik

Hümanizm” olarak adlandırdığı bir ekonomik düzen amaçladı. Kolektivizm ve bireycilik gibi konularda savunduğu fikirler Neoliberalizm ve Katolik sosyal öğretinin sentezi olarak kabul edilmektedir. (Petersen, 2008:6)

Liberal devlet düşüncesinin lokomotifi, bir tarafta sivil hümanizm” diğer tarafta ise arz ve taleptir. Piyasa ekonomisinin bireysel prensipleri, sosyal hümanizm prensipleri vasıtası ile bütünleşmelidir. Röpke’nin bağımsızlık düşüncesi, dayanışmaya sabitlenmiştir; eşitsiz milli gelir dağılımını kabul etmez.

Tablo 1: Neoliberalizm Türleri

AKIMLAR	OKULLAR	TEMSİLCİLER
ORDOLİBERALİZM	Sosyal Piyasa Ekonomisi	Alfred Müller-Armack
	Münster ve Köln Okulu	
	Ekonomik ve Sosyal Hümanizm	Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow
	Ordoliberalizm	Walter Eucken, Franz Böhm, Hans Grossman, Doerth, Ludwig Erhard
	Freiburg Okulu	
İktisadi Anayasa	Freiburg Geleneği	Friedrich A. Von Hayek, Erich Hoppmann, Manfred E. Streit
	BİREYCI NEOLİBERALLER	Friedrich A. Von Hayek, Ludwig von Mises
Avusturya Okulu	Chicago Okulu	Walter Lippman, Milton Friedman, George J. Stigler

Kaynak:(Prollius, 2006:58)

Milliyetçi sosyalizmin etkileri, sosyal devlet için erken uyarı niteliğinde idi. Röpke’nin bulguları, Savaş sonrasında milli ekonominin yeniden şekillenmesi aşamasında Alman devletinin ekonomisini düzenleyen Brüning ve Adenauer’i etkiledi. Milli ekonomi politikası bu fikirler üzerine inşa edildi. Ekonomi ve toplum düzeni için çalışmanın gayesi insanlık onuruna layık, ademi merkeziyetçi, sosyal toplum yaratmaktır. Bu düşünce; insanların çevrelerinde, ekonomik, zihinsel ve sosyal yapıda kök salmalıdır.

Rüstow ise kültür bilimleri, sosyoloji ve milli ekonomi gibi farklı alanlarda çalıştı. Toplum düzenini özgülleştirmek ve sosyal piyasa ekonomisinin prensiplerini

organize etmek için ahlaki değerlerle kontrol edilen yaşam kültürü, Din, Etik ve Devlet gibi faktörlerin önemini vurguladı. (Prollius, 2006:56) Rüstow, Röpke, Walter Eucken, Franz Böhm gibi ekonomistler makalelerini “Ordo” adını verdikleri bir dergide toplamışlardır. Ordoliberalizm akımı bu makalelerin etkisi ile doğmuştur. (Aktan, 1995:21)

1950 Yılından sonra Alman Neoliberalizmi Fransa’da incelenmeye değer görüldü. İlerleyen dönemde Fransa’da Başbakanlık görevine getirilen Raymond Barre ordoliberalizmi inceleyen ilk makalesini 1952’de kaleme aldı. İtalya’da Luigi Einaudi’de Röpke’nin fikirlerinin en önemli savunucularındandır. (Gerber, 2002:95-96)

Alman Neoliberalizminin diğer bir ayağını ise Röpke’yi etkileyen Freiburg okulu oluşturur. 1946’da Alfred Müller-Armack sosyal piyasa ekonomisi kavramını geliştirdi. Sosyal piyasa ekonomisi ve Ordoliberalizm kavramları birbirleri ile çok yakındır. Çoğu zaman aynı anlamda kullanılırlar. Sosyal piyasa ekonomisini savunanlar, Ordoliberaler ile hemen hemen aynı çizgidedir. Pazar ekonomisinin faydalarının topluma adilce dağıtılması fikrini temel almışlardır. Neoliberalizmin en önemli temsilcilerinden biri de Friedrich von Hayek’tir. Friedrich von Hayek, saf ve klasik liberalizm savunucusudur. Diğerlerinden farklı olarak devletin rekabet koşullarına müdahale etmesine gerek olmadığı görüşündedir. Farklı düşüncelerine rağmen, Freiburg okulu ile ilişkilerini devam ettirmiştir.(Gerber, 2002:54)

2. Sosyal Piyasa Ekonomisi

Röpke, liberalizmin, sosyalizmin zorba toplum biçimine karşı alternatif olduğu savunmuştur. Kolektivizmi benimsemeyenler, piyasa ekonomisini desteklemek zorundadır. Piyasa ekonomisiyse, piyasanın özgürlüğü, özgür fiyatlar, üreticilerin, talebin egemenliğine uyum sağlama yeteneği ve bağımlılığı demektir. Piyasa ekonomisi, tekellere ve bütün ülkelere yayılan çıkar gruplarının yarattığı anarşiye karşı bir duruş sergilemelidir. (Gombert, 2010:65)

Piyasa “yarı makine” olarak adlandırılır. Piyasa, sabit tutulması gereken bir çerçeve düzenleme ile yönlendirilemez. Sosyal ve konjonktür politikası hedefleriyle yönlendirilmelidir. Alınacak önlemlerin “piyasaya uygunluğu” zorunludur. Piyasa, yapısal olarak sosyal politika hedeflerine bağlı kalmalıdır. (Kruip, 2011:17)

Röpke’ye göre Piyasa ekonomisi yanlıları eğer piyasanın, rekabetin çevresini fiyat ve vergilendirilen üretim vasıtası ile arzın ve talebin hareketlendirilmesi şeklinde savunuyorlarsa; moral, hukuk, varoluşun doğal koşulları, devlet, siyaset ve güç etkisiz kalır. Röpke piyasa ekonomisi kavramını şu şekilde açıklar; (Lorch, 2013:45)

"Piyasa ekonomisi her şey değildir. Sadece arz ve talebe değil serbest fiyat ve rekabete dayalı daha yüksek bir genel düzen (ordnung) olması gerekir".

Kolektivizmin ve monopollerin olumsuz etkileri ile mücadele etmek için iktisadi özgürlüğün ve rekabetin konumu çok önemlidir. Ademi merkezîyetçilik ise, küçük üretim birimlerinin (köylü ve zanaatkar) ve güvenli çalışma şekillerinin teşviki; monopolleri önleyici kanunlar konulması; cemiyetlerle, ihtira beratları, iflaslarla ve karteller ile ilgili yeni kanunlar düzenlenmesi; dürüstlüğü hakim kılmak için piyasada sıkı bir denetim uygulanması; sanayide proleterleştirici olmayan yeni şekiller meydana getirilmesi; insanca boyut ve ilişkilere dönülmesi; teşkilatlanma, ihtisaslaşmış insan yetiştirme ve iş bölümü alanlarında fazla çalışma sürelerinin azaltılması; daha geniş kapsamlı mülk dağıtımının teşviki; devlet müdahalelerinin serbest piyasa kanunlarına ve akla uygun bir şekilde sınırlandırılması gerekmektedir.(Röpke, 1947:182)

Monopollere karşı kararlı bir tutum izlenmelidir ve taviz verilmemelidir. Kamu hizmetleri, ulaştırma, elektrik enerjisi ve hammadde üretimi gibi alanlarda her zaman tekelleşme tehlikesi vardır. Bu durumda monopol, devlet tarafından işletilecek veya devletin sıkı denetimi çerçevesinde faaliyet gösterecektir.

Rekabet sistemi; serbest piyasa ekonomisine sınırlı bir alanda yol gösterir, Sosyolojik ve ahlaki açıdan zararlıdır. Toplum üzerine dinamit gibi tesir etmemesi ve soysuzlaşmaması için, rekabetin milli ekonomi dışında çok sağlam siyasal ve moral bir çerçeveye sahip bulunması lazımdır. Bu amaçlara ulaşmak için; Açgözlü çıkarıcılar zümresinin asla erişemeyeceği seviyede bir devlet; çok yüksek bir ticaret ahlakı; yerine yurduna ve mensup olduğu topluma sıkıca bağlı, işbirliğine hazır, sağlam karakterli fertlerden oluşan bir toplum inşa edilmelidir. (Röpke, 1947:184) Özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü yasal ve güvenli olmalı, serbest fiyat oluşumu ve istikrarlı bir para birimi varlığı sağlanmalı, iş garantisi ve emeğin serbest dolaşımı gerçekleştirilmelidir. Sermaye, mal ve hizmetler korunmalıdır. Pazar ekonomisi, bu koşullarda demokratik bir sistem niteliğine sahip olur. (Spieker, 2009:52)

Armack, bir uyumlulaştırma ilkesine dayanmaksızın iktisadi politikaların başarıya ulaşamayacağını fikrini benimsemiştir. Hedeflenen sosyal amaçlara ulaşılabilmesi için rekabet piyasasına dayanmanın, üretim sürecini olumsuz etkileyeceğini vurgulamıştır. Ekonomi yönetiminin merkezden yönlendirilmesinin de hatalı sonuçlar doğuracağı kanaatindedir. Piyasa ekonomisinin sosyalleşmesi ideali çelişkili gibi görünse de amaç yeni bir sentez yaratmaktır. Sosyal piyasa ekonomisi, piyasa ekonomisinin faydalarını, sosyal hizmetler yoluyla gelir dağılımındaki adaleti gaye edinen sosyal politika ile barıştırmaya çalışır. Sosyal müdahale, adaletli bir sosyal düzen için en üstün güvenceyi oluşturacaktır. Bu ilkeler çerçevesinde kurulan,

Alman Federal Devleti bir Hukuk Devleti olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir sosyal devlet niteliğindedir. (Chester, 1972:348)

18 Mayıs 1990 yılında Alman Meclisi'nin onayladığı, Batı Almanya Devlet Sözleşmesinde, “Ekonomik birliğin temeli, her partinin ortak ekonomik sistemi olarak sosyal piyasa ekonomisidir. Bu özellikle serbest mülkiyet, rekabet, serbest fiyatlandırma temelinde emek, sermaye, mal ve hizmet hareketi ile belirlenecektir. Sosyal piyasa ekonomisi, iş hukuku ve sosyal güvenlik, sosyal eşitlik kapsamlı adalet ve güç ilkelerine dayalı bir yapı tarafından belirlenir.” Maddesi bulunmaktadır.(ABländer, 2011:204)

3. Türkiye’de İktisat Eğitimi

İstanbul’da İktisat Fakültesi’nin kurulduğu dönem, dünya dengelerinin tamamen değiştiği yıllara rastlamaktadır. 1930’lu yıllarda, Batı’daki birçok ülke demokrasi dışı rejimlere yönelmiştir. Bu dönemde demokrasiden kopan rejimler, insani değerlerin dışında kalarak ve fikirleri yargılayarak özgür bilim düşüncesini ortadan kaldırdılar. Avrupa’daki faşizm etkisinde belirlenen bu yeni anlayış, Batı Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye beyin göçünü hızlandırmıştır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, özgür düşüncede taviz vermeyen bilim adamlarına ev sahipliği yaparak, hem kendi yapılanmasına ve hem de dünya bilimine değer katmıştır. Umberto Ricci, J. Dobretsberger, Wilhelm Röpke, Fritz Neumark, Alexander Rüstow, Alfred Issac ve Gerhard Kessler gibi isimler, ülkemizde iktisat eğitimine ve ekonomi politikalarına değerli katkılar sunmuşlardır.

İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü 1933-1943 yıllarında İstanbul Hukuk Fakültesine bağlı olarak kurulmuştur. İlk müdürü Röpke’dir. Enstitünün amaçları; İçtimai ve İktisadi ait araştırmalar yapmak; Memleket ve cihan iktisat ve içtimaiyat meselelerine ait neşriyatı, vesikaları ve malumatı toplamak, bunları tahlil ve tasnif etmek, halk arasında içtimai ve iktisadi bilgileri yaymak olarak tebliğ edilmiştir. 1933 Yılında Hukuk Fakültesi bünyesine iktisat dersleri veren Wilhelm Röpke, 1937 yılında Cenevre’ye dönmüştür. Onun boşluğunu Joseph Dobretsberger doldurmuştur. 1942’de ise Umberto Ricci göreve başlamıştır. (Çakır ve Akar, 1998:278)

Neumark’ın anılarında Röpke ile ilgili şu tespitler bulunmaktadır: “Röpke, Türkiye’de bulunduğu süre içinde diğer bazı çalışmalarının yanında, büyük üçlü eserinin temel tasarılarını da kaleme aldı: Bunun birinci bölümü «Günümüz Toplumsal Krizi» 1942’de, «Civitas Humana» 1944’te ve «Uluslararası Düzen» 1945’te İsviçre’de yayınlandı. Bunları kısa bir süre sonra «Ölçü ve Orta» (1950) ve «Arz ve Talebin Ötesi» (1958) izlediler. Tüm bu kitaplar, bütün dünyada ve Nazi iktidarının yıkılmasından sonra özellikle Almanya’da geniş bir okur çevresi buldu. İktisat teorisi ve iktisadi politika alanlarında yollarımız ayrıldı. O, Keynes’in

«General Theory»sinin (1936) yayınlanmasından sonra neo-klasik görüşlerinden vazgeçmedi ve ölümüne kadar «Fiscal Policy»nin modern konsepsiyonunu politik sivri bir dille «devlet sosyalizmi» olarak yorumlayan koyu bir liberal olarak kaldı. Röpke yaşamının sonlarına doğru maalesef eski liberal ideallerinden büyük ölçüde uzaklaştı ve kültürel insanî bakış açılarına dayandırdığı oldukça tutucu ilkeleri, bir toplumu ayakta tutabilmenin esasları olarak görmeye başladı. Aramızda oluşmaya başlayan fikirsel ayrılıklara rağmen, kişisel arkadaşlık ilişkilerimiz kesilmedi ve mektuplarımızda içeriklerine fazla değinmesek de, yayınlarımızı birbirimize göndermeye devam ettik.” (Neumark, 2007:37)

4. Türkiye Ekonomisi’nde Devletçilik

Röpke, Türkiye ekonomisi ve İktisat politikaları hakkında da önemli görüşleri dile getirmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde milli iktisadi yapının oluşmadığını, üretimin dağınık ve sınırlı kaldığını, doğa faktörünün emperyalist devlerin lehine kullanıldığını tespit etmiştir. Sanayi sektörü gelişmediği için anonim şirketlerin sayısı çok azdır. Cumhuriyetin devraldığı Türkiye ekonomisini değerlendirirken nüfusun durağan ve bilgisiz, sermayenin yetersiz ve yabancıların tekelinde, milli girişimciden yoksun, hukuk sisteminin ise yeterince etkili olmadığı tespitlerini dile getirmiştir. Milli ekonomi ve devletçilik zihniyetinin tahsis edilmesi için gerçekleştirilen reformları desteklemiştir. Türkiye ekonomisinin 1935 yılından sonra uygulaması gereken iktisat politikası ile ilgili aşağıdaki unsurlara değinmiştir:(Röpke, 1934:115)

-Devlet, faaliyet göstereceği alanları önceden belirlemeli ve özel teşebbüsün alanlarını ilan etmelidir.

-Devletin izleyeceği ekonomi politikalarında istikrar olmalıdır.

-Devletin fiyat politikası piyasayı olumsuz etkilememelidir.

-Devlet, özel sektör ile rekabetten kaçınmalıdır. Devletin özel sektör ile rekabete girmesi olumsuz sonuçlar doğurur. Bu durum halkın iktisadi vaziyetini de negatif etkiler.

-Devlet harcamaları, bütçeyi olumsuz etkilememeli ve bütçe açığı olan kurumların sayısı asgari olmalıdır.

-Devletin üretim ve idari alanlarda istihdam ettiği elemanları teknik ve hukuk bilgilerinin yanında iktisat ve işletme ekonomisi alanlarında da uzman olmalıdır.

-Devlet, mevcut işletmeleri verimli hale getirdikten sonra yeni işletmeler oluşturmalıdır. Aksi takdirde işletmelerin zararı artar.

-Özel firmaların başarısızlıkları iflas ile sonlanır. İflas kurumu ekonomi politikası için faydalıdır. Kirli kanı vücuttan çıkarır. Fakat devlet kurumunun iflası zararlıdır. Bu zarar vatandaşın yükünü ağırlaştırır.

-Devletin planı sınırlı alandan ziyade, ekonomiyi bir bütün olarak görmelidir. Fertlerin inisiyatifini de bir plan çerçevesinde yönlendirilmelidir.

-Milli iktisadın içinde bir plan bürosu oluşturulmalıdır. Kontrol ve rasyonalizasyon büroları da plan bürosu ile beraber çalışmalıdır.

Röpke'nin Türkiye Ekonomisi hakkındaki tespitleri ve iktisat politikaları hakkındaki çizdiği hedefler uygulanamamıştır. Bütçe açığı sorunu kronikleşmiştir. Özel sermayenin teşekkülü uzun vadede oluşurken, devletçi politikaların inşa ettiği Kamu İktisadi Teşebbüsleri, uzun vadede piyasalarda monopol ve oligopol etkisi oluşturmuştur. İstihdam politikası, verimli olmayan politik hedefler doğrultusunda şekillendirilmiştir. Sümerbank ve Etibank gibi kurumlar sanayinin altyapısını oluştururken, işçi sınıfının doğuşuna katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Günümüzde Röpke'nin uyarısını dikkate almanın zamanı çoktan gelmiştir. Çünkü Batı Avrupa refah devletleri finansman sınırlarına ulaşmış durumdadır. Bu ülkeleri kurtarma çabaları içerisinde, sürekli olarak ek gelir kaynakları araştırılmaktadır. Ancak bu tutum günümüz sosyal sistemlerini kurtarmayacaktır, çok daha fazla tehlike altına atacaktır. Eski sistemi daha yüksek vergiler ile geleceğe dönük emniyete almak mümkün değildir. Gerekli olan daha fazla para değil, gerekli olan yeni sosyal sistemlerdir. Sosyal politikalar ile desteklenmeyen liberal ekonomilerin, gelecekte sosyalist rejimlerin doğuşuna katkı sağlamaları kaçınılmazdır.

Wilhelm Röpke ve Alfred Müller-Armack'ın üçüncü yolunu tekrar gündeme getirmemiz elzemdir. Aynı zamanda ekonomik verimliliğin ve sosyal adaletin birbirine karşı bir tezat oluşturmadığı hatırlanmalıdır.

Güçlü bir hukuk devleti yanında ticaret ahlakı, mensup olduğu topluma sıkıca bağlı, işbirliğine hazır, sağlam karakterli fertlerden oluşan bir toplum ideali hali hazırda dikkate değer görüşlerdir. Ekonomide rejim tartışmalarından ziyade insan faktörü de dikkate alınmalıdır. İktisat sosyolojisi ihmal edilmemelidir.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Alman ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında katkılar sağlayan Röpke'nin, İstanbul Üniversitesi'ndeki bilimsel çalışmaları ve Türkiye iktisat politikasına çizdiği yol haritası ile planlamanın sınırlarını çizerken, devletçilik fikrini de desteklemiştir.

KAYNAKÇA

Kitapların Gösterimi

Lorch Alexander (2013), *Vom Ordoliberalismus zum substantiellen Liberalismus-Grundlagen einer freiheitlichen Gesellschaft und Wirtschaftsordnung*, Difo-Druck GmbH. Bamberg.

Michael von Prollius (2006), *Deutsche Wirtschaftsgeschichte nach 1945*, Vandenhoeck & Ruprecht GmbH, Göttingen.

Neumark Fritz (2007), *Boğaziçi'ne Sığınanlar*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Petersen Tim (2008), *Wilhelm Röpke und die Katholische Soziallehre*, Hamburgisches WeltWirtschaftsInstitut. Hamburg.

Röpke Wilhelm (1947), *Çağımızın Buhranı*, Çev: Orhan Tahsin, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.

Röpke Wilhelm (1934), *Ekonominin Bugünkü Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Straubhaar Thomas (2007), *Die Soziale Marktwirtschaft ist mehr als die soziale Marktwirtschaft*, Hamburgischen WeltWirtschaftsInstitut. Hamburg.

Makale Gösterimleri

Aktan Coşkun Can (1995), “Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı:28, s.3-27.

Aslan Rıza (2010), “Sosyal Piyasa Ekonomisi 2008–2009 Ekonomik Mali Krizini Önleyebilir Miydi?” *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, s.15-26.

Abländer Michael S. (2011), “Die Wiedergeburt der Sozialen Marktwirtschaft angesichts der globalen Wirtschaftskrise?”, *In:Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik*, , No:3, s.200-221.

Chester T.E. (1972), “ Batı Almanya- Bir Sosyal Piyasa Ekonomisi”, Çev: Mualla Öncel, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.29, Sayı:1-2, s.343-353.

David J Gerber (2002), “Ekonominin Anayasallaştırılması: Alman Neoliberalizmi Rekabet Hukuku ve Yeni Avrupa”, Çev: İbrahim Gül, *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, c.2, Sayı: 3, s.45-110.

Kruip Gerhard (2011), “Sosyal Piyasa Ekonomisinin Ana Hatları ve Bunların Hıristiyan Sosyal Ahlakıyla Bağlantısı”, *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam’daki Algılanışı, Konrad-Adenauer-Stiftung*, s.9-34.

Spieker Manfred (2009), “Wilhelm Röpke und die christliche Soziallehre”, *Orientierungen zur Wirtschafts und Gesellschaftspolitik, Ludwig-Erhard-Stiftung*, No:121, s.51-56.

FINANSAL KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNİN ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Resül YAZICI, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, resul.yazici@bilecik.edu.tr

ÖZET

Faizsiz bankacılık şekli olarak Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankacılığı, öncelikle İslam Dininin gereği olarak talep edildiği için ortaya çıksa da; yaşanan finansal krizlerin nedeni olarak görülen geleneksel finansal sistemi ikame etme amaçlı olarak da görülebilmektedir. Çünkü temel olarak katılım bankacılığının sunduğu ürünler, öncelikle arzı yani üretimi teşvik etmeye yöneliktir. Aksine geleneksel bankacılığın finansman yöntemleri ise önceden talep yaratarak, genellikle arz ve talep arasındaki dengesizlik sürecini beslemektedir. Bu da çeşitli şekillerde ortaya çıkan ekonomik buhranlara, finansal krizlere yol açmaktadır. Bu çalışmada da, geleneksel finansal sistemden kaynaklanan ve etkileri devam eden küresel finans krizi gibi sorunların yaşanmaması için faizsiz bankacılık tipi finansal sistemlerin sunduğu ürünler ve bunların finansal krizleri önleyebilme gücü verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankacılığı, İslami Bankacılık, Finansal Kriz, Faiz.

Role of Participation Banking System A Review on the Prevention of Financial Crises

ABSTRACT

Participation banking; operating as a form of interest-free banking in Turkey; although first emerged as a requirement of Islam, now can be seen as a substitute for the traditional financial system, which is considered as the cause of financial crises. Because, the products offered by participation banking basically are primarily intended to stimulate supply i.e. production. On the contrary, the conventional banking financing method, by previously creating demand, usually fosters the imbalance process between supply and demand. And this is leading to economic and financial crises, emerging in a variety of ways. In this study, to avoid problems such as the recent global financial crises, which stems from the traditional financial system and which impacts are still continuing; it is tried to give the products offered by Islamic Banking types of financial systems and also to put forward the power of these products in in order to prevent financial crises.

Keywords: Interest-free Banking, Participation Banking, Islamic Banking, Financial Crisis, Interest.

1. GİRİŞ

Finans sistemlerinin şeffaf bir yapıya sahip olmaması; yüksek oranlı kaldıraçlı işlemlere izin vermesi ve bunların düzenlenme, denetlenme eksikliği ve yetersizliği gibi liberal ekonomi gerçekleri klasik finans sistemlerin temel özellikleridir. Bu özellikler de, hem finansal sistemde hem de reel ekonomide telafisi zor olan sorunlara neden olmaktadır. Çünkü finansal sistemin kurgusundaki bu eksikliklere ilave olarak, uzunca bir süre küresel ölçekte aşırı gevşek para politikalarının uygulanması; finansal mühendisliğin yarattığı yüksek riskli ürünlerin bu sürece destek vermesi; ulusal ve uluslararası ölçekte finansal sistemlerde alınan risklerin yönetilememesi gibi durumlar yaşanmıştır. Kısacası günümüzün küreselleşen ekonomik yapılarındaki bu geleneksel finans sistemlerindeki krizler, sık sık ulusal, bölgesel veya 2008 küresel finans krizinde olduğu gibi küresel ölçekte yaşanmakta fakat çözümleri uzunca bir süre almaktadır. Çünkü krizin, ulusal ekonomilerin hem finans sistemlerinde hem de reel değerlerinde ortaya çıkardığı olumsuzlukların iyileştirilebilmesi kolay gözükmemektedir. Zira çare arayış tarzları, halen eski sistemler üzerine inşa edilmeye ve/veya onlar üzerine yamanmaya çalışılmaktadır.

Böyle bir süreçte yani sürdürülmeye çalışılan küreselleşmiş geleneksel finansal sisteme bağlı ekonomilerde, klasik yeniden yapılandırma şeklindeki çare arayışlarının sadece ulusal ölçekte olması da yeterli değildir. Çünkü yönetim yetersizliği ve menfaat çatışmaları olan uluslararası finansal sisteme, gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ulusal ekonomilerin bağımlılığı da her dönemde kaçınılmazdır.

Küresel finans sistemine, ulusal hükümetlerin bu bağımlılığının kaçınılmaz olduğu gerçekler ve ulusal hükümetlerin karşı karşıya kaldığı politik baskılar altında radikal çözümler yaratılamaması da normaldir. Fakat bu çözümsüzlük süreci, sadece krizin ulusal ve uluslararası faturasını büyütmektedir. Bu yüzden, geleneksel kuralların egemen olduğu finans sistemindeki krizlerin etkilerini, aşılmasının zorluklarını ortadan kaldırmak için öncelikle ulusal ölçekte küresel düzenlemelere bağımlılığı azaltacak önlemler alınmalıdır. Bunu sağlamak için de öncelikle, ulusal ölçekte kamu finansmanının kontrolünü kapsayan; bütçe açıklarının disipline edilmesini içeren düzenlemelerin uygulanması sayesinde yabancı sermaye bağımlılık azaltılmalıdır. Çünkü geleneksel küresel finans sistemine bağımlılığın sağladığı avantajlar kadar; uluslararası bağımlılığın, krizlerin bulaşıcı etkisini artırmış olması gibi dezavantajlar da bu sistemlerde kaçınılmazdır.

Çalışmamızda, yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız, geleneksel finans sisteminden kaynaklanan ve etkileri devam eden küresel finans krizinin neden olduğu sorunların ortadan kaldırılabilmesi; klasik küresel finans sistemine gerek duyulan bağımlılığın azaltılabilmesi için gündeme gelen faizsiz bankacılık tipi finansal sistemler ve onların kullandığı faizsiz yatırım araçları verilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda varsayımımız; faizli bankacılık sistemlerinin neden

olduğu finansal krizlerin ortadan kaldırılabilmesinde, faizsiz bankacılık sistemlerinin etkili olacağıdır. Bu varsayımımızı destekleyen unsurlar olarak; geleneksel finans piyasalarının kriz yaratmasına neden olan etmenler tespit edilmiş ve bu öğelerin ortadan kaldırılabilmesinde faizsiz bankacılığın hangi çözümleri sunduğu verilmeye çalışılmıştır.

2. Küreselleşmiş Geleneksel Finans Piyasalarında Yaşanan Sorunlara Genel Bakış

Genel olarak küreselleşme; insan hayatının temel dinamikleri olan ekonomi, sosyal, siyasi ve kültürel alanlardaki değerlerin, dayatılarak ve/veya paylaşılarak; ulusal sınırları aşarak; dünya geneline yayılmasıyla benzerlikler göstermesidir. Dolayısıyla ekonomik alandaki küreselleşmede de, pazar kavramının artık ulusal sınırların ötesine taşındığı bir dünyada; tüm piyasalarda görülen bütünleşme; hem olumlu gelişmelerin hem de olumsuz gelişmelerin pek çok ülkede etkili olmasına yol açmaktadır.

Küreselleşmenin bu etkileri, hem makro hem de mikro düzeyde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde; uygulanan ekonomi politikalarının giderek benzerlik göstermesiyle yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Özellikle küreselleşme ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler sayesinde ölçek ekonomisinden yararlanan firma sayılarının artması, ülkeler arası rekabeti (ihracatı artırmak için kur savaşlarını) giderek kızıştırmaktadır. Bu süreç de, hem reel sektör için küresel pazarlardan pay alma savaşlarını, hem de finans sektörü için sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini kaçınılmaz yapmaktadır. Özellikle finansal piyasalarda çeşitlenen araçları kullanan uluslararası portföy yatırımcıları, çok hızlı hareket ederek, az gelişmiş veya gelişen ülke ekonomilerini dolaylı yabancı sermayenin (sıcak paranın) olumsuz etkilerine maruz bırakmaktadırlar.

Finansal gelişmelerin, hızlı değişimlerin reel ekonomiyi olumsuz etkilemesini en az indirebilmek tüm ekonomiler için önemli bir sorundur. Çünkü: “Finansal sistem genellikle gelişmiş olan ekonomilerde kurumların ve pazarların birbirlerini etkileyen fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla bir araya gelmeleriyle oluşmaktadır. Böylece, ekonomideki kurumlar ve pazarlar birbirlerini tamamlamış olur. Zaten finans sisteminin ekonomide koordinasyon görevi yapması buna dayanır. Dolayısıyla, bir ekonomide finansal alt yapının oluşturulması için özel sektör finansal kurumlarının teşvik edilmesi, yatırım fonlarının yeniden yapılandırılması, finansal araçların desteklenmesi, finansal piyasaların ve finansal kurumların iyileştirilmesi gerekir” (Uludağ ve Arıcan, 1999: 112).

Finansal kurumların, bu şekilde yapılandırılmış bir piyasada, ticaret ve sanayi sermayesiyle bütünleşmiş olması kapitalist sürecin gelişimini hem hızlandırmıştır, tabii sorunlarıyla birlikte hem de yavaşlatmıştır. Yani tutarlı politikaların takip edilemediği; sürdürülebilir olmadığı bir makroekonomik yapıda finansal sistem

kurumlarının da istikrarlı olmasını beklemek yanlıştır. Çünkü günümüzde de olduğu gibi; “eğer piyasada reel varlıkların elde edilmesi için para zorunlu ise, yani para, elde biriken refahı reel varlıklara çevirme aracı ise, ekonomik yapıda bu işlevleri yerine getirecek, yani paranın alım-satım işlevi üzerinde yoğunlaşacak bir kesimin varlığına neden olacaktır. Bu işlevi yerine getirecek birimlerin varlığı, bu kesimin karlılık amacıyla para ile oynamaları, beraberinde yatırım kararları ile birlikte, istihdam ve gelir düzeyi gibi reel yapılar üzerinde belirleyici olmalarını gerektirecektir (Ercan, 2005: 240).”

Ekonomideki tarafların bu şekildeki aşırı kazanma hırslarıyla ve küreselleşme süreciyle birlikte; finansal sistemlerin, kurumların ve araçların çok hızlı büyümesini sağlayan serbestleştirme sürecinin yaşanması fakat gerekli düzenleme ve denetleme yapılarının kurulmaması sonucunda bu yapıların büyük riskler taşıdığı ortaya çıkmıştır. Çünkü: “Kapitalist ilişkilerin artan ölçüde borç ilişkisi üzerine kurulması ve borç ilişkilerinin özünde belirli bir güvenlik marjı içinde gerçekleşmesi, geleceğin sürekli olarak içinde taşıdığı verili borç ödemelerini karşılayamayacak bir gelir akımı (özellikle kârın) ile karşılanması, ekonomide krizin doğmasına neden olacaktır. (Ki böyle olmuştur.) Özellikle spekülatif ve ponzi finansın (borcun borçla çevrilmesi) varlığında finansal ilişkilerin artan oranda kısa dönemli oluşu ve artan oranda yatırımların sermaye yoğun oluşu, gerek finansal varlıkların maliyetini artırarak yüksek faiz oranlarının varlığına neden olacak, gerekse gelecekle ilgili belirsizlik finansal kaynak sahiplerinin en azından bir kısmının finansal süreçlere girmemesine neden olacaktır. Spekülatif finansın artmasına paralel olarak, insanların gelecek beklentileri böylece bir yandan finansal yapıların istikrarı üzerinde etkide bulunarak daha kırılgan yapılar oluştururken, diğer yandan bu kırılgan yapılar, tekrar paranın borç verilip-alınmasını daha maliyetli kılacaktır. Bu maliyetin bir dizi sonucu olacaktır; bir yandan ekonomide para-sermayesi kısa sürede riskli de olsa yüksek getiri sağladığı için, hızla servet unsurlarının çözümlenerek para sermayesine dönüşmesi sürecini başlatacak, diğer yandan ponzi finans durumuna bağlı olarak, faiz ödemeleri sadece kârların azalması değil, sermaye varlıklarının da erimesine neden olacak ve en kötüsü, belirsizlik şartları altında ortaya çıkan kısa süreli ekonomik kararlar alma yönündeki eğilimler (shortizm), kârın temel kaynağı olan ve daha uzun zaman isteyen yatırımları daha riskli kıldığı için, yatırımlarda azalamaya neden olacaktır (Ercan, 2005: 249-250)”.

3. Geleneksel Finans Piyasalarının Yarattığı Krizlerin Oluşmasına Neden Olan Etmenler

Finansal krizler için çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Bir tanımlamaya göre finansal kriz, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar veya bankacılık sisteminde geri dönmeyen

kredilerin aşırı şekilde artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunlar olarak tanımlanmaktadır (Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 38).

Daha özet bir ifadeyle, finansal sistemde oluşan veya belirlenen fiyatlar olan; finansal-parasal sermayenin kıymeti olan faiz oranı ve bir ülke parasının diğer ülke paraları karşısındaki değeri olan döviz kurunda birdenbire ortaya çıkan değişiklikler, ani iniş-çıkışlar (volatilite) da finansal kriz olarak adlandırılabilir.

Kriz kuramları ile ilgili çalışmaların kökeni her ne kadar 1800'lü yıllara dayansa da o dönem için, bugün bildiğimiz anlamda finansal krizlerden söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, başlangıçta kriz kuramları çoğunlukla reel iktisadi krizleri açıklamaya dönük olarak geliştirilmiştir. Diğer taraftan, 1940'ların başından itibaren büyük ölçüde II. Dünya Savaşı hazırlıklarına bağlı olarak savaş sanayii öncülüğünde ve ABD merkezli yaşanan iktisadi canlanma, 1947-48'lerden itibaren birçok OECD ülkesini de içine alacak şekilde genişlemiş ve bu büyüme konjonktürü 1970'lerin başına kadar nerede ise kesintisiz devam etmiştir. Bu büyüme konjonktürüne mukabil, kriz kuramları tartışmalarında doğal olarak bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Ancak 1970'lerin başında Bretton Woods (BW) sisteminin yıkılması ve yaşanan petrol şoklarının da etkisiyle konjonktür tekrar yön değiştirmiş ve buna paralel olarak kriz kuramları tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Şu farkla ki, 1970'lerde uluslararası finansal küreselleşme faaliyetlerinin yoğunluk kazanmasıyla birlikte birçok gelişmekte olan ve gelişmiş ülkede finansal krizler yaşanmaya başlamıştır. 1980 ve sonrası dönemde yaşanan krizler, az veya çok farklılıklar gösterebilir de ana karakteristiklerini para krizleri oluşturmuştur. Dünya ekonomisindeki bu değişimin doğal bir sonucu olarak, o yıllardan günümüze reel iktisadi kriz kuramlarından daha çok finansal kriz, türleri ve nedenleri gibi konuları içeren tartışmalar ve çalışmalar yürütülmüştür (Yılmaz vd., 2005: 77-78).

Günümüz geleneksel finans piyasalarının yarattığı olumsuzlukların en önemli besleyeni ise, kapitalizmin, küreselleşme ile en yüksek aşamasına ulaşmasıdır. Çünkü küreselleşmeyi eğer “kapitalist yaşam tarzının, yani piyasa sisteminin, dış ticaret serbestisinin, (lüks) tüketimin ve tüketicinin önceliğinin dünya çapında yaygınlaştırılması” şeklinde tanımlarsak gerçekten bugün yaşanan aşamayı kapitalizmin en yüksek aşaması olarak kabul etmek gerekiyor. Böyle bir yapıda finansal-parasal sermayenin küreselleştiği ama emeğin küreselleşemediği bir ortam egemendir demek yanlış olmaz (Eğilmez, 2008: 44).

Çünkü geleneksel finans piyasalarındaki düzenleme, denetleme eksikliği ve yetersizliğiyle birlikte; uzunca bir dönem küresel boyutta aşırı gevşek para politikalarının takibi; geleneksel finansal mühendisliğinin yarattığı riskli ürünler; küresel pazardan daha fazla pay almak için yürütülen kur savaşlarının ortaya çıkardığı dengesizlik sorunları; ülkelerin karşı karşıya kaldığı aşırı bütçe açıkları ve

finansmanının ortaya çıkardığı çevrilemeyen borç stoku; finans piyasalarının yarattığı olumsuzlukların, krizlerin temel nedenlerini oluşturmuştur. Bu sebeplerin ortaya çıkardığı durumlar-olumsuzluklar aşağıdaki başlıklarda sıralanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Ekonomik Değişkenlerde Faizin Neden Olduğu Oynaklık

Ekonomik sorunların küreselleşmesinin en önemli kaynağı olan “kısa vadeli sermaye hareketleri sonucunda finans piyasaları, genellikle kaynakların risk ve kazançlarını doğru yansıtma, tasarruf ve yatırımları dengeleme gibi geleneksel işlevlerden uzaklaşarak, aşırı oynak değerlerden para kazanmaya çalışan kurumlar haline gelmektedir. Bu oynaklık istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir” (Eren ve Süslü, 2001, s. 665).

Küresel finansal sermaye akımlarının oynaklık nedenlerinin başında, sürekli değişen, küresel faiz oranları yatmaktadır. Bu da, ülkelerin hem yurtiçi ekonomik temellerindeki hem de yurtdışı ekonomik ilişkilerindeki gerçek ve algılarla değişmekte veya yönlendirilmektedir.

Yurtiçi ekonomik değişimlerin önemli bir göstergesi ve faizin hem nedeni veya hem de sonucu olan enflasyon ile faiz etkileşimini aşağıdaki şekilde özetleyerek; - ekonomide arz olmadan talep yaratılmasına imkân veren- geleneksel finansal sistemlerinin neden olduğu enflasyon süreci anlatılmaya çalışılacaktır.

Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin genel fiyatlar seviyesindeki artış hızı yani enflasyon oranı ile finans sektöründeki temel fiyat olan faiz ve döviz kuru yakın ilişki içindedir ¹. Bilindiği gibi finans sektörünün temel görevi, tasarruf fazlası olanlar ile tasarruf açığı olanlar arasında aracılık görevidir. Bu görevi yerine getiren finansal sistemde, finansal-parasal sermayenin değeri olan faiz, tasarruf arz ve talebinin miktarına göre oluşmaktadır. Finansal sermayenin kıymetinin (faiz oranının) belirlenmesinde önemli olan finansal sistemdeki ödünç verilebilir fon (para) miktarı yanında, piyasadaki fiyatlar seviyesindeki yükselme hızı yani enflasyon da önemli bir faktördür.

Şöyle ki: Ülke içinde satışa sunulan mal ve hizmetlerin miktarı (arzı), talep edilenden daha az ise bu mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi kaçınılmazdır. Piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi oranında ekonomik birimlerin cebindeki-

¹ Faiz olayı ile enflasyon başka başka olaylar olmakla beraber, ekseriya iç içe bulunmaktadır. Biz faizin enflasyonu karşılayan kısmına hiçbir şekilde faiz demiyoruz. Paranın hiç değer kaybetmediğini ve eşya fiyatlarının sabit kaldığı bir piyasa farz ederek bu ortamda anaparaya ilaveten ödenen ek meblağa faiz diyoruz (Uludağ, 2010: 313).

kasasındaki yerli paranın satın alma gücü de düşecektir. Bu düşüş, finansal sistemde, faiz oranlarında da yükselişe neden olacaktır. Çünkü hanehalkının hem mal ve hizmetlere talebini ertelemesini hem de tasarruflarını artırmasını teşvik için (geleneksel finansal sistemde) faizlerin enflasyondan yüksek (pozitif reel faiz) veya eşit olması gerekmektedir. Faiz oranlarındaki bu yükseliş süreci, sonrasında, üretimde girdi olarak kullanılan finansal sermayenin maliyetini de artırdığından enflasyonun besleyici olacaktır.

Ülkede gerçekleşen enflasyon oranı, müteakiben, yerli paranın hem iç değerinin dolayısıyla faiz oranlarının; hem de dış değerinin yani yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri olan döviz kurunun oluşmasında da etkilidir. Ülkeler arasındaki enflasyon farkları da, enflasyonun yüksek olduğu ülke parasının dış değerinin (döviz kurunun) aleyhine durum yaratacaktır. Yani yerel para devalüe olacaktır.

Farklı ülke paralarının birbirine karşı değeri olan döviz kurlarının belirlenmesinde, - enflasyon oranları yanında- ülkelerin tasarruf açığı ve dövize ihtiyacı yani cari açık oranı da önemlidir.

Ülke içinde fiyat istikrarsızlığı ve ekonomik değişkenlerdeki oynaklık gerçekleştirmelerinin yol açtığı “enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalı, ülkelerdeki kararsız bir ekonomik yapının temel göstergelerindendir. Türkiye özelinde bu sarmalın, kısacası, faize bağlı yapının kırılabilmesi için, ülkenin para otoritesi olan TCMB, para politikası ile birlikte makro ihtiyati tedbirleri de uygulamak durumundadır. Bu sürece maliye politikasının da destek vermesi mecburidir. Bunun dışında finansal sistemde derinliğin artırılabilmesi için, düzenleyici–denetleyici yapılar da, faizsiz finansal sistemlerin ve enstrümanların gelişmesi için gerekli radikal düzenlemeleri yapmak zorundadır.

3.2. Geleneksel Bankacılık Sisteminde Vade Uyumsuzluğu - Açık Pozisyon Sorunu

Bankaların kaynaklarının ve plasmanlarının vade ve likidite özelliklerinde farklılıklar olması, bankaların faiz riski ile karşılaşmasına neden olur. Bu durumda faiz oranlarındaki herhangi bir değişiklik, varlık ya da yükümlülüklerin daha düşük ya da daha yüksek faiz oranı ile iskonto edilmesine ve dolayısıyla varlık ve yükümlülüklerin şimdiki değerlerinin değişmesine neden olurken, vade uyumsuzluğu ne kadar büyük ise bankanın faiz riski ile karşı karşıya kalması o kadar kolay olmaktadır (Uzunoğlu, 2005: 11).

Vade uyumsuzluğu yanında rezerv (güçlü) paraya sahip olmayan ülkelerin, hem bankalarının hem de diğer ekonomi aktörlerinin bilançolarında taşıdığı önemli bir risk de açık pozisyon sorunudur. Bu meselede; döviz, altın, menkul kıymet gibi

farklı finansal araçlar üzerinden sahip olunan kıymetlerin (aktiflerin), taahhütleri-yükümlülükleri (pasifleri) karşılayamaması durumu vardır. Aşırı kazanma hırslı ile bu riski alanların bilançolarında oluşan aktif-pasif dengesizliği yani açık pozisyon sorunu; piyasalardaki belirsizlik, finansal sistemdeki fiyatlardaki dalgalanmalar (volatilité) durumunda; iflasın, krizlerin önemli bir nedeni olmaktadır.

Goldstein ve Turner de (1996) yaptıkları çalışmada, -bu riski de içeren sebepleri-bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olan faktörler olarak aşağıdaki gibi sıralamıştır (Altıntaş, 2004: 44):

- dışsal ve içsel makro ekonomik değişkenlerdeki oynaklık,
- vade ve kur uyumsuzluğuna bağlı olarak bankacılık sisteminin yükümlülüklerindeki artış,
- kredilerde ve sermaye girişlerinde aşırı artışlar,
- varlık fiyatlarında ani kayıplar,
- altyapısı zayıf finansal liberalizasyon uygulamaları,
- aşırı kamu müdahalesi ve krediler üzerinde kontrollerin kaybolması,
- yanlış döviz kuru rejimleri,
- muhasebeleştirme,
- şeffaflık
- yasal yapıda eksikliklerdir.

3.3. Faizi Düşürme Amaçlı Yaratılan Likidite Bolluğunun Sonucu: Verilen Kredilerde Özensizlik

Geleneksel ekonomik düzende, ekonominin canlanması için finansal sektör aracılığıyla efektif talebin artırılabilmesi gerekmektedir. Bunun için genişletici para politikası uygulamaları ve aşırı liberalizasyon tatbiki sonucunda: “2000’li yılların başlarından itibaren Amerika’da faiz oranlarının oldukça düşük seviyelerde seyretmesi özellikle dar gelir grubundaki kişiler için kredileri cazip kılmıştır. Ayrıca alt gelir grubunun konut edinebilmesi için vergi avantajları gibi birtakım kolaylıklar getirilmiştir. Böyle bir ortamda, kişilerin kredi geçmişlerine bakılmaksızın artan miktarda mortgage kredisi kullanılmıştır ve kamuoyunda subprime ya da NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır (Korkmaz ve Tay, 2010: 4)”.

Ancak 2006 yılından itibaren “faizlerin yükselmeye başlaması ile birlikte, temerrütler ve icra yoluyla satışlar artmaya başlamış ve bu durum karmaşık türev araçlarla finansal sisteme yayılarak dalgalanmaya neden olmuştur (Demir vd., 2008: 45)”.

3.4 Faiz Düşüşünün Devamı İçin Kullanılan Kontrolsüz Menkul Kıymetleştirme

Finansal mühendisliğin, bir koyundan birden fazla post çıkartabilmesine imkân tanıyan “menkul kıymetleştirmeyi kısaca nakit akışlarının bir havuzda toplanması ve yatırımcılara satılmak üzere mali bir varlık olarak menkul kıymetler üretilmesi olarak tanımlanabilir. ABD’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000-2006) menkul kıymetleştirme sayesinde bireyler normalden fazla kredi kullanmışlardır. Risk paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlaması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmeyi özendiren hususlardır. Süreç içerisinde menkul kıymetleştirme; dolaşım kabiliyeti olmayan finansal kontratlara dolaşım kabiliyeti kazandırılması olarak işlevsellik kazanmıştır. Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana sebebi bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır (Alantar, 2008: 2-3)”.

Fakat İslamiyet’te, geleneksel finansal mühendisliğin kullandığı, -bir koyundan birden fazla post çıkartılabilmemesine imkân tanıyan, riski dürüst olmayan bir şekilde başkasına devreden- aşırı bilinmezlik (garar) bulunan sözleşmeler yasaklanmıştır. Çünkü ticari sözleşmelerdeki bu aşırı bilinmezlik “(garar), akdi varlığı kesin olmayan, şüpheli ve ihtimalli” bir durum ortaya çıkarmaktadır (Çeker, 2011: 90).

Ticari sözleşmelerdeki böylesi bilinmezlik durumlarında: Taraflar arasında anlaşmazlık çıkabilmesi; bir tarafın aleyhine durumlar oluşabilmesi yani mallarına-haklarına uygun olmayan bir şekilde el konulabilmesi; alıcıya istediği şeyin istediği evsafa teslim edilememesi gibi hallerin ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir ki bu olumsuzlukların hepsi 2008 krizinde yaşanmıştır. Oysa katılım bankacılığının aracı olduğu hizmetlerde; sunduğu ürünlerine, işlemlerine ait düzenlenen sözleşmelerde, -satılan mal, malın bedeli, ödeme zamanı vs. gibi- unsurlar en üst seviyede belirli esaslara bağlanmıştır.

Fakat ABD’deki gibi İpotekli Konut Finansman Sistemi’nde (mortgage) “kredi sağlayan kurumlar alacaklarını teminat göstererek büyüklüğü trilyon doları bulan konut tahvillerini piyasaya satmışlardır. Bu tahvillerin getirileri, Amerikan hazine bonosunun çok üzerinde olduğu için, özellikle riskli ve yüksek getiri hedefleyen serbest fonların bu tahvillere yönelmesinde etkili olmuştur. Bankalar, kredi alacaklarını menkul kıymetleştirme yoluyla yatırım aracı haline çevirdikleri için, mortgage piyasaları, sadece kredi veren kuruluşla kredi kullanan arasındaki kredi ilişkisine bağlı bir piyasa olmadığından tüm finansal sistem artan faizler karşısında dalgalanma dönemine girmiştir” (Demir vd., 2008: 54).

Kredi riskini alan tarafın -yeniden finansman yaratmak için- bunu başka yatırımcılara devretmesi şeklindeki menkul kıymetleştirme işlemiyle ortaya çıkan “yapılandırılmış finans, yatırımcının risk iştahı ile orantılı olarak, risk-getiri profillerine sahip menkul oluşturmak için büyük esneklik sunar. Bu nedenle modern finansı yapılandırılmış ürünler olmadan düşünmemiz artık zor gözükmemektedir. Sağlıklı bir ekonomi için düzgün işleyen yapılandırılmış ürün pazarına ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde, yapılandırılmış finans ürünleri deyince aklımıza, krize neden olan ürünlerden Teminatlandırılmış Borç Yükümlülüğü (CDO) ve Teminatlandırılmış İpotek Yükümlülüğü (CMO) gelse de, dünyada ilk yapılandırılmış finans ürünlerinin İslami finans ürünleri olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Konvansiyonel finanstaki varlığa dayalı/varlık bazlı enstrümanlarda, yatırımcı varlığın getirisinin belli kısmını dönemsel alacağına karşılık bir borç senedine yatırım yapmaktadır. Kısaca yatırımcı varlığa sahip değildir. Hâlbuki İslami yapılandırılmış enstrümanlarda, yatırımcı varlığa da ortak olmakta; yani gerçek anlamda varlığa dayalı bir yaklaşım, kâr-zarar ortaklığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, son finans krizi bize ayakları yere basan, kar-zarar ortaklığına dayalı bir sistemin önemini tekrar hatırlatmıştır (Yıldırım, 2014: 16)”.

3.5 Aşırı Finansal Liberalizasyon Uygulamalarının Sürdürülemezliği Gerçeği: Finansal Piyasalarda Düzenleyici–Denetleyici Kurumların Artan Önemi ve Devletin Değişen Rollerini

İslam, sermayenin önüne, faiz yasağı, kumar yasağı, karaborsa ve sömürü ile üretim yasağı ve israf yasağı gibi bir takım engeller koyar. Sadece bu çerçevedeki bir birikime izin verir. Bu yasaklarla sermayeyi, sürekli olarak üretim içerisinde tutmaya çalışır. Çünkü sermayenin sürekli olarak üretim içerisinde tutularak, bunun adaletli bir şekilde bölüşümünü sağlamak, sosyal refahın yükseltilmesinde önemli bir araçtır. Bu şekilde biriken ve kullanılan sermaye, özel girişimin kontrolünde, devlet elinden daha etkili bir şekilde idare edilebilir. Burada önemli olan husus, devletin müteşebbis üzerinde etkili bir kontrol ve denetim mekanizması kurarak buna işlerlik kazandırmasıdır (Tabakoğlu, 2005: 137).

Günümüzün küreselleşmiş dünyasında bu işlerliği devlet gücü olmadan oluşturmak güçtür. Demir’e göre de güçlü bir ekonomik sistem için aşağıdaki düzenlemelerin devlet tarafından yapılması gerekmektedir (Demir, 2013: 115-116):

1. Yenilik, patent ve her tür mülkiyet haklarının tanımlanması, belirlenmesi ve korunmasını sağlayan bir hukuk sistemi.
2. Sözleşmelerin gereklerinin yerine getirilmesi için gerekli yaptırım mekanizmalarının düzgün çalışmasını sağlayan bir adalet sistemi.
3. Rekabetin avantajlarını ortadan kaldıracak tekelleşmelerin engellenmesini sağlayacak bir rekabeti koruma sistemi.

4. Sahte ürün, yanıltıcı bilgilerle veya ölçü ve tartı aletlerinin düzgün çalışmaması sonucu tüketicilerin kandırılmasının önlenmesini sağlayacak bir tüketici koruma sistemi.
5. Mübadelenin kolay yapılmasını temin edecek, değer saklama işlevini yerine getirebilmek için de zaman geçse de değerini koruyacak bir paranın piyasada dolaşımını sağlayacak bir para sistemi.
6. Çalışma hayatına ilişkin uyulması gereken asgari sağlık, güvenlik ve minimum ücret standartlarının belirlenip uygulandığı etkin bir iş sağlığı ve güvenliği sistemi.
7. Enflasyon ve işsizliği kontrol altında tutacak, döviz kurlarının öngörülebilir olmasını sağlayacak dirayetli bir ekonomi yönetim sistemi.

Ülke içinde fiyat istikrarsızlığı, ekonomik değişkenlerde oynaklık gerçekleştirmelerinin yol açtığı “enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalı; ülkedeki kararsız bir ekonomik yapının temel göstergelerindendir. Bu sarmalın, faize bağlı yapının kırılabilmesi için; ülkenin para otoritesi olan merkez bankasına; devletin, piyasaların düzenlenmesi ve denetlenmesi şeklindeki görevlerinin devredildiği bağımsız düzenleyici-denetleyici kurumlara önemli görevler düşmektedir ki bu kurumların, gerektiği durumlarda, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlarla işbirliği yapması da gerekmektedir.

3.6 Faize Bağlılığın Ortaya Çıkardığı Mali Baskınlık

Kamunun aşırı bütçe açıklarının finansmanının, finansal sistemde ortaya çıkardığı mali baskınlık, önce finansal sistemde sonrasında da reel sektörde –“enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalını beslemesi sonucunda- fiyat istikrarsızlığına yol açmaktadır. Ülkede, popülist bir yaklaşımla oluşan bütçe açıklarının finansmanı için takip edilen aşırı borçlanma sonucunda, kamunun borçlarının çevrilemediği bir sistemde “politikacıların, iktisat bilimindeki pek çok fikir seçeneği arasında en değerli olanı tespit etme ihtimali çok azdır. Ortodoks düzenin kafadarları tarafından çevrelenmiş olan politikacılar, geleneksel teorinin sürekli bombardımanı altındadırlar ve bu nedenle bir sonraki görev dönemlerine kadar bu teorinin papağanlığını yaparlar. Böylece çoğunluğun kabul ettiği iktisat, faiz oranı ve para politikası, bencil ekonomik insan ve değer yargılarından bağımsız iktisat fikirleri sürdürülür gider (Diwany, 2011: 276)”.

Geleneksel finans sisteminde, yukarıda anlatılmaya çalışılan şekildeki uygulamalarla, alınan kontrolsüz risklerin yönetilememesinin sonuçları ve reel ekonomiye yansıyan olumsuz etkileri, özellikle küreselleşmeyle; sermaye hareketlerinin aşırı serbestleştirilmesiyle; yüksek kaldıraçlı ürünlerin kullanılmasıyla; özellikle bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle çok hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Çünkü sınır tanımayan uluslararası portföy yatırımcıları, geleneksel finans sistemlerinde hızlı hareket ederek, gerek gelişmiş ülkeleri ve gerekse kırılganlığı yüksek az gelişmiş veya gelişen ülke ekonomilerini derinden etkilemektedirler.

Ulusal ve uluslararası finansal sistemdeki egemen bankacılığın neden olduğu bu tarz olumsuzlukların etkilerini ortadan kaldırmak veya reel ekonomiye olumsuz etkilerini azaltmak için gündeme getirilen küresel düzenlemeler de çare olmamaktadır. Hatta bazen yarardan çok zarar da getirebilmektedir. Çünkü hâkim iktisadi paradigma, pastadan daha fazla pay almak üzerine kurulmuş olduğundan, gündeme getirilen küresel düzenlemeler de kâğıt üstünde kalmaktadır. Fakat bu sisteme bağımlı kalındığı sürece de, ihtiyaç duyulan küresel sermayeye bağımlılıktan kurtuluş da yoktur. İşbirliği sağlanmadan (ki bu da mümkün görünmemektedir) krizlerin etkilerini azaltma olanakları, para ve maliye politikalarını uyumlaştırma çabaları küresel ölçekte sağlanamayacaktır.

Ulusal ölçekte ise öncelikle kendi yapısına uygun özgün finans sistemlerini kurma; özellikle faizsiz finans ürünlerini oluştururken geleneksel küresel finansal sisteme bağımlılığı azaltma çabaları; ulusal düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin sıkılaştırılması; kamu finansmanında mali kural koyma şeklindeki yeniden yapılandırma faaliyetleri hem kısa dönemde hem de uzun dönemde çare olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü aşağıda sıralayacağımız Katılım Bankacılığı Sistemi ve ürünlerinin temelinde; riskin, fon arz ve talep edenler arasında paylaşılmasını mümkün kılan; ekonomide arz olmadan talep yaratılmasına dolayısıyla talep enflasyonuna imkân vermeyen mekanizmaların çalışması yatmaktadır.

4. Finansal Krizlerin Önlenmesinde Katılım Bankacılığı Sisteminin Rolüne ve Ürünlerine Genel Bakış

Sistem terimi, bir sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzenini veya farklı görev ve fonksiyonları yüklenen çeşitli parçaların birlikte bir sonuç üretmeye çalışmasıyla ortaya çıkan bir bütünü ifade eder. Fakat şu an geçerli olan hâkim ekonomik yapıların finansal sistemleri, bu tanımın aksine, ekonominin diğer parçaları ile birlikte işleyen bir ekonomik sistem oluşturamamakta ve işletilememektedir. Yani finansal sistem, ekonomi biliminin nihai amacına hizmet edememekte hatta ekonomik sistemlerde krizlere neden olmaktadır. Çünkü faizli bankacılık, ekonomik sistemin temelinde yatan dengeli bir şekilde işleyişi sağlayamamaktadır. Hâlbuki bunu temin edecek şartların temelinde, aslında İslamiyet'in emirleri ve ona uygun çalıştırılabilecek faizsiz finansal sistemlerin işletilebilmesi yatmaktadır. Çünkü bu sistemlerin uygulanabilmesi sayesinde: Tekellerin, rantların kaldırılabilmesi; tüketimde israf² önlenmesi; yardımlaşmanın artırılabilmesi için zekâtın yanında borcunu ödeyemeyenlerin borçlarının tamamının veya bir kısmının affedilerek

² “Onlar, sarfettikleri zaman ne israf ederler ne de cimrilik, ikisi arasında orta bir yol tutarlar” (Kur'an: 25/67).

silinmesinin tavsiyeleriyle ³ ; paylaşmada adaletin sağlanmış olduğu ekonomik yapıların, piyasaların oluşturulabilmesi mümkün olabilecektir.

İslamiyet'in emirlerinin aksine işleyen "kapitalizm, sınırsız mülkiyet hakkını esas almasıyla ve sermayeye emekten bağımsız bir şekilde üretime girme yetisi tanınmasıyla, sürekli büyümeyi esas alan kendine has bir ahlak geliştirmiştir. Bu sebeple de vatan, millet, din vs. gibi herhangi bir sınır çizen ve onun serbest piyasa ekonomisi içerisinde mobilitesini kısıtlayan herhangi bir yapının hükmü altına girmek istemez. Tek gayesi ve hareket noktasını, mülkiyet ve sermayenin özgürce kullanılması arasında gidip gelmelerden oluşan ve aşırı kârı esas alan bir anlayış oluşturur. İslam'da ise bunun tam aksine sermaye ve mülkiyet üzerindeki kısıtlardan ötürü, toplumsal fayda ve ekonomik girişim arasında bir denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Yani İslam'da, ne komünizmdeki gibi toplumsal fayda lehine mülkiyet ve sermaye üzerindeki bir takım haklar lağvedilmiş, ne de kapitalizmdeki gibi, sermaye ve mülkiyet lehine toplumsal fayda ihmal edilmiştir. İkisi arasında bir sömürü değil, hizmet anlayışı söz konusudur (Tabakoğlu, 2008: 276)".

Kısacası, İslam'ın ekonomi anlayışında; sermaye, özel mülkiyet ve üretim arasında hassas bir denge kurulması esası egemenken; zekâtla da, zengin kesimden, yoksul kesime doğru bir fon transferi esası benimsenmiştir. Böylece hem sermayenin kamu aleyhine büyümesi engellenmek; hem de yoksulların tüketim ve üretim içerisinde daha etkili olmaları sağlanmak istenmiştir. Bu hedeflere ulaşılması halinde de ekonomik anlamda, sürdürülebilir bir ekonomik yapı ve daha adil bir dünya oluşturulabilecektir.

Fakat klasik ekonomik yapı ve finansal sistem bunu gerçekleştirememiştir. Çünkü "sistemde çok ciddi bazı sorunlar vardır. Öncelikle ciddi şekilde istikrarsızdır. Ekonomi hızla büyürken bankalar kredi vermeye, yatırımcılar da almaya hevesli olacak. Bu da para arzının hızla artmasına sebep olacak. Bu da daha çok büyümeyi, daha çok borç alıp vermeyi beraberinde getirecek, bir pozitif geri besleme döngüsü yaratacak. Büyüyen bir ekonomi şirketlerin ve hanelerin krediyi geri öderken kullanacakları gelir akışına oranla daha fazla borç almaya iter. Ekonomide yaşanacak en küçük bir yavaşlama bile borçluların yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmalarına yol açar. Temerrüttün (borcu geri ödeyememe) artması sonunda kendi kendine küçülen bir ekonomi spirali yaratır, bu da ekonomik durgunluğa ya da krize sebep olur. İkinci sorun mevcut sistemin kaynakları sürekli olarak finansal sisteme transfer etmesi. Kredi alanlar her zaman aldıklarından daha fazlasını geri ödemek durumundalar. (...) Üçüncü olarak, bankacılık sistemi sadece borç artı faizi geri ödemek için gereken gelirleri yaratabilecek piyasa faaliyetlerini finanse edecek

³ "Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır" (Kur'an: 2/280).

parayı üretir. Günümüzde bankacılık sistemi hükümetlere oranla çok daha fazla para yarattığı için, sistem önceliği her zaman kamu malları yerine piyasa mallarına vermekte ve bunların insan refahına katkılarındaki farkları göz ardı etmektedir. Dördüncü ve en önemli gerçek ise sistemin ekolojik olarak sürdürülebilir olmamasıdır. Gelecekteki üretim üzerinde hak iddia eden borç misli ile artarken matematiğin soyut kurallarına boyun eğmektedir. Halbuki gelecekteki üretim ekolojik sınırlarla karşılaşmaktadır ve borcun büyüme hızına ayak uyduramayacağı aşıkardır. Faiz oranları ise ekonominin iyi giderken ulaşılan büyüme rakamlarını bile aşmaktadır. Sonuçta misli ile artan bir borç mevcut reel serveti ve gelecekteki potansiyel serveti aşar, böyle olunca da sistem çöker (Costanza vd., 2014: 196)”.

Bu çöküşü önlemeye çalışan ekoloji, insan ve çevresinin incelenmesi bilimi iken; ekonomi de, insan ve çevresindeki (kıt) doğal kaynakların, onun ihtiyaçlarına nasıl yeteceğini, alternatif amaçlar arasında etkin dağılımın nasıl olabileceğini inceleyen bilim dalıdır diyebiliriz. Aslında doğal çevre, yaşam için gerekli olan hava, su, güneş ve toprak gibi bütün doğal kaynakları içermesine ve bazılarını da çok hızlı yenilemesine rağmen; insanoğlunun bazılarının aşırı tüketme arzularına yetişememektedir. Yani doğal kaynakların, reel sektörde kullanımındaki dengesizlikler ve buna destek veren geleneksel finansal sektördeki yanlış uygulamalar, ekonomide çeşitli şekillerde ortaya çıkan buhranlara yol açmaktadır. Bu da, hem ekoloji hem de ekonomi biliminin işini zorlaştırmaktadır. Hâlbuki bu süreci tersine çevirebilecek; özellikle aşırı lüks tüketim talebini azaltacak baskıların faizsiz finans sistemleriyle oluşturulabilmesi mümkündür.

Ekonomide -yüksek kaldıraçlı işlemlerle balonların oluşmasına izin vermeyen, faizsiz finansman tekniklerini kullanarak- geleneksel finansal sisteme alternatif olabilecek Katılım Bankacılığı Sistemi ve dürüst iş adamları, krizlerin önlenmesinde en önemli unsurlar olacaktır. Özellikle “kriz dönemlerinde iş adamları, ekonomik hayatın nereye doğru gittiği, yakın gelecekte nelerin olabileceği konusunda -hayale, ham beklentilere yer vermeden- iyi hesap yapmalıdırlar. Kârın aleyhine de olsa riski aşağıya çekmeli, ayakta durmayı marifet saymalı, emek ile anlaşarak karşılıklı fedakârlıkta bulunmalı, üretim çeşidi ve pazar konusunda alternatifler aramalıdırlar (Karaman, 2012: 76)”.

4.1. Faiz Kavramı ve Katılım Bankalarının Faizsiz Fon Toplama Yöntemleri

Katılım Bankacılığı, -gerek dini nedenlerle gerekse de ahlaki bozulmaları önleyeceği gerekçeleriyle-faize dayalı olmayan; faiz yerine, riskin taraflar arasında paylaşımını öngören ürün ve hizmetler sunarak, sürdürülebilir bir ekonomik yapı ve daha adil bir dünya sunabilecektir.

Çünkü bu sistemin dayanağı olan İslamiyet, hem dinsel düzenlemeleri hem de sosyal düzenlemeleri içeren bütünsel bir sistem oluşturmuştur. Nitekim sosyal

düzenlemelerin temeli olan ekonomik faaliyetlerle de ilgili, hem Kur'ân'da hem de hadislerde emredici bildirimler yapılarak; Müslümanların ekonomik hayatta uymaları gereken kuralların çerçevesi çizilmiştir. İslamiyet, "Müslüman kişinin hem paraya sahip olup hem de ahlaki açıdan adil kalabilmesine ilişkin belirli koşullar koymaya girişmiştir. Temel koşullardan birisi, bir kişinin servetinin belirli bir kısmını bir tür sadaka vergisi anlamında zekât olarak vermesiydi. Bu İslam'ın beş temel şartından birisi olarak konulmuştur. Dahası, tefecilik de (ribâ) Kuran'da açıkça yasaklanmıştır (Eagleton vd., 2013: 119)".

Türkçe'deki yaygın karşılığı "faiz" olan Arapça ribâ kelimesi sözlükte "fazlalık, nema, artma, çoğalma; yükseğe çıkma; (beden) serpilip gelişme" gibi anlamlara gelir. Fıkıh literatüründe ise ribâ, borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır. Türkçe'de kullanılan "faiz" kelimesi de Arapça kökenli olup genelde ribâ ile eş anlamlı kabul edilir. Kur'an'da sekiz yerde geçen ribâ kelimesi örfî anlamında kullanılmış, hadislerde de ribâ kavramına yeni bir boyut getirilerek literatürdeki vade faizi - fazlalık faizi (ribe'n-nesîe - ribe'l-fadl) veya borç faizi - alışveriş faizi (ribe'd-deyn -ribe'l-bey') şeklindeki ayırım ve adlandırmalara zemin hazırlanmıştır (Özsoy, 1995: 110-126).

İslamiyet'te, faizin yasak, kârın serbest olmasının nedenlerini sıralamak çok uzun olacağı için konuyu, Karaman'ın aşağıdaki ifadeleriyle özetleyebiliriz (Karaman, 2012: 203-204):

- Faiz alanın anapara ve faizini alması kesin ve garantili olmasına karşı diğer tarafın zarar ihtimali içinde bulunması ve zarar etmesine rağmen faiz ödeme mecburiyeti, İslâm'ın insanlar ve müminler arasında gerçekleştirmek istediği kardeşlik ve merhamet duyguları ile bağdaşmamaktadır.
- Faizli kredi ile çalışan üretici ve tüccarlar, ürettikleri ve sattıkları mallara, kâr dışında bir de faizi eklemek mecburiyetinde oldukları için malların maliyeti yükselmekte, faiz dar gelirlinin cebinden çıkmakta, bu durum onların giderek daha da fakirleşmelerine sebep olmakta ve sosyal krizlerin doğmasına zemin hazırlanmaktadır.
- Faizciler giderek daha da zenginleşmekte, büyük sermayeleri tekellerine toplamakta ve bu güçleri ile yönetime hâkim olarak ülkeyi menfaatlerine göre idare etmektedirler.
- Maliyet enflasyonu talebi azaltmakta, talep azlığı üretimi düşürmekte, bu da işsizlik başta olmak üzere bir dizi mahsuru davet etmektedir. Ayrıca faizli kredi ile çalışanların sermayelerini kısa zamanda ve çok kazançla geri alabilecekleri sahalari aramaları çoğu kez amme menfaatine aykırı sonuçlar doğurmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle İslâm, faiz yerine ortaklığı teklif etmekte, sermayelerin ortak kâr teşviki

ile toplanmasını, kâra katılanın zarara da katılmasını fert ve toplumun menfaatine daha uygun bulmaktadır.

İster faizli ister faizsiz finans sistemlerinde olsun; ödünç verilebilir fonların - parasal/finansal sermayenin- birikimi için hanehalkının elde ettiği gelirin tüketilmeyen kısmı olarak tanımlanan tasarruflara ihtiyaç vardır. Fakat İslam'ın ekonomi anlayışındaki tasarrufta, bireyin istediği şekilde -mutlak anlamda- bir kullanma hakkı mümkün değildir. Yani birey, tasarruflar dâhil her türlü maddi şey üzerinde, istediği gibi tasarruf etme hakkına sahip değildir. Örneğin, "faizin yasak oluşu ve zekâtın sürekli olarak durağan sermaye üzerinden yılda %2,5'luk gibi bir aşınmaya sebep oluşu, sermaye birikimini kısıtlamaktadır. Çünkü Müslüman birey, tasarrufunu, faiz geliri karşılığı borç veremeyeceği için, sermaye, durağan halde kalır. Bunun üstüne zekât da, durağan sermaye üzerinden alınan İslami bir vergi türü diyebileceğimiz bir gider olduğu için durağan sermaye zamanla aşınarak yok olur. Bununla birlikte üretim içerisindeki sermaye üzerine zekât verme emri yoktur. Yani üreticinin aletleri, demirbaş eşya vb. üzerinden zekât alınmamaktadır. Dolayısıyla sadece üretim içerisindeki sermaye aşınmaya maruz kalmamaktadır. Tüm bunlardan İslam'ın sermayeyi sürekli olarak üretim içerisinde tutmak istediğini çıkarılabılırız. Zaten işçinin ücretinin hemen ödenmesine yönelik emirler de konuyla ilişkilendirilmeye çalışılırsa, İslam'ın üretim ve tüketim arasındaki bağı koparmamaya, aksine güçlendirmeye çalıştığı da söylenebilir (Tabakoğlu, 2008: 277)".

Geleneksel ekonomik yapıdaki finansal sektör ve reel sektör arasındaki bağ da, etle tırnak gibidir fakat bu ilişkiyi sağlayan temel araç faiz oranıdır. Bu faiz oranının belirlenmesinde, finansal sistemdeki ödünç verilebilir fon (parasal/finansal sermaye) miktarı yanında, piyasadaki fiyatlar seviyesindeki yükselme hızı yani enflasyon da önemli bir faktördür. Özellikle talep enflasyonunun kontrol edilebilmesi yani talebin ertelenebilmesi için faizlerin, -egemen olduğu sistemde- en azından enflasyon kadar olması beklenir ki hanehalkı cebindeki paranın satınalma gücünü koruyabilsin. Çeker, paranın iç değerindeki kaybının yani enflasyon farkının alınmasının caiz olması yanında hesaplanmasındaki hata nedeniyle enflasyonu besleyen bir süreci de nasıl doğuracağını aşağıdaki şekilde özetlemektedir (Çeker, 2013: 245).

Paranın değer kaybını/enflasyon farkını almak caizdir, faiz değildir. Ancak insanımız değer kaybını hesap ederken faize düşmektedir. Değer kaybı ileriye yönelik yapılmaz, geriye doğru yapılır. Şöyle ki; İnsan borç verirken "tahminen önümüzdeki sene mesela % 10 enflasyon olur, ben de senden alacağımı %10 fazlası ile alırım" şeklindeki hesap faize sebebiyet verir. Hesabın ileriye dönük olarak değil, geriye dönük olarak şöyle yapılması gerekir: Alacaklı "Şu parayı sana borç olarak veriyorum. Bir sene sonra tahsil edeceğim zaman değer kaybını da fazladan alırım" der ve belli bir oran belirtmez. Yıl tahsil ettiği gün yüzde kaç oranında enflasyon

oldu ise geriye doğru hesabını yaparak ilave eder ve değer kaybını tahsil eder. İleriye doğru hesap yapamamasının sebebi şudur: Faiz konusunda bedellerin eşitliği kesin bilinmelidir. Tahmini eşitlik, eşitsizlik kabul edilir. Alınan ve verilen aynı cins bedeller kesin eşit olmazsa faiz olur.

Bu yüzden ekonomide enflasyon yaratmadan ve Müslümanları da faize düşürmeden; (enflasyon, döviz veya altın gibi ürünlere endeksli yatırım araçları geliştirerek) yerli para cinsinden tasarruf yapmaya teşvik edecek enstrümanların geliştirilmesi için katılım bankalarına önemli görevler düşmektedir. Yerli para yerine yabancı paraların yani döviz, altın gibi aktiflerin fiziki olarak tercih edilmesi (para ikamesi) de iyi bir şey değildir. Çünkü para ikamesi sonucunda hem senyoraj (paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değeri arasındaki fark) geliri TCMB'a gitmemekte hem de para politikasının yürütülmesi daha da zorlaşmaktadır.

4.1.1. Cari Hesaplar Aracılığıyla Fon Toplama

Belli bir vadeye bağlanmamış ve istenildiğinde herhangi bir gelir tahakkuk ettirilmeden geri çekilebilme imkânı veren hesaplara cari hesap denir. Cari hesaplara yatırılan mevduatlar ile oluşturulan fonu işleten Katılım Bankası kârını kendisi alır. Dolayısıyla bu hesaplardaki paraların banka tarafından plasmanı sırasında yanlış yönlendirilmesi sebebiyle batırılması durumundaki kayıptan Katılım Bankası sorumludur. Yani bu kayıp, hesap sahiplerine yansıtılamaz.

Cari hesap sahibinin durumuna, mevduatının miktarına göre, çeşitli bankacılık hizmetlerinin bazılarının ücretsiz sunulabilmesi mümkündür. Katılım bankaların müşterilerine verdiği çeşitli hizmetler: Yerli ve yabancı para cinsinden hesap açmak ve bu hesaplara tanımlı çek karnesi kullanabilmesine aracılık etmek; yerli ve yabancı para transferi yapmak; poliçe, bono ve çek gibi ödeme araçlarının tahsiline aracılık etmek; teminat mektubu, akreditif, kabul ve aval gibi gayrinakdi teminatlar vermek; döviz alım-satımı gibi kambiyo işlemleri yapmak; ithalat ve ihracat işlemlerine aracılık etmek ve finansal destek sağlamak; mal alıp-satmak; menkul-gayrimenkul gibi eşyaları kiralamak; ticari ve sosyal sorumluluk amaçlı şirketler kurmak şeklinde sıralayabiliriz.

4.1.2. Katılım Hesapları Aracılığıyla Fon Toplama

Katılım bankalarının ticari faaliyetlerine, belli vadelerde katılma amacıyla açılan hesaplara katılım hesapları denir. Katılma hesabı açan gerçek ya da tüzel kişi -mudi- ile katılım bankası arasındaki ilişki emek sermaye ortaklığıdır. Yani banka, katılma hesabı açanlara mutlaka kâr edeceğini taahhüt edemez; hesabın zarar etme ihtimali de vardır. Katılım bankası, hesap sahiplerinden aldığı farklı vadedeki ve döviz cinsindeki mevduata göre farklı havuzlar oluşturabilir. Bu farklılaştırma, katılım hesaplarına ortak olan müşterilere, farklı sektörlerde; farklı para birimlerinde; farklı

endekslerde ortak olmayı sağlayabilir. Bu şekilde, farklı özel havuzların kurulmasıyla fon toplanması; kar ve zarar hesabındaki teknik zorlukları bünyesinde taşımakla birlikte; katılım bankalarında ve piyasada derinliğinin oluşmasında; müşteri sayısının artmasında önemli katkıda bulunabilir.

Katılım bankasındaki katılma hesapları, emek-sermaye ortaklığı sistemi ile çalıştırılmaktadır. Yani katılım bankası, emek-sermaye ortaklığında emek sahibi olabileceği gibi sermaye sahibi de olabilir. Müşterilerin sundukları finansal sermayede, katılım bankası emek sahibi durumunda iken; müşteri, sermaye sahibi konumundadır. Fakat katılım bankası, hem kendi öz sermayesini hem de katılma hesapları havuzlarında biriken finansal sermayeyi işleterek, sermaye sahibi sıfatıyla emek-sermaye ortaklıkları da kurabilir.

4.2. Katılım Bankalarının Faizsiz Fon Kullandırma Yöntemleri

Hem girişimcinin işletme sermayesi ihtiyacı için hem de bireylerin gelirinin yetmediği ihtiyaçlarının karşılanması için finansal sermayeye ihtiyaç vardır. Hâkim sistemde, tasarruf fazlası bulunanlar ile ihtiyacı olanları karşı karşıya getiren bankalarda kullanılan faiz, İslam'ın koyduğu sistemde yasaklanmıştır ki haklı gerekçeleri ortaya çıkan krizlerle ispat edilmiştir.

İslam'a göre ödünç ilişkisi daha çok yardımlaşma ve sadaka kapsamı içerisinde değerlendirilmiş, yani tasarruf fazlası olanların, ihtiyacı olanlara ödünç para vermesi teşvik edilmiştir. Fakat bu emirlerin günümüzde uygulanamaması, sadece iyi niyet telkinleri olarak kalması, İslam Toplularını küresel sermayenin boyunduruğunda bırakmıştır. Çünkü egemen faizli sistemin yerine kar-zarar ortaklığına dayalı sistemlerin kurulamaması; işletilememesi gibi dar görüşlülük, yasaçılık ve/veya tembellik gerçeği vardır. Hâlbuki -hem dolaşımdaki paranın miktarını hem de paranın dolaşım hızını direkt artırarak- geleceğin fiyatlarını şişiren, besleyen bir araç olan faiz ve faizli sistem yerine; uzun dönemde borç veren ve alanların da menfaatine olacak kar-zarar ortaklığı sistemleri oluşturulabilir.

Bu yeniden yapılanmada, faizsiz bankacılık sistemlerinin kurulması ve işletilebilmesi için uzun bir süreye ihtiyaç vardır. Bu oluşum sürecindeki zamanda, geçiş dönemi uygulaması olarak da, özellikle cari açık sorunu ve tasarruf yetersizliği olan Türkiye gibi ülkelerde, hem yüksek enflasyonu hem de yabancı sermayeye bağımlılığı kırana kadar; Katılım Bankacılığı'nın finansal sistemdeki payını ve ülkedeki tasarrufları artırabilmek için faizsiz değişik endeksler⁴ geliştirilmeli ve kullanılmalıdır. Zira

⁴ "Faizsiz Endeks (Finansal Sermayenin Fiyatı): Finansal Sermaye + Zamanlar Arası (Vade Sonunda) Ortaya Çıkan Enflasyon Farkı ve/veya Altın, Döviz gibi Aktiflerin Fiyat Farkı + Risk Primi + İlgili Sektörde Gerçekleşen Kar-Zarar Oranı" gibi değerleri içeren bir fiyat (faizsiz endeks) faiz yerine geliştirilebilir.

“paranın değer kaybı/enflasyon farkını tek maddeye kıyas ederek hesap etmek yanlıştır. Paranın ne kadar değer kaybettiğini mesela tek başına altına veya tek başına bir dövize kıyaslayarak hesap etmek faizin doğurduğu fesada sebebiyet verebilir. Ne kadar çok kalem mala kıyas edilirse o kadar adil hesap yapılmış olur (Çeker, 2013: 245)”.

Ülkenin tasarruf açığı sorununu ve iç piyasadaki döviz kıtlığını yani yabancı sermayeye -sıcak paraya- bağımlılığı azaltmak için de, kamunun iç piyasadan borçlanmasının hafifletilmesi; gerekiyorsa gerçek anlamdaki (faizin bulaşmadığı) gelir ortaklığı senetlerinin kullanılması; en son çare kamunun finansmanının dış borçlanma ile gerçekleştirilmesi; merkez bankasının döviz rezervlerinin güçlendirilmesi gerekir.

4.2.1. Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı / Finansal Sermaye ile İşletmenin İş Birliğine Aracılık)

Mudaraba terimi; emek ve sermaye sahipleri arasında kurulan iş ortaklığını ifade eder. Yani bir tarafta finansal sermaye sahibi, diğer tarafta işletme sahibi olmak üzere taraflar arasında emek-sermaye ortaklığı oluşturulmuştur.

Finansal sermayenin, faiz yerine, taraflar arasında risk paylaşımını esas alarak ekonomiye aktarılmasını sağlayan mudaraba yöntemiyle katılım bankaları, farklı havuzlarda toplanan katılma hesaplarını, değişik reel projelere yönlendirerek işletmektedir. Yani bu iş ortaklığında, “sadece mevcut değerlerin mübadele edildiği, emek ve sermayenin riske ortak bir şekilde katıldığı bir üretim fonksiyonu sonucundaki kâr edinimini konu edinmektedir. Dolayısıyla Batı’nın sadece borç verene “faiz” adı altında kazandırdığı geliri, İslam, emek-sermaye ortaklığı adı altında, her iki taraf arasında işin başında belirlenmiş oransal bölüşüme göre dağıtmaktadır (Orman, 2010: 174).

4.2.2. Murabaha (Alım - Satım Akitleriyle Müşteri İhtiyaçlarına Aracılık / Maliyet Artı Kar Marjlı Satış)

Emek-Sermaye Ortaklığı’nın bir diğer türü olan Murabaha’nın temelinde, müşterinin ihtiyaç duyduğu ve maliyetini bildiği malın, satıcıdan, Katılım Bankası adına peşin alınması ve üzerine kâr eklenerek müşteriye vadeli satılması (yani satışa aracılık hizmeti) yatmaktadır. Günümüz Katılım Bankaları’nın “işlem hacmi içinde en büyük paya sahip finansman türünün murabaha olduğu belirtilmektedir. Bu yöntem alım satımı caiz her türlü mal, hizmet ve ihtiyacın finansmanında kullanılmaya başlanmıştır. Faizsiz bankacılık sisteminde mudaraba, müşareke ve temlik ile sona eren icare gibi başka sermayeyi işletim enstrümanları da bulunmakta ise de bunların sistem içerisindeki oranı çeşitli iktisadi ve pratik nedenlerle giderek azalmış; buna

mukabil murabaha yönteminin sistem içerisindeki oranı %90'ı aşan bir seviyeye ulaşmıştır (Günay, 2012: 208)".

Fakat (çağdaş) murabaha uygulamasının, İslam hukukçuları arasında tartışmalı bir konuma sahip olduğunu da belirlemek gerekir. "Eleştiri konusu, taksitli satış sonrasında borç bitinceye kadar geçen sürede, satıma konu olan malın fiyatının taraflardan birinin zarar etmesi yönünde değişiklik göstermesi üzerinde yoğunlaşır. Yani vadeli satış sonrasındaki dönemde, malın fiyatının inişli-çıkışlı bir seyir izlemesi sonucunda, taraflardan birinin aleyhine bir durum ortaya çıkması İslam'a göre şüpheli bir satışı ifade ettiğinden meşru olmayabileceği düşünülmektedir. Ancak diğer bazı İslam hukukçularına göre ise, tarafların olası bir zararı kabul ederek yaptıkları anlaşma sonrasında şüpheli durum ortadan kalkmış olur (Armağan, 1996: 43).

4.2.3. Müşareke (Sermaye Ortaklığı / Kar-Zarar Ortaklığı)

Müşareke, her iki tarafın da sermayeye katıldığı ortaklık türüdür. Yani ortaklık, tarafların belli bir oranda finansal sermaye katmaları ile gerçekleşir. Bu ortaklıkta kâr anlaşmaya göre bölüşülür; fakat zarar sermayedeki hisseye göre dağıtılır.

4.2.4. İcare (Finansal Kiralama / Kira Finansmanı)

İcare (kiralama, menfaat satışı), hem menkul ve gayrimenkul malların kiralanmasını hem de iş ve hizmet sözleşmelerini kapsamına alan bir kavramdır. Bu yöntem, finansal kiralama (leasing) olarak klasik faizli finansmanda da uygulanmaktadır. Fakat katılım bankalarınca tatbik edilen icare yönteminde en önemli nokta, kira konusu şeyin İslam Hukuku'na göre meşru olması gerekir.

4.2.5. Diğer Faizsiz Fon Kullandırma Şekilleri

Selem, paranın peşin malın veresiye olduğu satışı ifade eder. "Selem akdi, veresiye alış-verişin tam aksi bir sözleşmedir. Veresiye alışverişte mebi (mal) peşin semen (para) veresiye, selemde ise semen peşin mebi veresiyedir (Çeker, 2011: 127)". Örneğin, un fabrikasına teslimi gelecekte olacak şekilde satılan malın (buğdayın) ölçü, tartı, tür vb. bütün nitelikleri belirlenmeli; ayrıca malın teslim edileceği vade de (hasat zamanı) bilinmelidir. Bu işlemde çiftçinin üreteceği malın (buğdayın) bedeli, satım sözleşmesi anında çiftçiye teslim edilmek zorundadır.

İstisna (eser sözleşmesi) akdi, sipariş üzerine yapım gerektiren ürünleri konu alır. Yani "belli bir bedel karşılığında bir kimsenin sanat erbabıyla bir eşya yaptırmak için anlaşmasına istisna denir" (Çeker, 2011: 132). Anlaşmada, yapılacak ürünün özellikleri, miktarı, bedeli ve teslim tarihinin belirlenmesi gerekir.

Sukuk, ticari bir varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifikalardan alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifikalar oranında ortak olurlar. Dolayısıyla söz konusu varlığın geliri de onlara ait olur. En basit şekliyle böyle izah edebileceğimiz sukuk işlemlerinin farklı sözleşmeler (ortaklık, kira, murabaha, selem, istisna) için farklı usullerle kullanılabileceğini de ifade etmeliyiz (TKBB, 2014).

5. Sonuç

Geleneksel finans sistemlerine sahip ekonomilerde, tatbik edilen genişletici para politikalarına ilave olarak; aşırı liberal düzenlemelerin sisteme hâkim olması; finansal mühendisliğin kaldıraçlı işlemleri kullanması; riski yüksek projelere destek verilmesi gibi uygulamalar sonucunda; ulusal ve uluslararası ölçekte alınan finansal risklerin yönetilememesi gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu olumsuzluklar, hem finansal sistemde hem de reel ekonomide telafisi zor olan sorunlara, krizlere neden olmaktadır. Çünkü klasik finansal sistemin kurgusundaki bu eksikliklere ilave olarak, sistemdeki sorunları besleyen bir araç olarak faiz kullanılmaktadır.

Faizin temel bir araç olarak kullanıldığı geleneksel finansal sistem, hem finansal sermayenin değeri olan faizi dolayısıyla girdi maliyetlerini (maliyet enflasyonunu); hem de üretim olmadan talebi artırarak geleceğin fiyatlarını (talep enflasyonunu) yükseltmektedir. Ülke içinde ortaya çıkan bu fiyat istikrarsızlığı ve ekonomik değişkenlerdeki oynaklık gelişmelerinin yol açtığı “enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalı da, kararsız bir ekonomik yapının süreklilik kazanmasına neden olmaktadır.

Bu yapıyı önlemek için çözüm, varsayımımızda da ifade edildiği gibi; ekonomik yapıda faizsiz bankacılık sistemlerinin kullanılmasını veya etkin olmasını sağlamaktır. Böylece geleceğin fiyatlarını şişiren bir araç olan faiz ve faizli sistem yerine; uzun dönemde borç veren ve alanların da menfaatine olacak; ekonomilerde balonların oluşmasına izin vermeyecek; daha dengeli bir ekonomik yapıda daha adil bir gelir dağılımı sağlayacak düzen, dünya literatüründe bilinen ismi ile İslami Bankacılık veya faizsiz bankacılık tipi finansal sistemlerle mümkün olacaktır. Çünkü bu yapıların sunduğu hizmetlerin hepsi, özellikle finansal sermaye sahibinde aşırı - haksız- kazanca neden olan faiz yerine, riskin taraflar arasında paylaşımını öngören; kâr-ücret-komisyon şeklindeki fiyatlama ile verilmektedir.

Temel olarak kar-zarar ortaklığı mantığıyla çalışan bu sistemde; faizsiz fon toplama ve kullandırma yöntemlerinin oluşturulabilmesi ve bunun tüm kesimlerce benimsenmesiyle; yastık altı tasarrufların finansal sisteme ve dolayısıyla ülke ekonomisine kazandırılmasıyla; finansal sistemde derinliğin oluşturulabilmesi;

yabancı sermayeye ve faize bağlı kalmanın atlatılabilmesi; geleceği ipotek etmeden ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi mümkün olabilecektir.

Faizsiz bankacılık şekli olarak Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankacılığı, öncelikle İslam Dininin gereği olarak talep edildiği için ortaya çıksa da; yaşanan finansal krizlerin nedeni olarak görülen geleneksel finansal sistemi ikame etme amaçlı olarak da giderek önem kazanmaktadır. Çünkü temel olarak Katılım Bankacılığının sunduğu ürünler, verdiği finansmanlar öncelikle üretimi teşvik etme yani reel bir varlığa yatırım yapılmasına yöneliktir. Aksine geleneksel bankacılığın finansman yöntemleri ise önceden talep yaratma, tüketimi artırma şeklindeki bir süreci beslemektedir. Fakat bu şekilde geleneksel bankacılıktan piyasaya akan para da, yarattığı efektif talep sayesinde, arzdan daha fazla talep yarattığından, fiyatların yükselmesine; belki de balonların oluşmasına; sonrasında da yine kendine dönen finansal krizlerin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu şekildeki dengesizliklerin ortadan kaldırılmasının zorunluluklarına karşın; yatırım-tasarruf arasındaki ilişkinin, faizsiz bankacılık sistemi üzerinden, en uygun düzeyde tesis edilebilmesi zaman alabilecektir. Fakat İslami prensipler bağlamında işleyecek ve geliştirilebilecek Katılım Bankacılığı Sistemi sayesinde oluşturulabilecek bir finansal yapı; hem mikro ölçekte İslami duyarlılığa sahip kesimin finansal tabanlı ihtiyaçlarını giderebilecek; hem de makro ölçekte İslam Ülkelerinin finansal bağımsızlığını sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

Alantar, D. (2008). “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine bir Değerlendirme”, Maliye ve Finans Yazıları, S. 81. http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf (25.11.2014)

Armağan, S., (1996). *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Costanza, R., Alperovitz, G., Daly, H., Farley, J., Franco, C., Jakson, T., Kubiszewski, I., Schor, J., Victor, P. (2014), “Sürdürülebilir ve Arzulanan Bir Doğa İçinde-Toplum içinde Ekonomi İnşa Etmek”, *Worldwatch Enstitüsü Dünyanın Durumu 2013 Sürdürülebilirlik Hala Mümkün mü?* içinde, (çev.) Ekiz, C.U. ve Ekiz, Ç., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın:2970, İstanbul, ss.181-204.

Çeker, O., (2011). Fıkıh dersleri 1, Ensar Yayıncılık, Konya.

Çeker, O., (2013). *Fetvalarım – 1*, Damla Ofset Mat. ve Tic. A.Ş., Konya.

Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. ve Küçük, A. (2008). ABD Mortgage Krizi, *BDDK Çalışma Tebliği*, S. 3, Ankara. http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/5176ABDMO_RTGAGE05082008x.pdf (25.11.2014).

Demir, Ö.,(2013). *Din Ekonomisi İnanç, Zenginlik ve Mutluluk*, Sentez Yayıncılık, Bursa.

Diwany, T. E., (2011). *Faiz Sorunu*, (çev.) M. Saraç, İz Yayıncılık, İstanbul.

Eagleton, C., Williams, J., Cribb, J., Errington, E., (2013). *Paranın Tarihi*, (çev.) Kâhya F., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın:2079, İstanbul.

Ercan, F., (2005). *Para ve Kapitalizm*, Devın Yayıncılık:9, İstanbul.

Günay, M., (2012). “İslam Hukukunda Akit Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murabaha Uygulamaları”, *Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri* içinde, Ensar Yayınları, İstanbul, ss. 207-258.

Karaman, H., (2012). *İş ve Ticaret İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Korkmaz, E. ve Tay, A. (2010). “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”, <http://www.esfenderkorkmaz.com/arastirma-yazilari/kuresel-kriz-turkiye-ye-etkileri-ve-cozum-nerileri.html> (25.11.2014).

Orman, S., (2010). *İktisat, Tarih ve Toplum*, Küre Yayınları, İstanbul.

Özsoy, İ., (1995). “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, c. 12, Ankara, ss.110-126.

Tabakoğlu, A., (2005). *İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları, Toplu Makaleler-2: İslam İktisadı* içinde, Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss. 125-137.

Tabakoğlu, A., (2008). *İslam İktisadına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul.

TKBB, (2014). <http://www.tkbb.org.tr/arastirma-ve-yayinlar-finans-sozlugu#1206> (27.12.2014).

Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (1999). *Finansal Hizmetler Ekonomisi (Piyasalar-Kurumlar – Araçlar)*, Beta Yayın No: 895, İstanbul.

Uludağ, S., (2010). *İslam’da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Uzunoğlu, S. (2005): "Döviz Kuru: Kamu Borç Stoku ve Finansal Kesime Etkisi," Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 498, s.8-14.

Yazıcı, A. ve Yazıcı, R., (2011), *Küresel Finans Kriziyle Gündeme Gelen Uluslar arası Finansal Yapıda Yeniden Yapılandırmanın Olası Temel Dinamikleri*, (Ed.) H. Altay ve A. Şen, *Küresel Ekonomi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri* içinde, Detay Yayıncılık, Ankara, ss. 37-75.

Yıldırım, Yıldırım. (2014), 21-23 Aralık 2013 / Ankara Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştayı Çalıştay Raporu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Temmuz 2014.

Yılmaz, Ö., ve Kızıltan, A., ve Kaya, V., (2005), "İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, Kayseri, ss. 77-96.